

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut

Tõnu Pihelgas

**Süsinikumaksuga kliima soojenemise vastu?
Energiakaubanduse keskkonnakaitseliste
aspektide reguleerimine WTO raamistikus**

Magistritöö

Juhendaja: professor, dr iur Lauri Mälksoo

Tallinn 2012

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

..... /töö autori allkiri ja kuupäev/

Sisukord

Sisukord.....	3
Sissejuhatus	4
1. Ülevaade WTO-st ja energiakaubanduse regulatsioonist.....	10
1.1 Ülevaade WTO-st	10
1.1.1 Ülevaade WTO õigusraamistikust.....	13
1.1.2 WTO peamised printsiibid.....	19
1.1.3 Erandid WTO õigusraamistikus	27
1.1.4 Teiste rahvusvaheliste konventsioonide seos WTO lepinguga	29
1.2 Ülevaade WTO energiakaubanduse regulatsioonist.....	31
2. Keskkonnavalaste aspektide reguleerimine WTO raamistikus	36
2.1 WTO liikmete võrdse kohtlemise printsiibi rakendamine süsinikumaksu kehtestamisel	42
2.2 “Sarnase toote” defineerimine keskkonnasõbraliku tootmise põhjal.....	56
2.3 WTO üldise tolli- ja kaubanduskokkulepe artiklis XX esitatud erandite rakendamine süsinikumaksu kehtestamisel.....	58
3. Järeldused	64
Kokkuvõte	68
Carbon tax against global warming? Environmental protection aspects in the energy trade area of the WTO legal framework. Summary	73
Kasutatud materjalide loetelu	81
Kasutatud kirjandus	81
Kasutatud õigusaktid	83
Kasutatud kohtupraktika.....	85
Muud allikad.....	87
Kasutatud lühendid	88

Sissejuhatus

Keskkonnakaitse ja kliima soojenemine on viimastel aastatel olnud maailma rahvaste erilise tähelepanu all. Tsunamid India ja Vaikses ookeanis, orkaanid Kariibi mere piirkonnas, üleujutused Euroopas, kliimasoojenemisest tingitud Gröönimaa jääväljade sulamine ja Kilimandžaro mäetipu „lumemütsi“ vähenemine - kõik need sündmused ja paljud teisedki on tõstnud keskkonnakaitse ja kliimasoojenemise meie igapäevastesse uudistesse. Keskkonnakaitsest, kliima soojenemisest ja looduskatastroofidest räägitakse erinevates kontekstides, küll humanitaarabi andmise, küll arenguabi, küll üldiste keskkonnastandardite tõstmise kontekstis, aga kindlasti ka olemasolevate, juba kehtestatud keskkonnastandardite järgmise vajadust põhjendades. Ka seoses kaubandusega, eriti rahvusvahelise kaubandusega räägitakse keskkonnastandarditest nii olemasolevate standardite järgimise kui ka kõrgemate standardite tõstmise võtmes pidevalt. Keskkonna kaitseks on rahvusvahelisel tasandil võetud meetmeid nii jäätmekäitluses, transpordis, põllumajanduses, tootmises kui ka kaubanduses. Oluline on kokku leppida standardid, mis aitaksid maailma majandustel areneda, aga samas säilitaksid ja võimalusel ka parandaksid meie elukeskkonda. Oluline on ka olemasolevaid juba kokkulepitud standardeid selliselt tõlgendada, et need ei pärsiks kaubavahetust, innovatsiooni ja uudsete tehnoloogiate kasutuselevõttu, oleks samas aga keskkonnasõbralikud, ning mõjutaks ümbritsevat keskkonda kaitsma. Keskkond on ju kõigi meie ühisvara, ükskõik, kas elame Euroopas, Aasias, Aafrikas, Austraalias või Ameerikas. Kui ühes riigis toimub oluline reostus, siis see kandub üle teise riiki ja võib sellisel viisil halvendada nii meie kõigi kui ka loomade, lindude ja taimede elukeskkonda. Kui soovime säilitada maailma elukeskkonda mitmekesisena nii meile endile kui meie lastele ja lastelastele, siis peame tegema kõik selleks, et kokkulepitud keskkonnavalused standardid oleksid võimalikult laialt kogu maailmas kasutatud ja loomulikult peame järgima ka muutuva elukeskkonna väljakutseid, et vajadusel muutustele reageerida ning juba kokkulepitud standardeid edasi arendada.

Rahvusvaheline energiakaubandus on äärmiselt oluline valdkond. Energia tooteid ja teenuseid tarbime me igapäevaselt nii soojuse, elektri kui transpordina. On oluline, et kogu maailmas toimuks ka energiakaubandus, sest kaubeldes energiatoodete ja teenustega piiriülel, saame kasutada laiemat hulka erinevaid energiatooteid ja teenuseid. Valides erinevate energiatoodete vahel saame oma valikuid teha esiteks kindlasti lähtuvalt oma vajadustest, aga valikuid saame teha ka lähtuvalt erinevate energiatoodete ja -teenuste sobivusest, tõhususest, kulukusest, ohtlikkusest, tarbijasõbralikkusest ja miks mitte ka keskkonnasõbralikkusest. Energiatoodete piiriülene kaubandus annab võimaluse erinevatel riikidel tegeleda just nende tegevustega, mis

neile kõige paremini sobib. See annab võimaluse sisse viia tööjaotus, mida mainis ka oma legendaarses raamatus „*Rahvaste jõukus*“ Adam Smith juba 1776. aastal. Tööjaotus annab võimaluse neil riikidel, ettevõtetel ja inimestel, kes on head ühes valdkonnas, tegeleda just nende valdkondadega. Teised riigid, ettevõtted ja inimesed saavad aga tegeleda teiste valdkondadega selliselt, et ühed saavad rakendada oma täit potentsiaali ning müüa oma oskusi teistele, kes saavad rakendada oma täit potentsiaali teistes valdkondades, pakkudes seda jällegi esimestele. Seepärast on rahvusvaheline kaubandus eriti oluline, et tagada erinevat oskuste, võimaluste ja soovidega inimeste poolt pakutavate toodete ja teenuste vahetus teiste erinevate oskuste, võimaluste ja soovidega inimeste poolt loodavate toodete ja teenuste vastu.

Energiatoodete ja -teenuste valdkond on oluline meile elulistel kaalutlustel - energia kättesaadavus mõjutab meie igapäevaolu, meie planeedi, meie riigi, meie enda igapäevaelu ja meie majanduskeskkonna toimimist. Tuginevad ju paljud meie tegevused energia kasutamisele ja suure osa kaubandusest, näiteks Interneti-kaubanduse toimimiseks, on vajalik energia olemasolu. Energiatoodete ja teenuste olemasolu on oluline nii energia tarbijatele kui ka energia tootjatele. Energia toodete ja teenuste tootmine moodustab suure osa maailma majandusest ja on üheks alustalaks üldise majandusarengu saavutamiseks ning jätkumiseks kogu maailmas. Piirkonnad, kus täna on energia kättesaadavusega veel raskusi nagu näiteks erinevad piirkonnad, kus puudub stabiilne elektrienergiaga varustamine, jäävad oma majanduslikus arengus teistele piirkondadele alla juba pelgalt sel põhjusel, et nad ei saa luua sobivat elu- ja majandus- ega ka töökeskkonda, mis võimaldaks piirkonnas elavatel ja töötavatel inimestel konkurentsivõimelisi tooteid ja teenuseid pakkuda. Ka ei võimalda elektrienergia osaline puudumine nautida kaasaegset elukeskkonda oma suurepäraste võimalustega. Elektrienergia puudumine võib olla isegi inimõiguste rikkumine¹, sest paljud inimestele vajalikud teenused nagu näiteks arstiabi andmine vajavad kaasaegsel tasemel teenuse osutamiseks elektrienergiat.

Oluline on meile ka puhas elukeskkond. Puhta elukeskkonna näol on tegemist ühe põhikohustusega, mis kirjeldatud ka Eesti Vabariigi põhiseaduses. Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse §-le 53 on igaüks kohustatud säästma elu- ja looduseskkonda ning hüvitama kahju, mille ta keskkonnale on tekitanud. Keskkonna kaitsmine on oluline meie elu jätkusuutlikkuse tagamiseks ja on kindlasti ka oluline inimeste tervise ja elujõu kaitseks.

¹ Stephen Tully, The Human Right to Access Electricity. - The Electricity Journal, Volume 19, Issue 3, 2006, pp. 30 – 39

Seega, ühelt poolt vajame oma igapäevaseks eluks ja tegevuseks energiatooteid ja teenuseid, aga teiselt poolt vajame jällegi puhast loodus- ja elukeskkonda, mis võimaldaks meil planeedil Maa veel pikalt tervena elada ning looduslikku mitmekesisust nautida. Kuna aga energiatoodete ja -teenuste aluseks olevad ressursid pole maailmas ühtlaselt jaotatud, tuleb energiatoodete ja -teenustega ning nende tootmiseks vajalike ressurssidega piiriüleselt kaubelda. Piiriülese kauplemise hõlbustamiseks kogu maailmas on 1995. aastal 1. jaanuaril asutatud Maailma Kaubandusorganisatsioon² (edaspidi WTO), mille peamiseks tegevusalaks on turureeglite läbirääkimine ja jõustamine maailma kaubandusorganisatsiooni liikmete vahelises kaupade, teenuste ja intellektuaalomandiga kauplemisel. Ka energiatoodete ja teenustega piiriülesel kauplemisel on kehtestatud reeglid, mis peaksid muu hulgas lähtuma ka keskkonnakaitselistest aspektidest. Keskkonnakaitselised aspektid tulenevad nii WTO õigusest kui ka teistest rahvusvahelistest konventsioonidest nagu näiteks ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon ja selle Kyoto protokoll, aga kindlasti ka WTO õiguse tõlgendamisest WTO vaekogu ning apellatsioonikogu poolt. Keskkonnakaitselise ja energiatoodete ning -teenuste kaubandus võivad olla omavahel harmoonias, aga samas on keskkonnakaitselise ja energiatoodete ning teenuste kaubanduses ka palju vastuolusid. Ühest küljest soovitakse ühtsete turureeglite, vastastikku kokkulepitud madalamate tollitariifide ja väiksemate turutõketega (sh turulepääsu tõketega) saavutada suuremat kauplemisaktiivsust, paremat koostööd ja suuremat konkurentsi erinevate riikide ettevõtete toodete ning teenuste vahel, et läbi suurema lõpptarbimise saavutada kõrgem elatustase, teisalt tekib sellega suurem võimalus reostuseks nii energiatoodete ja -teenuste väljatöötamisel, tootmisel kui tarbimisel.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida keskkonnakaitselisi aspekte rahvusvahelise energiakaubanduse õiguslikus regulatsioonis. Milliste konkreetsete reeglitega on tegemist ja mil määral need toimivad WTO üldises mittediskrimineerimise eesmärgil loodud õigusraamistikus? Nii on näiteks väga keeruline WTO raamistikus uusi makse või tollitariife kehtestada või olemasolevaid tollitariife tõsta. WTO aluspõhimõte on üldine mittediskrimineerimise põhimõte liikmete vahel. Seega tuleb riikidel arvestada sellega, et WTO õigusraamistik käsitleb liikmeid võrdsetena; liikmete võrdne kohtlemine on selles raamistikus ülim. Samas aga soovitakse turureeglitega vähendada keskkonnale tekitatud kahjusid ja seda peetakse oluliseks. WTO õigusraamistikus on oluline ka arenenud riikide ja arenguriikide vahelise tasakaalu leidmine. Ühelt poolt soovitakse võrdseid tingimusi kõigile, kuna riigid pole aga võrdsed, püütakse tingimusi selliselt kohandada, et arenguriikidel oleks lihtsam arenenud riikidega konkureerida. Sama toimub ka keskkonnakaitseliste aspektidega.

² WTO eelkäija GATT loodi 1947. aastal. GATT tegeles samuti kaubanduse reguleerimisega maailmas.

Keskkonnakaitset peetakse WTO õigusraamistikus oluliseks, olgu selle olulisuse kinnituseks kasvõi WTO asutamislepingu preambulas esitatud põhimõte, et WTO asutamislepingu heakskiitjad mõistavad, et suurenev kaubandus ja inimeste reaalsissetulekute kasv tekitavad efektiivse nõudluse kasvu, see jällegi laieneva tootmise ning kaupade ja toodete kaubanduse. Selleks kõigeks tuleb kasutada optimaalset osa maailma looduslikest ressurssidest, et saavutada jätkusuutlik majanduskasv.³ Niisiis WTO raamistikus on olulisel kohal nii maailma majanduskasv kui ka keskkonnakaitse. Oluline on majanduskeskkonda edasi arendada selliselt, et see mõjutaks võimalikult vähe looduskeskkonda ning säilitaks planeedi Maa ka tulevastele põlvedele inimväärses elamises.

Valisin energiakaubanduse keskkonnakaitseliste aspektide teema WTO õigusraamistikus käesoleva magistritöö teemaks valdkonna olulisuse pärast. Eesti kontekstis on üheks tähelepanuväärseks aspektiks käesoleval ajahetkel see, et 2011. a detsembris teatati Vene Föderatsiooni liitumisest WTO-ga 2012. a. (WTO-ga liitumiseks peab liitumislepingu ratifitseerima Vene Riigiduum). Samas on WTO-ga seotud õigusteaduslik temaatika eesti keeles üllatavalt vähe käsitlemist leidnud (näiteks kui võrrelda relvastatud konfliktide õiguse ja inimõigustega kui rahvusvahelise õiguse alavaldkondadega). See mõjus teema valikul lisamotiveerijana. Eelkõige aga paelus mind teema juures kogu valdkonna globaalne haare, õiguse rahvusvaheline (ning seejuures mitte pelgalt regionaalne) dimensioon ning seotus erinevate eluvaldkondadega (kaubandus, keskkonnakaitse). Tooksin näitena välja vaid mõned WTO õiguse keskkonnaõigusega seotud aspektid, mis kinnitavad valdkonna äärmist olulisust ja näitavad ka seda, et konkreetses valdkonnas toimub arvukalt tegevusi, mis põhimõtteliselt puudutavaid meid kodanike ja tarbijatena kõiki⁴:

- Kliima ja toodete märgistamisstandardid – näiteks kodumasinate märgistamine nende energiatõhususe alusel.
- Biokütuse sisalduse nõue kütuses ja transpordivahenditele kehtestatud kütusekulu standardid.
- „Roheliste“ energiakaupade ja teenuste subsideerimine riikide poolt toetamaks vähem reostavate kaupade ja teenuste kasutuselevõttu. (Näiteks elektriautode tootmise ja tarbimise subsideerimine.)
- „Rohelised riigihanked“ – kus eesmärgiks on sooritada riigihankeid lähtuvalt keskkonnakaitselistest aspektidest ehk siis keskkonnasõbralikke tooteid ja teenuseid.

³ Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123.

⁴ Center for International Environmental Law, Is world trade law a barrier to saving our climate?, 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.ciel.org/Publications/ClimateTradeReport_foee-ciel_sep09.pdf (6.05.2012)

- „Rohelise intellektuaalomandi“ kaitse, st piiriülene kauplemine „rohelise tehnoloogiaga“.

2009. aastal avaldas Maailma Energianõukogu (WEC) raporti „Energia investeringutega seotud kaubandusreeglid: jätkusuutlik energiakasutuse edendamine on meile kõigile suureks kasuks“⁵, milles käsitletakse suurimaid energiakaubandusega seotud õiguslikke probleeme WTO õigusraamistikus.

Suureks probleemiks WTO õigusraamistikus on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokolliga jõustamine viisil, mis ühelt poolt kaitseks meie elukeskkonda kliimasoojenemise ja sellest tulenevate negatiivsete mõjude eest, teiselt poolt aga võimaldaks säilitada olemasoleva ärikeskkonna, sh WTO eeliskohtlemise printsiibi ja mittediskrimineerimise põhimõtte. Oluline on sealjuures tagada, et kui näiteks Euroopa Liidus ja USA-s töötatakse välja skeeme kasvuhoonegaaside vähendamiseks nende mahu piiramise ning olemasoleva mahu kauplemise teel, siis ei tekiks nn süsinikuleket (*carbon leak*) teistest maailma riikidest ja piirkondadest, kus sarnased nõuded veel ei kehti. Vältimaks nn süsinikulekke tekkimist ehk tööstuse ja töökohtade kolimist nendesse maailma piirkondadesse, kus kehtivad madalamad nõuded kõrge süsinikusisaldusega energiatoodete ja -teenuste tootmisel, tuleks kõrgemate keskkonnanõuetega piirkondadel kehtestada nn süsinikumaks luues „võrdne mänguväli“. See tähendaks, et neil ettevõtetel, kes asuvad piirkondades, kus pole kõrgeid keskkonnastandardeid kehtestatud, tuleks keskkonnareostuse eest tasuda nn süsinikumaksu, kui nad soovivad oma energiakaupu ja teenuseid näiteks Euroopa Liitu või USA-sse müüa.

Kuna WTO õigusraamistikus kehtib mittediskrimineerimise põhimõte, siis kõigepealt kontrollin, kas WTO liikmete poolt süsinikumaksu kehtestamine oleks vastuolus mittediskrimineerimise põhimõttega. Hüpoteesina väidan, et kliimasoojenemise vältimiseks Euroopa Liidu, USA või mõne teise WTO liikme poolt kehtestatavat süsinikumaksu on olemasolevas WTO õigusraamistikus võimalik kehtestada vaid diskrimineerivalt. Kontrollin ka, kas „sarnase toote“ defineerimise abil oleks võimalik WTO mittediskrimineerimise põhimõtet järgida ja eraldada keskkonnasõbralikult toodetud energiatooted teistest energiatoodetest. Kontrollin ka GATT artiklis XX esitatud erandite kohaldamise võimalusi juhaks, kui süsinikumaksu kehtestamine on vastuolus WTO mittediskrimineerimise

⁵ World Energy Council, Trade and Investment Rules for Energy: Promoting the sustainable supply and use of energy for the greatest benefit of all, 2009. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.worldenergy.org/publications/trade_and_investment_rules_for_energy/default.asp (6.05.2012)

põhimõttega, aga keskkonnakaitselistel eesmärkidel oleks süsinikumaksu kehtestamine siiski vajalik.

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutan kõigepealt ajaloolist uurimismeetodit, st vaatlen WTO õiguse kujunemist ja selle seoseid keskkonnaõigusega sh Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokoll, ajaloolises arengus. Edasi kasutan õiguslikus analüüsis kõiki põhilisi positivistliku õigusteaduse meetodeid, sh võrdlevat ja analüütilist meetodit. Lisaks kehtivale õigusele huvitab mind autorina ka võimalik tuleviku õigus, mille raames modelleerin konkreetse õigusliku lahenduse süsinikumaksu kehtestamiseks WTO õigusraamistikus.

Saamaks aru WTO toimimisest, annan kõigepealt ülevaate WTO õigusraamistikust ja selle energiakaubanduse regulatsioonist.

1. Ülevaade WTO-st ja energiakaubanduse regulatsioonist

1.1 Ülevaade WTO-st

Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO) asutati Marokos Uruguay läbirääkimiste vooru tulemusena⁶ aprillis 1994.⁷ WTO asutamisleping jõustus 1. jaanuaril 1995. Käesoleval hetkel⁸ on WTO-l 153 liiget. Eesti Vabariik liitus WTO-ga 13. novembril 1999⁹, Euroopa Liit on WTO asutajaliige. Kõik Euroopa Liidu liikmesriigid on WTO liikmed ja Eesti Vabariigi liitumine WTO-ga oli üheks eeltingimuseks liitumisel Euroopa Liiduga¹⁰. WTO liikmeteks ei ole ainult riigid, vaid on ka tolliterritooriumid nagu Euroopa Liit, Hong Kong¹¹, Macao¹² jne.

WTO kui rahvusvahelise organisatsiooni missiooniks on vastavalt WTO peadirektori Pascal Lamy sõnadele „avada turg kõigi hüvanguks“¹³. Teisisõnu rajaneb WTO vabakaubanduse ja kaubanduspiirangute võimalikult laiaulatusliku vähendamise ideoloogial.

Vastavalt WTO lepingu preambulale on WTO tähtsaimateks eesmärkideks:

- tõsta inimeste elatustaset;
- täieliku tööhõive saavutamine;
- tõsta reaalses sissetulekut ja tegelikku nõudlust;
- produktiivsuse kasv ja toodete ning teenuste kaubandus.

Sealjuures peab WTO arvestama jätkusuutliku arengu ja arengumaade vajadustega.¹⁴ Seatud suured eesmärgid kavatseb WTO saavutada läbi järgmiste tegevuste:

- turutõkete vähendamiseks peetavate läbirääkimiste (imporditariifid ja teised turutõkked) ja leppides kokku reegleid rahvusvahelise kaubanduse toimimiseks nagu dumpinguvastased reeglid, subsidiumid, tootestandardid jne.

⁶ Uruguay round, 1986 – 1994., info arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm (6.05.2012)

⁷ Mitmepoolsete kaubandusläbirääkimiste Uruguay vooru tulemusi ühendav lõppakt, RT II 1999, 22, 123.

⁸ 10. veebruari 2012 seisuga, info arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (6.05.2012)

⁹ Protokoll Eesti ühinemise kohta Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga) ja Eesti Vabariigi Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga) ühinemise protokollu ratifitseerimise seadus. - RT II 1999, 22, 123

¹⁰ Artikkel 8 lg 1, Euroopa Ühenduste ja nende liikmesriikide ning Eesti Vabariigi vaheline assotsieerumisleping (Euroopa leping). - RT II 1995, 22, 120

¹¹ Hong Kongist sai WTO liige 1. Jaanuaril 1995, info arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/hong_kong_china_e.htm (6.05.2012)

¹² Macaust sai WTO liige 1. jaanuaril 1995., info arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/macao_china_e.htm (6.05.2012)

¹³ WTO missioon, info arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm (6.05.2012)

¹⁴ Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123.

- administreerides ja jälgides WTO-s kokkulepitud kaubandusreeglite täitmist kaupade, teenuste ja intellektuaalomandi kaitse osas;
- jälgides ja revideerides liikmete kaubanduspoliitikaid, et tagada regionaalsete ja bilateraalsete kokkulepete transparentsus ja arusaadavus;
- lahendades liikmete WTO lepingu kohaldamisest tulenevaid vaidlusi;
- tegeledes arengumaade valitsusametnike suutlikkuse tõstmisega rahvusvahelise kaubanduse küsimustes;
- aidates uutel võimalikel liikmetel WTO-ga liituda;
- viies läbi majanduslikke uurimusi, kogudes ja levitades kaubandusega seotud infot toetamaks WTO peamisi tegevusi;
- selgitades ja õpetades avalikkust WTO, tema missiooni ja tegevuste osas.

WTO eesmärgiks on vähendada turutõkkeid, et teha rahvusvaheline kaubandus võimalikult lihtsaks. Samas on WTO eesmärgiks vähendada majanduslikku ja sotsiaalset ebavõrdsust, keskkonnale tehtavaid kahjusid ja kultuurilist võõrandumist.¹⁵ Nobeli majanduspreemia laureaat Joseph E. Stiglitz¹⁶ on öelnud oma raamatus „*Vaba langemine: Ameerika, vabaturg ja maailmamajanduse langus*“, et suurimateks väljakutseteks maailmas 2008. aastal alanud majanduskriisi järel on: 1) lõhe globaalse nõudluse ja globaalse pakkumise vahel; 2) kliimamuutus kui suurim keskkonnavalangus väljakutse; 3) globaalne tasakaalustamatus kui globaalse stabiilsuse probleem;¹⁷ 4) kiire tööviljakuse kasvu tõttu tootmissektoris on vähenenud tööhõive; 5) globaalne riikidevaheline ebavõrdsus; 6) finantsiline ebastabiilsus. WTO eesmärkideks on tegeleda paljude eelpool nimetatud väljakutsete lahendamise, pakkudes lahendusi välja eelkõige turureeglite modifitseerimise, kaasajastamise ja ajakohastamise. WTO saab panustada ka kliimamuutuse, kui keskkonnavalanguse väljakutse lahendamisse, kui WTO liikmed seda soovivad ja sellele kaasa aitavad. Muidugi leidub üksjagu ka Lääne globaliseerumisvastaseid ja Kolmanda maailma aktiviste, kes leiavad, et WTO pole mitte osa lahendusest, vaid osa probleemist.¹⁸

¹⁵ Peter Van Den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. 2. ed. Cambridge University Press, 2008, pp. 71 – 72, /edaspidi Peter Van Den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization*.../

¹⁶ Joseph E. Stiglitz, *Vaba langemine: Ameerika, vabaturg ja maailmamajanduse langus*. Tänapäev, 2011, lk 184 - 187, /edaspidi Joseph E. Stiglitz, *Vaba langemine*.../

¹⁷ Globaalse tasakaalustamatuse lahenduseks pakub Joseph E. Stiglitz USA poolsete kulutuste vähendamise, samas aga Hiina poolsete kulutuste suurendamise.

¹⁸ Michelle Sforza, Lori Wallach. *Whose Trade Organization?: Corporate Globalization and the Erosion of Democracy*, Public Citizen Group, 1999

WTO reeglite eesmärgiks on: 1) vältida olukordi, et liikmed kehtestaksid turgu piiravaid meetmeid; 2) tagada kauplejatele ja investoritele õiguskindlus ja ettearvatus teiste riikide ja tolliterritooriumide tegevuse suhtes; 3) tegeleda globaliseerumisest tulenevate ohtudega kogukonnaväärtustele nagu inimeste tervis, puhas keskkond, toodete ohutus, kultuuriline identiteet ja minimaalsed tööturu standardid. WTO õigusraamistikus on kuus erinevat gruppi põhilisi reeleid ja printsiipe:

1. mittediskrimineerimise printsiip;
2. riikide ja tolliterritooriumid turule pääsu reeglid;
3. ebaausate kauplemisvõtete vastased reeglid;
4. reeglid, mis aitavad kaasa tasakaalu leidmisele kaubanduse liberaliseerimisel ja teiste kogukondlike väärtuste ning huvide vahel;
5. reeglid, mis aitavad kaasa rahvuslike reeglite harmoneerimisele;
6. reeglid, mis on seotud institutsionaalsete ja protseduuriliste küsimustega.

Üheks olulisemaks tegevuseks on WTO eestvedamisel kaubandusreeglite läbirääkimine, et saavutada tasakaal rikkamate ja vasemate riikide ning piirkondade vahel, et kõikidel riikidel ja piirkondadel oleks võimalikult vaba ligipääs üksteise turgudele, et hoida ära turumoonutusi, ohjata erinevate dumpingu ja subsiidiumiskeemide väärkasutust. Kritiseerides vabaturgu, kirjutas Joseph E. Stiglitz: „Globaliseerumine on toonud suurele hulga riikidele enneolematu õitsengu, samas just globaliseerumise tõttu levis USA majandussurutis 2008. aastal üle maailma. Kõige valusamini tabas kriis just neid riike, kes olid kõige avatumad, kõige globaliseerunud.“¹⁹ Arvukate üleilmastumist kujundanud institutsioonide nagu ka WTO aluseks on vabaturu ideoloogia, samadele ideedele toetub ka regulatsioonide vähendamise ja kaotamise poliitika, millel oli viimase kriisi tekkimisel oluline osa.²⁰ Kriisi tulemusel võib öelda, et vaesemaks jäid nii rikkamad kui vaesemad riigid. Vaesemad riigid jäid aga konkurentsile avatud turu tõttu veelgi vaesemaks kui rikkamad riigid, sest kui rikkamatel riikidel oli millest kärpida ja muu hulgas kärbiti ka vaesematele riikidele

¹⁹ Vabaturu positiivsetele ja negatiivsetele aspektidele on spetsialiseerunud Joseph E. Stiglitz raamat „Globalization and its discontents“. Nii WTO, IMF-i, kui ka Maailmapanga kohta leidub kriitikat nende asutamisest saadik, sest WTO eelkäija GATT nagu ka IMF ja Maailmapank asutati peale teist maailmasõda teistsuguses õiguslikus ja majanduslikus keskkonnas. Vaba turg olnud pikka aega maailma majandusarengu aluseks, aga samas on globaliseerunud vaba turg ka arenenud riikide suure turujõuga ettevõtetele olnud oluliseks eeliseks majandusedu saavutamisel arenguriikide arvel. Sellest ka Joseph E. Stiglitz kriitika, et arenenud riigid kasutavad vaba turu osavalt arenguriikide arvelt enda huvides ära ning paljud meetmed, mida eelpool nimetatud rahvusvahelised institutsioonid on kasutanud, kannavad endas tegelikult arenenud riikide ettevõtete ärihuvide eesmärke.

²⁰ Joseph E. Stiglitz. Vaba langemine..., lk 224

saadetavat arenguabi²¹, siis vaesematel riikidel oli karpimisvõimalusi vähem ja seega kərbete negatiivne mõju märkimisväärselt suurem.

WTO kui rahvusvaheline organisatsioon on küll noor, aga sellele vaatamata on WTO-l märkimisväärne õiguslik raamistik, mille WTO liikmed rahvusvahelise õiguse sätteid ja printsiipe järgides ning edasi arendades on loonud.

1.1.1 Ülevaade WTO õigusraamistikust

WTO õigusraamistik koosneb WTO asutamislepingust²², mis jõustus 1. jaanuaril 1995 ja tervest hulgast lepingu lisadest.²³ Kõige olulisemateks lisadeks energiakaubanduse ja keskkonnaõiguse raamistikus on üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe GATT 1994²⁴ (edaspidi GATT), teenusekaubanduse üldleping (edaspidi GATS), vaidluste lahendamist reguleerivate eeskirjade ja protseduuride käsituslepe (edaspidi DSU), leping tehniliste kaubandustõkete kohta (edaspidi TBT) ja sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise leping (edaspidi SPS).

²¹ OECD, Development: Aid to developing countries falls because of global recession, 2012. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.oecd.org/document/3/0,3746,en_21571361_44315115_50058883_1_1_1_1,00.html (6.05.2012)

²² Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123.

²³ Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamislepingul (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123 on järgmised lisad:

Lisa 1 A sisaldab järgmisi multilateraalseid lepinguid:

- 1994. aasta üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe (GATT). GATT 1994 sisaldab endas ka 1947. aastal sõlmitud üldise tolli- ja kaubanduskokkulepe (GATT 1947);
- Põllumajandusleping;
- Sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise lepingut;
- Tekstiil- ja rõivatoodete leping;
- Leping tehniliste kaubandustõkete kohta;
- Kaubandusalaste investeerimismeetmete leping;
- GATT 1994 VI artikli rakendamise leping;
- GATT 1994 VII artikli rakendamise leping;
- Eksportkauba eelinspekterimise leping;
- Päritolureeglite leping;
- Leping impordi litsentsimise protseduuride kohta;
- Subsiidiumide ja tasakaalustusmeetmete leping;
- Kaitsemeetmete leping.

WTO lepingu lisaks 1 B on:

- teenustekaubanduse üldleping (GATS).

WTO lepingu lisas 1 C on:

- intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping (TRIPS).

WTO lepingu lisaks 2 on:

- vaidluste lahendamist reguleerivate eeskirjade ja protseduuride käsituslepe (DSU).

WTO lepingu lisaks 3 on:

- kaubanduspoliitika läbivaatamise mehhanism.

WTO lepingu lisas 4 on:

- mõnepoolsed kaubanduslepingud (tsiviilennukikaubanduse leping, riigihankeleping, rahvusvaheline piimaleping ja rahvusvaheline veiselihaleping).

²⁴ Enne 1995. aasta 1. jaanuari kehtis üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe (GATT 1947). - RT II 1999, 22, 123.

WTO õigusena käsitletakse veel ministrite otsuseid ja deklaratsioone nagu näiteks arengumaade toetuseks võetavad meetmed²⁵. WTO õigusena käsitletakse veel WTO vaidluste lahendamise raporteid, WTO organite²⁶ otsuseid, erinevaid WTO raamistikus sõlmitud lepinguid, rahvusvahelist tavaõigust, õiguse üldpõhimõtteid, teisi rahvusvahelisi lepinguid, WTO liikmete praktikat, rahvusvaheliselt tunnustatud õigusteadlaste seisukohti ja läbirääkimiste ajalugu.²⁷ WTO nagu näiteks ka Rahvusvaheline Kriminaalkohus²⁸ loodi liikmesriikide ning tolliterritooriumide kokkulepete alusel ega kuulu nn ÜRO organisatsioonide perekonda.

WTO reeglid on rahvusvahelise õiguse seisukohast siduvad reeglid. Nad tulenevad rahvusvahelisest lepest ja vastavalt rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artiklile 26 on iga jõustunud leping tema osalisriikidele kohustuslik; nad peavad seda heas usus täitma.²⁹ Mis puudutab WTO õiguse ja rahvusliku õiguse suhet, siis selles osas on kindel seisukoht, et rahvuslik õigus peab olema kooskõlas WTO õigusega. See põhimõte ei erine muu rahvusvahelise õiguse suhtes rakendatavast loogikast – konstitutsioonilistest normidest allpool olevad siseriikliku õiguse normid peavad enamikes riikides olema kooskõlas rahvusvahelis-õiguslike kohustustega. (Osades riikides, näiteks USA-s, on siseriiklik seadus ja rahvusvaheline leping võrdse õigusjõuga ja kehtib põhimõtte *lex posterior derogat legi priori*.) Paljud rahvusvahelise haardega õiguseksperdid on soovinud, et WTO õigus oleks liikmete suhtes otsekohalduv, aga enamik WTO liikmeid on siiski selle vastu. Enamikes liikmesriikides ei saa WTO õiguse rikkumist kohalikus kohtusüsteemis vastustada.³⁰

WTO-s toimub vaidluste lahendamine multilateraalsete konsultatsioonide ja läbirääkimiste teel, WTO vaekogu ja apellatsioonikogu otsustena, arbitraažina, lepituse, heade teenete (*good office*) või vahendamise (*mediation*) teel.³¹ WTO-s on alati eelistus leida erimeelsustele

²⁵ Näiteks: otsus vähimarenenud maade kasuks võetud meetmete kohta. - RT II 1999, 22, 123.

²⁶ WTO organiteks on: WTO ministrite konverents, peanõukogu, kaubavahetuse nõukogu, teenuste kaubanduse nõukogu, intellektuaalse omandi kaubandusaspektide nõukogu. Seoses Doha läbirääkimiste vooruga on loodud ka kaubanduslähbirääkimiste nõukogu. Vt. lähemalt WTO organisatsiooni struktuuri, arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm (7.05.2012)

²⁷ Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization..., pp. 53

²⁸ Autor esindas Eesti Vabariiki suhetes Rahvusvahelise Kriminaalkohtuga aastatel 2003. - 2010.

²⁹ Joost Pauwelyn. Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Relates to Other Rules of International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law). Cambridge University Press, 2008, p. 27 /edaspidi Joost Pauwelyn, Conflict of Norms in Public International Law.../

³⁰ Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization..., p. 73

³¹ Õigusteadlane Antonio Cassese nimetas GATT 1947 ja GATT 1994 reeglistikku WTO liikmete vaheliste erimeelsustel lahendamiseks väga leidlikuks ja paindlikuks meetodiks, sest vaidluste lahendamiseks on väga palju erinevaid võimalusi ning järeelmeetmeid. Antonio Cassese. International Law. Oxford University Press, USA; 1st ed., 2001, pp. 223 - 225

lahendused konsultatsioonide teel vastavalt vaidluste lahendamist reguleerivate eeskirjade ja protseduuride käsitusleppe (DSU) artiklile 4. Õigusteadlane John H. Jackson on öelnud reeglitepõhise vaidluste lahendamise süsteemi kohta WTO-s järgmist: „WTO vaidluste lahendamise süsteem on keskne element, mis pakub turvalisuse ja ettearvatuse multilateraalsele kaubandussüsteemile.“³² Keskne element pakkumaks turvalisust ja ettearvatavust on vaidluste lahendamise süsteem seepärast, et kaubandusreegleid läbi rääkides ei ole võimalik ette näha kõikvõimalikke olukordi, mis võivad kaubandussuhetes ette tulla, seepärast on vajalik vaidluste lahendamise süsteem reeglite tõlgendamiseks. Igal reeglil on erand või mitmeid erandeid ja erand võib olla sama oluline kui põhireegel.³³ WTO vaidluste lahendamise süsteem on oluline just õigusliku lahenduse leidmiseks. Vaidluste lahendamise süsteemi abil tagatakse, et WTO õigus oleks süsteemne ning põhineks nii WTO liikmete poolt läbiräägitud õiguslikel lahendustel, aga ka vaekogu ja apellatsioonikogu praktikal.

John H. Jackson nimetas oma raamatus „*Sovereignty, the WTO, and Changing Fundamentals of International Law*” ära vaidluste lahendamise süsteemi peamised eesmärgid. Nendeks on³⁴:

- 1) tagasi pöörata kahjutekitaja poolt põhjustatud kahju, hüvitades kannatanule tekitatud kahju;
- 2) lahendada erimeelsused sõbralikult, et vältida pingeid ja ära hoida konflikte või isegi sõdu;
- 3) lahendada erimeelsused kiiresti ja efektiivselt;
- 4) pakkuda jurisprudentsi või „pretsedente“ õiguse ettearvatavuseks ja tegevuse turvalisuseks;
- 5) täita lüngad ja lahendada ebaselgused WTO lepingute sõnastustes;
- 6) tähtsustada vaidluste lahenduste ja WTO lepingutest tulenevate kohustustega arvestamist WTO liikmete poolt;
- 7) tasandada võimu asümmeetriat – õiglus väiksematele osapooltele;
- 8) taastada soodustuste tasakaal („*rebalancing*“);
- 9) pakkuda osapooltele õigust ausale menetlusele;
- 10) pakkuda põhjendatud otsuseid, et tagada laiem reeglite avalik mõistmine ja heakskiit;
- 11) pakkuda põhjendatud analüüsi reeglite tõlgendamisel oluliste poliitiliste mõjude hindamisel leidmaks lahendusi keerulistele küsimustele, mis vajaksid tasakaalustatud lahendusi;
- 12) pakkuda ainet valitsuste volituste jaotuse defineerimiseks ja ratsionaliseerimiseks vaidluste lahendamise süsteemis, lahendamaks küsimused, kus (kas WTO süsteemis, bilateraalselt või mõnes teises rahvusvahelise organisatsioonis) oleks mõistlik milliseid otsuseid või regulatiivseid norme vastu võtta - pakkudes seega õiguslikke lahendusi edasiseks arenguks. Vaidluste lahendamise

³² Donald M. McRae. GATT Article XX and the WTO appellate Body, *New Direction in International Economic Law: Essays in Honour of John H. Jackson*. Kluwer Law International, 2000, p. 220 /edaspidi Donald M. McRae, GATT Article XX and the WTO appellate Body.../

³³ *Ibid.*

³⁴ John H. Jackson. *Sovereignty, the WTO, and Changing Fundamentals of International Law*. Cambridge University Press, 2006, pp. 147 – 150 /edaspidi John H. Jackson. *Sovereignty, the WTO, and Changing Fundamentals of International Law*/

süsteemi eesmärgiks on seega jällegi erinevate WTO liikmetele võrdsete võimaluste pakkumine, seda nii suurte ja väikeste liikmete sarnaselt kohtlemine õiguslike protseduuride abil, süsteemi kasutamise ettearvatuse ja õiguskindluse tagamine ning tasakaalustatud mõistlike lahenduste leidmine. WTO liikmete vahelised vaidlused lahendatakse järgmiselt.

Kõigepealt peavad vaidlevad pooled vastavalt DSU artikli 4 lõikele 2 püüdma vaidluse lahendada konsultatsioonide ja läbirääkimiste teel.³⁵ Juhul, kui konsultatsioonid ja läbirääkimised tulemusi ei anna, kutsutakse DSU artikkel 6 lõike 1 alusel kokku WTO vaidluste lahendamiseks vaekogu. Vaekogu kokkukutsujaks on WTO peanõukogu (suursaadikud), mis tegutseb vaidlusi lahendava organina (edaspidi DSB). WTO vaekogu luuakse WTO liikme avalduse alusel DSB poolt.³⁶ Vastavalt DSU artikkel 8 lõikele 5 on vaekogud tavaliselt kolmeliikmelised, aga võivad sisaldada ka kuni viis liiget. Vaekokku peavad vastavalt DSU artikkel 8 lõikele 1 kuuluma väga kõrgelt kvalifitseeritud ametnikud või mitteametnikud. Teiste hulgas peavad vaekokku kuuluma isikud, kes on juba enne vaekokku kuulunud või esitlenud mõnda kaasust mõne teise vaidluse lahendamiseks kokku kutsutud vaekogus. Vastavalt DSU artikkel 8 lõikele 1 peavad vaekokku kuuluma isikud, kes on iseseisvad, hea renomee ja suure kogemusega. WTO liikmetest vaidluspoolte kodanikud vaekogu töös reeglina ei osale. Kui vaidlused käivad arenenud riigi ja arengumaa vahel, siis kaasatakse tavaliselt vähemalt üks vaekogu liige just arengumaalt.³⁷ Vaekogu teeb vaidluse lahendina raporti, mis sisaldab vaidluse protseduurilisi aspekte, faktilisi vaidlusega seotud aspekte, vastaspoolt nõudmisi, kokkuvõtte kõikide vaidluspoolte argumentidest, vahepealse kokkuvõtte, sõnastab vaekogu oma arvamused ja teeb kõige selle tulemusel järelduse. Juhul, kui vaekogu järeldab, et liikme tegevus on vastuolus mõne WTO raamistikus sõlmitud kokkuleppega, siis teeb ta liikmele ettepaneku, et tegevus vastavasisulise sättega vastavusse viidaks. Vaekogu järeldused ja soovitused ei ole kohustuslikud, aga saavad kohustuslikuks kui DSB nad vastavalt DSU artikli 16 lõikele 4 heaks kiidab.³⁸

Kui üks vaidlev pool pole vaekogu poolt tehtud järelduste ja soovitustega rahul, võib ta esitada kaebuse DSU artikkel 17 lõike 1 alusel loodud apellatsioonikogule. Apellatsioonikogu on WTO süsteemis nn alaline rahvusvaheline tribunal. Apellatsioonikogu koosneb vastavalt DSU artikkel 17 lõikele 3 professionaalidest: õiguse, rahvusvahelise kaubanduse või

³⁵ DSU artikli 4 lõige 2 ütleb, et iga liige kohustub mõistvalt arvesse võtma teise liikme esildisi mis tahes küsimuses, mis puudutab esimese liikme territooriumil võetud mis tahes loendilepingu toimumist mõjutavaid meetmeid, ning tagama piisavad võimalused sellealaseks konsulteerimiseks.

³⁶ John H. Jackson. *Sovereignty, the WTO, and Changing Fundamentals of International Law*, p. 152

³⁷ Peter Van Den Bossche. *The Law and Policy of the World Trade Organization...*, p. 245

³⁸ *Ibid*, p. 255

konkreetsete vaidluste lepingutega seotud valdkonnas üldiselt. Apellatsioonikokku kuulub vastavalt DSU artikli 17 lõikele 1 seitse liiget. Apellatsioonikogu liikmed on valitud neljaks aastaks ja võivad olla tagasivalitud veel üheks nelja-aastaseks perioodiks. Apellatsioon on vastavalt DSU artikkel 17 lõikele 6 piiratud õiguslikule argumentatsioonile, mida vaekogu on kajastanud oma lõppraportis. Vastavalt DSU artiklile 17 lg 13 võib apellatsioonikogu toetada, muuta või ümber lükata vaekogu poolt tehtud järeldusi. Ka apellatsioonikogu järeldused muutuvad WTO liikmete jaoks kohustuslikuks pärast seda, kui DSB on nad vastavalt artikkel 17 lõikele 14 heaks kiitnud. DSB saab apellatsioonikogu järeldusi eirata vaid ühehäälsel otsusel, seega on apellatsioonikogu järelduste mitteheakskiitmine suhteliselt ebatõenäoline.

Nii vaekogul kui apellatsioonikogul on vastavalt DSU artiklile 12 ja artikli 17 lõikele 9 suur vabadus kujundada oma tööprotsesse, samuti võivad nad aktsepteerida informatsiooni ja seisukohti (*amicus curiae briefs*) sellistelt kolmandatelt isikutelt³⁹ nagu rahvusvahelised organisatsioonid, vabaihendused ja ettevõtted. Kolmandatelt isikutelt saadud info aktsepteerimise osas on vaekogus ning apellatsioonikogus peetud mitmeid debatte, aga siiani on prevaleerima jäänud seisukoht, et kuna vaekogul ja apellatsioonikogul on märkimisväärne vabadus oma menetlusprotsesse ise kujundada ning iseseisvalt informatsiooni hankida, siis võivad nad menetluses aktsepteerida ka näiteks vabaihendustelt saabunud informatsiooni ja seisukohti, kui nad seda vajalikuks peavad. Samas pole vaekogul ega apellatsioonikogul otseselt kohustust sellist informatsiooni menetluses arvesse võtta.⁴⁰ Keskkonnaga seotud vaidlustes on kolmandatelt osapooltelt tulev informatsioon paljudel juhtudel olulise tähtsusega, sest ehkki keskkonnakaitsega tegelevatel vabaihendustel on enamasti väga selged eesmärgid menetluse mõjutamiseks, on neil olemas ka reaalne informatsioon sellest paigast, kus lahendatav keskkonnaprobleem on tekkinud, samuti on vabaihendustel olemas informatsioon inimestelt, kes neis paikades elavad ning probleemiga kokku on puutunud.⁴¹ Seega on vabaihendustel saadavate seisukohtade menetlusse lubamine mõistlik, sest see annab edasi seisukohad, mis on reaalsele probleemile lähemal ning mis tulenevad otseselt inimestelt, kes võivad olla probleemist puudutatud. Kindlasti püüavad rahvusvahelised organisatsioonid vabaihendusi kaasates ka oma legitiimsust suurendada.

³⁹ Arndt Kaubisch. Letters from Friends: The Admissibility of *Amicus Curiae* Briefs in WTO Dispute Settlement. ELSA, 2004. - Arvutivõrgus kättesaadav: http://norway.elsa.org/fileadmin/user_upload/elsa_international/PDF/SPEL/SPEL04_1_KAUBISCH.pdf (6.05.2012)

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Isiklikult olen rahvusvaheliste vabaihenduste ning nende poolt edastatava informatsiooniga kokku puutunud Rahvusvahelise Kriminaalkohtuga seotud kohtumistel, kus esindasin Eesti Vabariiki. Rahvusvaheliste vabaihenduste poolt edastatav info on olnud küll kallutatud, aga see eest probleemile väga lähedal. Rahvusvahelistel vabaihendustel on minu hinnangul väga hea suhtevõrgustik, mille kaudu informatsiooni saadakse, töödeldakse ja edastatakse.

Kui vaekogu või apellatsioonikogu otsustab, et liikme poolt võetud meetmed ei ole vastavuses WTO lepinguga, siis soovib vaekogu või apellatsioonikogu vastavalt DSU artikli 19 lõikele 1 asjaomasel liikmel oma tegevus WTO lepinguga kooskõlla viia. Lisaks soovitudele pakub vaekogu või apellatsioonikogu välja viisi, kuidas asjaomane liige võiks soovitusi rakendada. Selline vaekogu või apellatsioonikogu soovitus on vaidluspooltele õiguslikult siduv pärast seda, kui DSB on selle heaks kiitnud.⁴²

Siseriikliku õiguse WTO vaekogu või apellatsioonikogu otsusega kooskõlla viimine on ainukeseks lõpptulemuseks, mida WTO vaidluste lahendamise tulemusena on võimalik saavutada. Kui aga liige ei ole oma siseriiklikku õigust vaekogu või apellatsioonikogu otsusega mõistliku aja jooksul kooskõlla viinud, saab WTO õiguses rakendada ajutisi kaitsemeetmeid. Nendeks on kompensatsioonid või kontsessioonide (tariifsete soodustuste) andmine või muude kohustuste peatamine. Vastavalt DSU artikkel 22 lõikele 1 ongi kompenseerimine ja kontsessioonide või muude kohustuste peatamine ajutised abinõud, mida võib kasutada, kui vaekogu või apellatsioonikogu soovitusi ja otsuseid põhjendatud ajavahemiku jooksul liikme poolt ei rakendata. Sanktsioonide rakendamise peamine eesmärk on aga ikkagi mõjutada liiget WTO lepingust tulenevaid kohustusi täitma ja WTO reegleid järgima. Ülimaks eesmärgiks on see, et liikmete vaheline kaubandus toimuks sujuvalt, mitte see, et üksteiselt võimalikult palju kompensatsioone või vastutulekuid nõuda. Võimalike kontsessioonide ja teiste kohustuste kohaldamise põhimõtted ja protseduurid on esitatud DSU artikli 22 lõikes 3, et neid rakendada peab vastavasisulise avalduse DSB-le esitama üks vaidluse pooltest. Vastavalt DSU artikli 22 lõikele 4 peab lubatud kontsessioonide ja muude kohustuste peatamise tase olema samaväärne olematukstegemise või vähendamise tasemega. Seega ei saa üks WTO liige nõuda teiselt liikmelt suuremat kompensatsiooni kui see, mis muudaks teise liikme poolt tehtud kahju olematuks või vähendaks kahju mõju miinimumini. Vaidlused WTO lepingu rakendamisel tekivad tavaliselt WTO põhiprintsiipide nagu eeliskohtlemise printsiibi, mittediskrimineerimise printsiibi, kohalike ning importkaupade võrdse kohtlemise printsiibi ning koguseliste piirangute keelu printsiibi rakendamisel. Seepärast annan järgnevalt ülevaate just neist peamistest printsiipidest ja nende rakendamisest.

⁴² Apellatsioonikogu ettekande heakskiitmine DSB poolt toimub vastavalt DSU artikli 17 lõikele 14

1.1.2 WTO peamised printsiibid

WTO reeglite aluseks on neli peamist printsiipi. Need printsiibid on: 1) eeliskohtlemise printsiip (*most-favored-nation principle*); 2) võrdse kohtlemise printsiip kohalike toodete ja imporditud toodete vahel (*national treatment: treating foreigners and locals equally*); 3) sidumiskohustus (*bindings*) ja 4) koguseliste piirangute keeld (*ban for non-tariff barriers*).

Eeliskohtlemise süsteem (üldine enamsoodustusrežiim) on WTO õiguse alustalaks ja tuleneb GATT'i artiklist I lõikest 1. See kohustab WTO liikmeid kohtlema teiste WTO liikmete sarnaseid tooteid tollimaksude ja muude maksete määramisel võrdväärselt.⁴³ See tähendab, et WTO liikmetel on kohustus tollimaksude ja muude impordi maksude kehtestamisel rakendada WTO liikmetele võrdseid tingimusi, mis oleksid samas soodsamad kui neile riikidele kehtestatud tingimused, kes WTO-sse ei kuulu. Kui üks WTO liige rakendab mõne riigi suhtes mõne kauba osas soodsamat tollimaksu, peab ta sellist soodsamat tollimaksu rakendama ka kõigi teiste WTO liikmete suhtes. Selline on WTO üldprintsiip, aga sellele on olemas ka erandeid nagu näiteks tolliliitide sisene maksustamine jne.

Mittediskrimineerimise printsiip rakendub ka koguseliste piirangute keelule GATT artiklis XIII, kus on öeldud, et ükski lepinguosaline ei tohi rakendada ühtegi keeldu või piirangut ühegi teise lepinguosalise territooriumilt pärinevate toodete impordi ega ühegi teise lepinguosalise territooriumile suunatud mis tahes toote ekspordi suhtes, kui kõigi kolmandate maade samasuguse toote import või samasuguse toote eksport kõikidesse kolmandatesse maadesse ei ole samamoodi keelatud või piiratud. Mittediskrimineerimise printsiip väljendub ka võrdses kohtlemises päritolumärgistusele GATT artiklis IX lõikes 1 ja transiidireeglitele GATT'i artikli V lõikes 5.

Eeliskohtlemise printsiip puudutab tollimakse, teisi tasusid, samuti soodustusi, immunitete ja privileege, mis määratakse sarnaste kaupade (*like product*) impordil või ekspordil, mis pärinevad mis tahes teise lepinguosalise territooriumilt või on suunatud mis tahes teise lepinguosalise territooriumile. Vastavalt GATT artiklile II ei tohi ükski liige kohelda teist WTO liiget kaubandustingimustes halvemini kui WTO raamistikus kokku on lepitud. Näitena võrdsest kohtlemisest WTO raamistikus on tollimaksud, mis on sarnaste kaupade osas võrdsed olenemata sellest, milliselt WTO liikme territooriumilt neid tooteid imporditakse.

⁴³ Mitsuo Matsushita, Thomas J. Schoebaum, Petros Mavroidis. The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy. Oxford University Press, 2003, p. 143 /edaspidi Mitsuo Matsushita, Thomas J. Schoebaum, Petros Mavroidis. The World Trade Organization.../

WTO eeliskohtlemise printsiibi mõte on saavutada majanduslik efektiivsus, kus peamiseks püüdluseks on võimalikult tõhus vahendite kasutamine, vähendades vahendite ülekannete maksumust, suurendades lõpptarbijate valikuid ning seeläbi suurendada maailma majanduskasvu.⁴⁴ Tollibarjääride ja -tõkete vähendamisega muutuvad kaubad ja teenused elanikkonnale kättesaadavamaks, suurenevad valikuvõimalused ning odavama hinna tõttu suureneb ka elanikkonna reaalne ostujõud. Oluliseks mittediskrimineerimise põhimõtteks WTO raamistikus on ka „sarnaste“ välismaiste (WTO liikmete) toodete võrdne kohtlemine „sarnaste“ omamaiste toodetega.

Sarnaste toodete võrdne kohtlemine laieneb ka välisriigi või tollipiirkonna toodete võrdsele kohtlemisele võrreldes kohalike „sarnaste toodetega“. Vastavalt GATT'i artikli III lõikele 1 tuleb kohalikult toodetud sarnaseid tooteid käsitleda samaväärselt imporditud toodetega nii riigisiseste makse, seadusi, eeskirju ja nõudeid kehtestades või kasutamisel kui need mõjutavad toodete riigisisest müüki, müügiks pakkumist, ostmist, vedu, turustamist. GATT'i artiklis III kehtestatud „kodumaise kohtlemise“ eesmärgiks on, et omamaistele toodetele ei pakutaks kaitset mõne teise WTO liikme jurisdiktsioonist imporditud toodete suhtes.⁴⁵ Näitena võrdsete toodete võrdsest kohtlemisest võiks tuua aktsiisimaksude valdkonna. Kui riik maksustab näiteks elektrienergia kasutamist aktsiisimaksuga, siis samaväärse maksuga maksustatakse nii riigisiselt toodetud elektrienergia kui ka imporditud elektrienergia. Elektrienergiale aktsiisimaksu kehtestamise ülimaks eesmärgiks on vähendada elanikkonna elektritarimist (sundida elanikkonda suurendama elektritarbimise efektiivsust), et säästa loodust väiksema reostuse tekitamisega elektrienergia tootmisel ja elektritootmiseks vajalikke loodusvarasid, nagu näiteks põlevkivi kaevandamine. Samas maksustatakse nii imporditav elektrienergia kui ka siseriiklikult toodetav elektrienergia sarnasel viisil, selliselt et erinevate toodete vahel ei oleks diskrimineerimist. Näitena mittediskrimineerimisest võiks tuua ka käibemaksu teema. Käibemaks arvestatakse GATT'i artikkel III printsiipi järgides juurde kaupadele ja teenustele sõltumata nende päritolust ja sellest, kas nad on imporditud või mitte. Üheks oluliseks viisiks mittediskrimineerimise põhimõtte tagamisel on piirimaksude korrigeerimine. Piirimakse korrigeeritakse toodete impordil lähtuvalt GATT artikli II lõike 2 punktist a⁴⁶, kui sarnane maks ei olnud kavandatud tariifikohustuses planeeritud, aga on

⁴⁴ Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law: Towards Consistent GATT/WTO Jurisprudence. Oxford University Press, 2003, p. 94 /edaspidi Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law.../

⁴⁵ Mitsuo Matsushita, Thomas J. Schoebaum, Petros Mavroidis. The World Trade Organization..., pp. 158 - 159

⁴⁶ GATT artikli II lõike 2 p. a „miski käesolevas artiklis ei keela lepinguosalisel millal tahes ja mis tahes toote importimisel kehtestada makset, mis on võrdväärne riigisisese maksuga, mis on kooskõlas III artikli lõike 2 sätetega kehtestatud samasuguse omamaise toote suhtes või kaubaartikli suhtes, millest imporditud toode on osaliselt või täielikult valmistatud või toodetud“.

võimalik kehtestada importiva riigi poolt lähtuvalt GATT artikli III lõikest 2. Eksportiva riigi poolelt võib sel juhul tagastada siseriikliku maksu summa, millega maksustati sama kaup siseriiklikult.⁴⁷ See tähendab, et kui importtootele kehtestatakse maks, siis võib ekspordiriik selle teatud juhtudel ettevõttele kompenseerida, olles samal ajal vastavalt GATT'i artikli XVI lõikele 4 kindel, et seda ei käsitleta subsiidiumina või alusena dumpinguvastase tasu kehtestamiseks. GATT'i artikkel III kirjeldab lisaks maksustamisele ka teisi võimalikke kaubanduspiiranguid, mida ei tohi seada WTO liikme poolt imporditud toodetele ja teenustele. Sellisteks piiranguteks võivad olla näiteks täiendavad tollivormistuse tasud, riigi poolt kohustuslikuna osutatud teenuseid, mille hind ei vasta osutatud teenuse mahule ja teised bürokraatlikud nõuded, mis halvendavad, muudavad võimatuks või oluliselt aeglustavad vaid importtoodete turule jõudmist. Kuna aga nii GATT'i artiklis II kui ka GATT'i artiklis III esitatud mittediskrimineerimise põhimõtteid tuleb järgida vaid „sarnaste toodete“ osas, siis oleks asjakohane uurida, milliselt tõlgendatakse väljendit „sarnane toode“.

Üheks olulisemaks tõlgendamise kohaks WTO õigusraamistikus on kaalumine, millised tooted on sarnased tooted, sest eelpool nimetatud GATT'i artiklites kehtib mittediskrimineerimise põhimõte just sarnaste toodete osas. Sarnaste toodete määratlemine on üheks peamiseks vaidlusallikaks WTO õiguse üle peetavates vaidlustes ning nagu järgnevalt näha, on tegemist ka väga mitmeti tõlgendatava mõistega. Samuti on tegemist olulise küsimusega nn süsinikumaksude kehtestamisel, sest oluline on, kas „sarnased tooted“ on „sarnased“ vaid lõppkasutuse järgi või ka paljude teiste kriteeriumide sh tootmisprotsessi ja selle keskkonnasõbralikkuse või -ohtlikkuse järgi.

Sarnase toote defineerimiseks GATT'i artikli II raamistikus on vajalik võrrelda tingimusi ühe WTO liikme jurisdiktsioonist imporditud toote ja mõnest teisest WTO liikme jurisdiktsioonist imporditud toote osas. Sarnase toote defineerimiseks GATT'i artikli III osas tuleks aga võrrelda mõnest teisest WTO liikme jurisdiktsioonist imporditavat toodet kohaliku tootega. Õigusteadlane Won-Mog Choi on pakkunud selleks välja kontseptuaalse sarnaste toodete klassifitseerimise mudeli. Kontseptuaalne sarnaste toodete klassifitseerimine võiks sarnaste toodete osas välja näha järgmiselt⁴⁸:

- tooted on identsed;
- tooted on väga sarnased;
- tooted on kaudselt sarnased;

⁴⁷ Mitsuo Matsushita, Thomas J. Schoebaum, Petros Mavroidis. The World Trade Organization..., pp. 168 - 169

⁴⁸ Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law..., p. 21

- tooted on otseselt võrreldavad või omavahel vahetatavad;
- tooted on kaudselt võrreldavad või omavahel vahetatavad.

Saamaks aru, mida tähendab väljend „tooted on identsed“, leidub WTO õigusraamistikus ka sellekohane definitsioon. Vastavalt tolliväärtuse määramise lepingu⁴⁹ artiklile 15 tähendab mõiste „identsed kaubad“ kaupu, mis on igas suhtes samasugused, kaasa arvatud füüsilised omadused, kvaliteet ja maine. Väikesed erinevused välimuses ei välista muidu määratlusega vastavuses olevate kaupade pidamist identseks.⁵⁰ Seega identne kaup tähendab sarnast kaupa kõikides aspektides sh füüsilistes omadustes ja on seega kõige lähemal WTO „sarnase toote“ mõistele.

Mõiste „sarnased kaubad“ on tolliväärtuse määramise lepingus defineeritud järgmiselt. Sarnased kaubad „ei ole küll igas suhtes samasugused, vaid sarnanevad omaduste ning materjali poolest, täidavad samasugust otstarvet ning on omavahel kaubanduslikult asendatavad. Kaupade sarnasuse määramisel tuleb muude tegurite hulgas arvestada kaupade kvaliteeti, mainet ja kaubamärgi olemasolu.“⁵¹ Seega erinevad sarnased kaubad identsetest kaupadest selle poolest, et sarnased kaubad sarnanevad üksteisele materjali ning omaduste poolest, täidavad samasugust otstarvet ja on omavahel majanduslikult asendatavad (on muu hulgas ka hinnaelastsed).⁵²

Vastavalt apellatsioonikogu otsusele WTO kaasuses Korea - alkohoolsed joogid⁵³ tähendab termin „otseselt võrreldav või vahetatav“, et toodete vahel on turul konkurentsitingimused. Sõna „konkureeriv“ tähendab, et toode võiks teise sarnase tootega konkureerida. Väljend „asendatavad“ tähendab aga, et toote saaks teise tootega asendada. Toodete konkureeriv olukord turul tähendab, et tarbija saab valida erinevate toodete vahel. Konkureerimine turul tähendab aga dünaamilist, arenevat protsessi. Väljend „otseselt konkureeriv või vahetatav“ tähendab, et konkureerivate toodete konkureerivat suhet ei ole otseselt vaja analüüsida, saamaks aru tarbija eelistustest. Apellatsioonikogu arvates tähendab väljend „vahetatav“, et vajalik suhe võib vahetatavate toodete vahel eksisteerida, tarbija küll ei näe neid otseselt kui vahetatavaid tooteid, aga vaatamata sellele võib toode olla teisele asendatavaks. Tooted võivad seega omavahel olla konkureerivad või asendatavad, kui neid saab vahetada ja

⁴⁹ GATT 1994 VII artikli rakendamise leping. - RT II 1999, 22, 123

⁵⁰ Artikkel 15 lg 2 p. a, GATT 1994 VII artikli rakendamise leping. - RT II 1999, 22, 123.

⁵¹ Artikkel 15 lg 2 p. b, GATT 1994 VII artikli rakendamise leping. - RT II 1999, 22, 123.

⁵² Hinnaelastsus tähendab seda, et toodete hind ei mõjuta tarbija ostuotsuseid asendatava toote valimisel.

⁵³ Korea — Alcoholic Beverages. Vt apellatsioonikogu raporti para. 114, arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds75_e.htm (7.05.2012)

alternatiivsel viisil saaks rahuldada ka samasuguse maitsevajaduse.⁵⁴ Toode saab seega olla otseselt konkureeriv või asendatav, kui 1) toodet saab kasutada teise toote asemel; 2) toote abil saab rahuldada samasuguse eesmärgiga samasugust maitset ja 3) toote asendamisel teise tootega otseselt tarbijate-poolne tarbimine ei vähene.⁵⁵

Järelikult võiks väita, et kui inimesed kasutavad hoone kütmiseks vedelkütust, siis asendatava tootena võiksid nad kasutada ka maagaasi. Seda just põhjusel, et nii vedelkütusega kui maagaasiga kütmine saavutab sama tulemuse ehk hoone saab kõetud. Samas võib aga väita, et vedelkütus ja gaas ei ole sarnased tooted, sest nende abil hoone kütmiseks on vajalikud erinevad kütteseadmed. Ehkki kütmise lõpptulemus saab olema sama, ei ole selle tulemuse saavutamine võimalik samasugusel viisil so sarnaseid kütteseadmeid kasutades.

WTO eelkäija, GATT'i piirimaksude korrigeerimise komitee raport⁵⁶ tõi esile järgmised „sarnase toote“ elemendid: 1) tooteomadused, mis seisnevad toote omadustes, olemuses, kvaliteedis, lõpptarbimises laiemalt ning toote tarifitseerimise alused (klassifikatsioon), 2) mil viisil selliste omadustega toodet kasutajate poolt ja lõpptarbijate poolt koheldakse, samuti toote lõpptarbimise viisid konkreetsel turul ning kasutajate maitse ja harjumused.⁵⁷ See tähendab, et „sarnane toode“ WTO piirimaksude korrigeerimise komitee arvates tähendab sarnaste omadustega toodet, mida koheldakse selle tarbijate poolt konkreetsel turul sarnasel viisil.

Kaasuses Euroopa Ühendused – meetmed loomade sööda proteiinile⁵⁸ käsitles vaekogu küsimust, kas taimsed proteiinid ja denatureeritud lõssipulber on sarnased tooted või otseselt konkureerivad või omavahel vahetatavad tooted GATT artikli I ja III tähenduses. Vaekogu kaalus otsuse tegemisel järgmisi elemente: toodete hulk ja tariifiartikli hulk, mis käsitlevad erinevaid tollimaksumääri ning tariifikohustuste alused, proteiini sisalduse hulk, proteiini sisaldavate toodete päritolu ja toodete kasutusvaldkonnad.⁵⁹ Seega, nagu ka GATT'i piirimaksude korrigeerimise komitee raportis toodud, pidas vaekogu oluliseks ära märkida nii

⁵⁴ *Ibid*, para. 115

⁵⁵ Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law..., p. 17

⁵⁶ GATT. „Border Tax Adjustments“, Report of the Working Party adopted on 2 December 1970 (L/3464). – Arvutivõrgus sadaval: www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/bordertax.pdf (7.05.2012)

⁵⁷ *Ibid*, p. 21

⁵⁸ European Economic Community - Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal-Feed Proteins, 25.01.1990. – Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_settlement_cbt_e/als1p1_e.htm (6.05.2012)

⁵⁹ Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law..., p. 22

toote omadused proteiini sisalduse näol, toote tarifitseerimise alused kui ka toote lõppkasutuse.

Kaasuses Hispaania - röstimata kohvi tariifimenetlus, võttis vaekogu GATT artikkel I osas seisukoha, et toote organoleptilised erisused tulenevad toote tootmise piirkonna geograafilistest erinevustest, maaharimise meetmetest, kohviubade töötlemisest, geneetilistest faktoritest, Hispaania tarifitseerimise süsteemi erisustest võrreldes teiste riikidega ja lõppkasutusest.⁶⁰ WTO kaasuses Jaapan – alkohoolsed joogid rõhusid vaekogu ja apellatsioonikogu toote füüsilistele omadustele, üldisele lõppkasutusele ja tariifi klassifikatsioonile tõlgendamaks „sarnast toodet“ GATT artikkel III lõike 2 esimese lause alusel.⁶¹ Seega võiks teha järelduse, et „sarnase toote“ kriteeriumideks võiksid olla järgmised kriteeriumid: 1) toote omadused ja kvaliteet; 2) toote lõppkasutus konkreetsel turul; 3) toote tariifi klassifikatsioon ja 4) lõpptarbija maitse ja tarbimisharjumused.

WTO-s on palju vaieldud selle üle, kas toote tootmise protsess ja meetodid on olulised toote sarnasuse määramisel, kui toote tootmise protsess ja meetodid ei mõjuta toote füüsilisi omadusi. Õigusteadlase Peter Van Den Bossche arvates on siiani peale on jäänud seisukoht, et tootega mitteseotud tootmise meetod ei ole oluline. Sellest tulenevalt ei saa neid tooteid, mis on toodetud keskkonnavaenulikult eristada „sarnasuse“ alusel nendest toodetest, mis on toodetud keskkonnasõbralikult lihtsalt tootmise meetodeid võrreldes.⁶² Kui aga jällegi meenutada Hispaania - röstimata kohvi kaasuses⁶³ väljendatud seisukohti, saab tootmise meetod olla toote sarnasuse määramisel olla oluliseks küll. Samuti tuleneb WTO kohtupraktikast, et keskkonnasõbralik tootmine võib olla oluline nii toote maksustamisel kui ka toote turulepääsu kriteeriumide kehtestamisel, ning ka toodete märgistamisel mängib toodete keskkonnasõbralikkus rolli, sest keskkonnasõbraliku toote määramisel võib lisaks toote keskkonnasõbralikkusele selle kasutamise asukohas järgida ka toote tootmisel keskkonnasõbralike tootmisviiside kasutamist.⁶⁴

Kui aga küsida, kas näiteks „roheline elekter“ - see tähendab siis tuulejõul produtseeritud keskkonnasõbralik elekter, hüdroelektrijaamas toodetud elekter ja näiteks kivisöe või põlevkivi põletamise tulemusel saadud elekter on sarnased tooted, siis toote lõppkasutuse

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization..., p. 331

⁶³ Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law..., p. 22

⁶⁴ Elizabeth Trujillo. The Tuna - Dolphin Encore – WTO Rules on Environmental Labeling. The American Society of International Law, 2012. Arvutivõrgus saadaval: <http://www.asil.org/insights120307.cfm> (6.05.2012)

järgi konkreettsel turul oleks tegemist sarnaste toodetega, toote omaduste ja kvaliteedi osas võiks samuti väita, et tegemist on sarnaste toodetega, toote tariifi määratlus erinevate riikide siseriiklikus õiguses sõltuks nende riikide siseriiklikust õigusest.⁶⁵ Lõpptarbija maitse ja tarbimisharjumised võivad olla sarnased, aga võivad olla ka erinevad, sõltuvalt sellest, kuidas „rohelist elektrit“ on tarbijatele esitletud ja välja pakutud. Oluline on ka toodete hinnaelastsuse küsimus, kus „roheline elektrit“ tootmine maksab rohkem, aga võib olla tootjariigi poolt selliselt subsideeritud, et lõpptarbijale pakutakse „rohelist elektrit“ sama hinnaga nagu tavalist kivist või põlevkivi põletamisel saadud elektrit. Seega võiks üheltpoolt väita, et „roheline elektrit“ on tavalise elektriga sarnane toode, sest mõlemat saab lõpptarbija sarnaselt kasutada, aga võib olla ka erinev toode, sest „roheline elektrit“ tootmiseks kasutatakse teistsugust tootmisprotsessi, toote tarifitseerimine võib olla teine, sest toote tootmist võidakse subsideerida, toode on tarbijale teisel viisil esitletud, ning lõpptarbija tunnetab toodet erineva tootena.

Lisaks väljatöötatud kriteeriumidele tuleb alati vaadata ka iga individuaalset olukorda, kuidas sarnaseid tooteid määratleda. Kaasuses Jaapan – alkohoolsed joogid⁶⁶ võttis apellatsioonikogu seisukoha, et võttes aluseks piirimaksude korrigeerimise komitee töögrupi raporti, tuleb sarnaseid tooteid tuvastada üksikjuhtumitena. See aga tähendab, et lisaks eelpool toodud kriteeriumide järgmisele jääb alati võimalus üksikotsuseks, sest see võib olla täpsem ja konkreetsem kui kriteeriumide laiad tõlgendamisvõimalused määratlevad.

Lisaks eelpool nimetatud mittediskrimineerimise põhimõtetele kehtib WTO õigusraamistikus ka nn sidumiskohustus⁶⁷, mille eesmärgiks on, et WTO liikmed seaksid üksteise toodete ja teenuste suhtes kehtestatud tollitariifidele ja muudele tasudele lae ning tollitariifid ja tasud aja jooksul läbirääkimiste tulemusena väheneksid.⁶⁸ Sellist kohustuste võtmist on vaja selleks, et liikmetevaheline kaubandus veelgi paremini toimiks, sest madalamad tariifid jätavad rohkem raha lõpptarbijale ja võimaldavad veelgi rohkem kaupu ja teenuseid tarbida elavdades nii majandust ja tekitades majanduskasvu kogu maailmas.

Vastavalt GATT'i artiklile XXVIII bis võtavad WTO liikmed endale kohustuse panna lagi tollitariifile ja teistele võimalikele tasudele. Sellist tegevust nimetatakse sidumiskohustuseks

⁶⁵ Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization..., p. 430

⁶⁶ Japan - Taxes on Alcoholic Beverages. Vt apellatsioonikogu raport lk. 24 - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm (6.05.2012)

⁶⁷ GATT XXVIII bis lõige 2 punkt a

⁶⁸ Petros C. Mavroidis. The General Agreement on Tariffs and Trade: A Commentary. Oxford University Press, 2005, pp. 53 – 55 /edaspidi Petros C. Mavroidis. The General Agreement on Tariffs and Trade.../

(*bindings*), kus liikmetel on küll lubatud kehtestatud tole ja tasusid muuta, kuid seda ainult nende alandamise suunas kokkulepitud tasemelt. WTO liikmed võtavad läbirääkimistel endale kohustuse alandada mingeid kokkulepitud tariife mingi aja jooksul, selleks lepatakse kokku iga liikmega eraldi ajakava.⁶⁹ GATT'i artikliga XXVIII bis ongi lepinguosalisel võtnud endale eesmärgi pidada vastastikuse kasulikkuse alusel peetavad läbirääkimisi, mida suunatakse tariifide ja muude impordi- ja ekspordimaksete üldtaseme vähendamisele eelkõige miinimumkogustega impordi pärssivate kõrgete tariifide vähendamisele. WTO liikmete hulgas on tavaline, et endale kohustusena võetud määr on tegelikust tollimäärast märkimisväärselt suurem. Turuläbirääkimistel püütakse seda vahet, mida kutsutakse „vesi“, vähendada.⁷⁰

WTO liikmed seovad ennast kokkulepetega, kui nad nõustuvad avama oma turu teiste WTO liikmete toodetele ja teenustele. Toodete osas tipnevad need siduvad lubadused tollitariifidele seatud laega. Mõnikord maksustavad riigid imporditavaid tooteid madalamalt kui nende poolt võetud kohustuslikud määrad ette näevad. Seda juhtub eriti arengumaadega. Arenenud maades on tavaliselt need määrad, mis on WTO-s kokku lepitud ning tegelikkuses tollimaksudena küsitavad määrad sarnased. WTO liige võib muuta oma kohustuslikke tollimaksu määrasid, aga seda alles pärast partneritega peetud läbirääkimisi, mis võib muu hulgas tähendada partneritele ka turu kaotust. Uruguay multilateraalsete läbirääkimiste vooru üheks eesmärgiks oli viia võimalikult suur osa kaubandusest riikide poolt tariifide osas võetud kohustuste nimekirja (*schedule of concessions*). Põllumajandusvaldkonnas on praeguseks 100%-l toodetest siduvad tariifid. Selle tulemusena on kauplemisel ja investoritel turul kaubeldes märkimisväärselt suurem õiguskindlus ja sellest tulenev turvatunne.⁷¹ Sidumiskohustuste süsteemi eesmärgiks on seega parandada etteaimatavust ja õigluskindlust ning seeläbi muuta maailmakaubandus veelgi stabiilsemaks. Muutes rahvusvahelise kaubanduse reegleid läbipaistvamaks ja liikmetele arusaadavamaks välditakse ebaõiglase mängu mängimise võimalusi. Suurema läbipaistvuse saavutamiseks jälgib WTO pidevalt liikmete majanduspoliitikaid (*trade policy review*), et olla juba varakult võimalike muutustega kursis. Et aga maailmakaubandust veelgi paremini edendada, on WTO õigusraamistikus kehtestatud kaupadele ja teenuste impordile ja ekspordile koguseliste piirangute keeld.

Vastavalt GATT'i artiklile XI kehtib WTO õigusraamistikus koguseliste piirangute keeld, mis ütleb, et ükski WTO liige ei tohi teise WTO liikme territooriumilt pärineva toote impordi või sinna ekspordil säilitada või kehtestada ühtegi keeldu ega piirangut, mis ei ole tollimaks,

⁶⁹ Peter Van Den Bossche. *The Law and Policy of the World Trade Organization* ..., p. 418

⁷⁰ *Ibid*, p. 425

⁷¹ *Ibid*, pp. 417 - 422

maks või muu makse. Koguseliste piirangute keeld kehtib WTO õigusraamistikus, sest tollimaksud ja teised võimalikud piirimaksud on võrreldavas olukorras rohkem läbipaistvad. Tollimaksu või mõne maksu kehtestamise korral on kohe selge, kui palju kallimaks toode selle importimisel läheb. Kui koguselise piirangu kehtestamisega tekitada defitsiit, siis on väga raskelt prognoositav kui kalliks toode turul läheb, sest nõudlus võib olla palju suurem kui pakkumine. Kui tollimaksust saavad kasu riigid või tollipiirkonnad, siis defitsiidi tulemusel tõusvatest hindadest saaksid kasu hoopis kohalikule turule toote importijad. Koguseliste piirangute administreerimine on ka avatum korruptsioonile, sest impordikvoodid on tavaliselt administreeritud ametnike poolt ja see toimub litsentseerimise abil. Need ametnikud, kes impordilitsentse annavad, ei pruugi olla huvitatud avalikust huvist. Kõige olulisem on aga, et koguseliste piirangute näol pannakse absoluutsed piirangud impordile ja see piirab kaubandust. Kui tollitariifid on enamasti ületatavad, siis absoluutseid koguselisi piiranguid ületada ei saa.⁷² Seega on tegemist turutõketega, aga kuna WTO üheks peamiseks eesmärgiks on turutõketest vabanemine, siis ongi oluline, et vabanetaks ka koguselistest piirangutest. Koguseliste piirangute näidet saab tuua ka salakaubaveol, kus mõne konkreetse kauba impordikeeld võib muuta selle kauba väga usaldusväärseks ning selle hindu märkimisväärselt tõsta. Võitjaks oleksid sel juhul ju need isikud, kes keelatud kaupa maale toovad ja samas ka korrumpeerunud tolli- ja piirivalveametnikud. Koguseliste piirangute keeld on WTO õigusraamistikus küll olemas, aga ka sellele on olemas põhjendusi. Koguseliste piirangutele nagu ka võimalikule diskrimineerimisele GATT artiklite I ja III alusel kehtivad GATT artiklis XX toodud erandid, sest koguselisi piiranguid võib olla vaja seada näiteks inimeste elu või tervise kaitseks.

1.1.3 Erandid WTO õigusraamistikus

WTO õigusraamistikus on ka erandid, mille peamiseks eesmärgiks on tasakaalustada erinevaid ühiskondlikke väärtusi nagu näiteks vaba turumajandust ja avalikku moraali või turumajandust ja keskkonda, aga kaitsta ka inimeste või loomade tervist või ajaloolise väärtusega rahvuslikke rikkusi. WTO õigusraamistikus olevate eranditega antakse liikmetele õigus teatavatel spetsiifilistel juhtudel WTO õiguse alusprintsipe mitte rakendada. See tähendab, et näiteks keskkonnakaitse kaalutlustel võib teatud kitsastel juhtudel diskrimineerida teatud WTO liikmete kaupade importi, seada koguselisi piiranguid, üldse

⁷² Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization: ..., pp. 445 - 446

teatud kaupade importimine oma riiki ära keelata⁷³ või teatud juhtudel ka kaupu või teenuseid kõrgemalt maksustada.

GATT'i artikkel XX ja GATS'i artiklis XIV on sätestatud erandjuhtumid ehk juhtumid, kui võib seada koguselisi turulepääsu piiranguid või tolle või tõsta teisi makse, kui see ei kujuta endast meelevaldset või õigustamatut diskrimineerimist nende WTO liikmete vahel, kus valitsevad sarnased tingimused või see ei põhjusta rahvusvahelise kaubanduse varjatud piiramist. Lubatud piiravaid meetmeid on WTO õigusraamistikus lubatud kehtestada, kui need: a) on vajalikud avaliku moraali kaitseks; b) on vajalikud inimeste, loomade või taimede elu ja tervise kaitseks - millest üks võimalikest piirangutest on just keskkonkakaitsete erandite tegemisel, millest kirjutan eraldi keskkonkakaitsete meetmete peatükis; c) on seotud kulla või hõbeda impordi või ekspordiga ning on seega seotud peamiselt toormekaupade kauplemisega maailma börsidel; d) puudutavad riiklike monopolide erikohtlemist; e) on seotud vanglatöö toodetega; f) on kehtestatud kunsti-, ajaloolise ja arheoloogilise väärtusega rahvuslike rikkuste kaitseks; g) on seotud taastumatute loodusvarade säästmisega, kui need meetmed kehtestatakse seoses omamaise toodangu või tarbimise piirangutega, mis jällegi puudutab loodus- ja keskkonkakaitsete aspekte ehk näiteks looduskaitse all olevate loomade ja lindude kaitset või mõne teise taastumatu loodusressursi kaitseks kehtestatud meetmeid. Ka seda erandit käsitlen põhjalikumalt keskkonkakaitsete aspektide all.

WTO õigusraamistikus on ka teisi erandeid nagu soodustuste andmine, arenguriikide erikohtlemine, regionaalne integratsioon (nagu Euroopa Liidu liikmesriikide vahel tollitariifide puudumine ehk tolliliit), turukaitsemeetmed, dumpingu vastased meetmed, subsidiumide vastased meetmed, julgeoleku erandid ja nn *waiwer*, mis tähendab, et kui kõik liikmed aktsepteerivad palutud erandit, siis võib seda rakendada.

Eelpool nimetatud erandite rakendamisel on vaekogul ja apellatsioonikogul arvukalt otsuseid. GATT'i artikli XX erandite kohaldamisel on äärmiselt oluline ka tasakaalustav artikli põhitekst, mis seab sisse proportsionaalsuse kaalumise nõude, et erandi kehtestamise vajalikkust kaaluda ja põhjendada.

⁷³ Nagu seda tehti kaasuses: Euroopa Ühendused — meetmed, mis mõjutavad asbesti ja asbesti sisaldavaid tooteid. Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm (6.05.2012)

Keskkonnaõiguse seoste mõistmiseks WTO õigusega tuleb vaadata ka teiste rahvusvaheliste konventsioonide seoseid WTO-ga. WTO õigus annab küll võimaluse keskkonnakaitse nõuetega arvestamiseks, aga rahvusvahelise õiguse hierarhia osas WTO lepingutest otseselt vastust ei leia. Kuna rahvusvaheline õigus on valdkonniti killustunud⁷⁴ ja selles puudub üheselt mõistetav hierarhia,⁷⁵ siis tuleks vaadata WTO liikmete erinevate konventsioonide ja rahvusvaheliste lepete alusel võetud kohustusi, et välja selgitada, kuidas need kohustused, eriti kui nad on omavahel vastuolus, üksteisega seostuvad.

1.1.4 Teiste rahvusvaheliste konventsioonide seos WTO lepinguga

WTO liikmete WTO asutamislepingu alusel võetud õigused ja kohustused võivad olla vastuolus ka mõne teise rahvusvahelise lepingu alusel võetud õiguse või kohustusega. Klassikaline näide on järgmine. Rahvusvaheline keskkonnakaitse leping kohustab WTO liiget seadma väliskaubandusele konkreetse toote või teenuse osas koguselisi piiranguid, see on aga vastuolus GATT'i artikliga XI, mis keelab igasuguse koguseliste piirangute seadmise.⁷⁶ Selliste vastuolude lahendamiseks on erinevaid võimalusi nagu näiteks rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni sätted, aga ka WTO õigusraamistikus esitatud õiguslikud kaalumismõõdud WTO lepingu preambulas ja WTO asutamislepingu lisades esitatud sätetes. Kahtlemata on oluline ka WTO vaekogu ja apellatsioonikogu praktika, kus on välja kujunenud vähemalt mõned põhimõtted WTO lepingute tõlgendamiseks suhetes teiste rahvusvaheliste lepingutega.

Õigusteadlase Joost Pauwelyni arvates kannab enamik WTO õigust vastastikkuse (*reciprocity*) vaimu. Vastastikkused kohustused on tema sõnul sellised kohustused, millest pooled võivad multilateraalsetes suhetes kõrvale kalduda niikaua, kui need kõrvalekaldumised ei riku kolmandate osapoolte õigusi.⁷⁷ Kui WTO õiguse tõlgendamisel tekib konflikt, ei pea WTO õigus alati peale jääma, seda isegi mitte WTO vaekogus. Kui tekib õiguslik konflikt, näiteks inimõiguste või keskkonnakonventsioonidega (mis tekitavad „lahutamatu iseloomuga“ (*integral type*) kohustusi, siis WTO-s võetud kohustused peavad alla jääma.⁷⁸ Vaekogul ja apellatsioonikogul on keelatud lisada või vähendada WTO liikmete õigusi ja

⁷⁴ Martti Koskenniemi. The Fate of Public International Law: Between Technique and Politics. - The Modern Law Review, Volume 70, 2007, No 1, pp. 4 – 5

⁷⁵ Vt lähemalt diskussiooni selle kohta: Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties arising from the diversification and expansion of International law, Report of the Study Group of the International Law Commission, Fifty-eighth session, Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006, arvutivõrgus saadaval: http://untreaty.un.org/ilc/guide/1_9.htm (6.05.2012)

⁷⁶ Peter Van Den Bossche. The Law and Policy of the World Trade Organization ..., p. 61

⁷⁷ Joost Pauwelyn. Conflict of Norms in Public International Law..., p. 85

⁷⁸ Ibid, p. 87

kohustusi, seega peavad nad ikkagi lähtuma WTO reeglitest WTO liikmete õiguste ja kohustuste määratlemisel.

Kui analüüsida WTO lepingu kohaldatavust suhetes teiste rahvusvaheliste konventsioonidega rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioonis esitatud lepingu tõlgendamise üldnormi artikli 31 ja tõlgendamise lisavahendite artikli 32 järgi, siis vastavalt artikli 31 lõikele 1 tuleb lepingut tõlgendada heas usus, andes lepingus kasutatud mõistetele konteksti arvestades tavatähenduse ning lähtudes lepingu mõttest ja eesmärgist. Lisaks kontekstile võetakse vastavalt lõike 3 punktile a arvesse osalisriikide järgnevat kokkulepet lepingu tõlgendamise või selle kohaldamise kohta, lepingu kohaldamise edasist praktikat, mis kehtestab osalisriikide kokkuleppe selle tõlgendamise suhtes ja rahvusvahelise õiguse asjaomaseid norme, mida kohaldatakse osalisriikide suhetes. Vastavalt artiklile 32 võib lepingu tõlgendamisel kasutada ka lisavahendeid nagu lepingu ettevalmistusmaterjale ja lepingu sõlmimise asjaolusid, kui lepingu tähendus jääks vastasel juhul kahemõtteliseks, ebaselgeks või viiks tulemusteni, mis on ilmselt absurdsed või ebamõistlikud.

Seega tuleks WTO norme tõlgendada sellisel viisil, et nad ei oleks vastuolus teiste rahvusvahelise õiguse normidega, mis aga ei välista, et WTO õigusest tulenevad kohustused võivad olla vastuolus mõnest teisest rahvusvahelisest lepingust tulenevate kohustustega ja nende kohustuste kaalumisel tuleks leida tasakaal. Artiklist 31 lg 3 punkt c koosmõjus artikliga 30 rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioonis⁷⁹ tuleneb, et vaekogul ja apellatsioonikogul on kohustus tõlgendada WTO sätteid võttes arvesse neid rahvusvahelise õiguse reeglid, mis kohustavad WTO liikmeid. Samas tuleb aga vaekogul ja apellatsioonikogul ikkagi lähtuda WTO õigusest, sest nad on asutatud WTO õiguse alusel.

WTO kaasuses Brasiilia - protekteeritud rehvid ei seatud Brasiilia poolt õigusliku menetluse tulemusel *Mercado Comun del Sur* (edaspidi Mercosur)⁸⁰ riikidest imporditud protekteeritud rehvidele importimise keeldu. Mercosuri arbitraažikohus leidis, et Brasiilia poolt algselt seatud impordipiirang oli vastuolus Mercosuri lepingu põhimõtetega, et Mercosuri riigid ei peaks üksteisega kaubandusele seadma uusi piiranguid. WTO vaekogu leidis, et Brasiilia poolt seatud impordipiirangu erand Mercosuri riikidele tekitas diskrimineerimise nende riikide suhtes, kes ei kuulunud Mercosuri, aga erand ei olnud kehtestatud omavoliliselt, vaid see oli põhjendatav Mercosuri lepingu täitmisega. Tegelik diskrimineerimise mõju -

⁷⁹ Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. - RT II 2007, 15.

⁸⁰ Mercosur on majanduslik ja poliitiline organisatsioon kuhu kuuluvad Argentiina, Brasiilia, Paraguay ja Uruguay. Info arvutivõrgus saadaval: www.mercosur.int (6.05.2012)

protekteeritud rehvide impordikoguste osas ei olnud vaekogu arvates piisavalt märkimisväärne, et kahjustada impordipiirangu võimet saavutada oma eesmärgid. Seega ei olnud diskrimineerimine omavoliline või põhjendamatult ega ka rahvusvahelise kaubanduse varjatud piirang. Apellatsioonikogu leidis, et Mercosuri liikmete erikohtlemise ja Brasiilia riigikohtu ettekirjutuse tõttu oli Brasiilia rakendanud impordipiirangut selliselt, et see oli vastuolus GATT'i artikli XX põhitektiga.⁸¹ WTO vaekogu püüdis seega arvestada WTO liikmele Brasiiliale Mercosuri lepingust tulenevate kohustustega ning vabastada Brasiilia WTO lepingust tulenevate kohustuste täitmisel selles osas, mis puudutas Brasiilia poolt Mercosuri lepingu alusel võetud kohustuste täitmist. WTO apellatsioonikogu ei olnud aga sellise tõlgendusega nõus ja leidis, et WTO lepingu tõlgendamisel tuleb lähtuda WTO lepingust ning teiste rahvusvaheliste lepingute alusel võetud kohustused ei puutu asjasse. WTO asutamisleping ja selle lisad sisaldavad piisavalt võimalusi WTO seisukohast tõlgendades erinevate probleemide ja vastuoludega arvestada. Kuna aga WTO peamine eesmärk on vabakaubanduse edendamine, siis peavad nii vaekogu kui apellatsioonikogu arvestama eelkõige WTO aluspõhimõtetega ja alles seejärel võimalusega, et üldisele aluspõhimõttele on olemas ka erandid. Sellele vaatamata võivad WTO liikme kohustused ühe rahvusvahelise lepingu alusel olla otseselt vastuolus teise rahvusvahelise lepinguga ja sellisele olukorrale hetkel veel WTO kohtupraktikast selget vastust ei leidu.⁸²

1.2 Ülevaade WTO energiakaubanduse regulatsioonist

Energiakaubandus on WTO õigusraamistikus reguleeritud vastavalt 9. septembril 1998 WTO sekretariaadi poolt väljastatud taustapaberile selliselt, et elektrienergia, kivisüsi, gaas ja diiselmootor on käsitletavad kaupadena GATT'i raamistikus, ülekandeteenused aga teenustena GATS'i raamistikus.⁸³ Ka maailma tolliorganisatsioon klassifitseerib elektrienergia tooteks - seda sarnaselt kivisöele, gaasile ja diiselmootorile. WTO sektoraalsete teenuste klassifitseerimise nimekiri ei hõlma endas eraldi energiateenuseid. Ainukese erandina on transpordispetsiifilise erandina märgitud torutransport.⁸⁴ Samas ei käsitleta WTO raamistikus energiatooteid ja energia transpordiks vajalikke teenuseid eraldi, sest nad on omavahel väga tihedalt seotud. WTO liikmete poolt on ühiselt mõistetud, et energiatoodete tootmist

⁸¹ David J. Bedermann, ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres. - The American Journal of International Law, vol 102, No 3, 2008, pp. 610 – 616 /edaspidi David J. Bedermann, ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres/

⁸² *Ibid.*, p. 616

⁸³ WTO Background Note by the Secretariat. Energy Services, S/C/W/52, 9 September 1998. p. 3 - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/w52.doc (5.06.2012)

⁸⁴ *Ibid.*

käsitletakse GATT'i raamistikus, samas aga energiatootmisega seotud teenused nagu ülekandeteenus ja energiatoodete lõpptarbijatele suunamine on käsitletav GATS'i raamistikus.

GATS'i lepingu alusel energiateenuste osutamise reguleerimine on probleemne sellest aspektist, et paljud energiatooted ja teenused on valitsuste kontrolli all. GATS'i artikli 1 lõike 3 punktid b ja c teevad vahet „teenustel“ ja sellistel teenustel, mida osutatakse valitsuse funktsioonide täitmisel. Kui teenuseid pakutakse kaubanduslikel alustel konkureerides ühe või mitme teenuseosutajaga, siis energiateenuseid ei pakuta paljudes riikides kaubanduslikel alustel põhjendusega, et neid osutatakse valitsuse funktsioonide täitmisel. Kõige paremateks näideteks selles osas on riiklikud energiamonopolid, mida Euroopa Liidus⁸⁵ ja ka näiteks Lõuna Aafrika Vabariigis⁸⁶ ettevõtete funktsionaalsete osade eraldamise (*unbundling*) teel on asutud muutma riiklikest monopolidest turul konkureerivateks ettevõteteks. Paljude WTO liikmete jurisdiktsioonis on energiaettevõttevõtted aga endiselt riiklikult kontrollitud monopolid või riiklikult kontrollitud ettevõtted, mis ei tegutse vaba konkurentsi tingimustes. GATS'i raamistik tegutseb vaid selliste teenuste osutamisega, milles toimub vaba konkurents, et aga energiateenuste osutamisel paljuski vaba konkurentsi ole, ei saa seda ka GATS'i raamistikus antud hetkel reguleerida. Käesoleval ajal liiguvad paljud WTO liikmed energiasektorit reformides monopolide lõhkumise, konkurentsiks sobilike tingimuste loomise ning energiaettevõtete erastamise suunas, seepärast on oodata, et järjest rohkem hakatakse energia ülekandeteenuseid riikide vaheliste poliitiliste kokkulepete asemel reguleerima GATS'i raamistikus. Võimalik ka, et WTO raamistikus lepitakse kokku ühtsed reeglid energia toodete ja teenuste kaubanduseks, kehtestades selleks eraldi multilateraalsete läbirääkimiste tulemusel loodava WTO asutamislepingu lisa. Huvi sellise ühtse regulatsiooni vastu on üles näidanud ka WTO peadirektor Pascal Lamy, tehes seda oma kõnes maailma energiakongressil 16.09.2010.⁸⁷ GATS'ile toetuda on lisaks eelpool nimetatud poliitilistele piirangutele ka seepärast keerukas, et enamik WTO kohtupraktikast baseerub GATT'il ja tehnilistel WTO lepingu lisadel nagu tehniliste kaubandustõkete leping (TBT) ja sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise leping (SPS). Seepärast keskendutakse edasistes energiakaubanduse ja keskkonna vaheliste seoste ning õigusliku piiritlemise analüüsimisel

⁸⁵ Caroline Van Den Bergh. Reciprocity Clause and International Trade Law. - Journal of Energy & Natural Resources Law, VOL 27, No 2 May 2009 pp. 228 - 257

⁸⁶ Anton Eberhard. From State to Market and Back Again: South Africa's Power Sector Reforms. - Economic and Political Weekly, Vol. 40, No. 50, 2005, pp. 5309 - 5317

⁸⁷ Pascal Lamy. "A stronger WTO rule book could benefit the energy sector". World Energy Congress 2010, Montreal, 16 September 2010. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl169_e.htm (6.05.2012)

GATT'i, TBT ja SPS'i lepingule, aga loomulikult ka WTO asutamislepingule ja arvukale kohtupraktikale.

Nagu eelpool kirjutatud, on GATT üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe, mis sisaldab endas peamisi WTO printsiipe nagu mittediskrimineerimise printsiip, eeliskohtlemise printsiip ja koguseliste piirangute keeld ning erandeid, kuidas võib eelpool nimetatud printsiipe järgimata käituda. Energiakaupade piiriülesel kaubandusel on vaja aga konkreetseid, detailsemaid regulatsioone, sest energiakaupade müük toimub sõltuvalt kaupadest kas ülekandevõrkude, torude või spetsiaalselt selleks loodud ühenduste või ühendusteede olemasolul. Samuti on energiakaupade müügil olulised tehnilised standardid, mille sobivaks kehtestamiseks on WTO õigusraamistikus leping tehniliste kaubandustõkete kohta.

Leping tehniliste kaubandustõkete kohta⁸⁸ lubab kehtestada vabatahtlikud või kohustuslikud toote tehnilised standardid ning lubab kontrollida kehtestatud standardite täitmist niikaua, kuni need ei sisalda ebavajalikke turubarjääre. Tehniliste kaubandustõkete lepingu preambula lubab WTO liikmetel kehtestada meetmeid, mida nad peavad vajalikuks inimeste, loomade või taimede elu või tervise kaitseks. WTO liikmed võivad kasutusele võtta ka tehniliste standardite vastavuse hindamise meetmeid. Samuti saab TBT lepingule artiklile 2 toetudes sisse viia kohustuslikke või vabatahtlikke sildistamise meetodeid, mis aga tähendab, et TBT lepingu alusel saab eristada tooteid nende keskkonnasõbralikkuse alusel.

Eestis on üheks selliseks sildistamise meetodiks kodumasinade sildistamine nende energiakulukuse alusel, kus märges „A“ tähendab, et energiat kulub kõige vähem ja „G“, et energiat kulub seadme töös hoidmiseks kõige rohkem.⁸⁹ Ka TBT lepingus on oluliseks mittediskrimineerimine kui valmistatakse ette, võetakse vastu, kohaldatakse tehnilisi regulatsioone ja standardeid ning hinnatakse nende vastavust vastavas menetluses. Oluline on, et TBT lepingu rakendamisel välditaks ebavajalikke turutakistusi, samuti on oluline, et tehniliste spetsifikatsioonide ja protseduuride harmoneerimisel järgitaks rahvusvahelisi standardeid, niipalju kui see on võimalik. Oluline on ka, et liikmed tegutseksid tehniliste standardite kehtestamisel ning nendest teavitamisel läbipaistvalt, teavitades standarditest WTO sekretariaati ning annaksid standardite järgijatele informatsiooni riiklike teabekeskuste vahendusel.

⁸⁸ Leping tehniliste kaubandustõkete kohta. - RT II 1999, 22, 123.

⁸⁹ Energiamärgis, info arvutivõrgus saadaval: <https://www.energia.ee/et/home/saveenergy/label>

Teiseks energiakaubanduse ja keskkonnakaitse seisukohalt oluliseks lepinguks WTO õigusraamistikus on sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise leping. Sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise (SPS) leping käsitleb toiduohutuse, inimese, looma ja taime tervise ning turvalisuse nõudeid. Leping tunnustab liikmete õigust kehtestada sanitaar- ja fütosanitaarmeetmeid, aga sätestab samas, et need peavad baseeruma riskihinnangul, ei tohi põhjustada ebavajalikke kaubanduspiiranguid ning ei tohi olla omavolilised või põhjendamatult diskrimineerida sarnastes situatsioonis olevate liikmete vahel. SPS leping julgustab liikmetel sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete taset tõstma. Samas on SPS leping sarnane TBT lepingule, sest see lubab liikmetel luua meetmeid keskkonnakaitseks kaalutlustel, aga seda ohuhinnangute koostamisel ning mittediskrimineerimise ja transparentsuse põhimõtetega arvestades. SPS leping on samuti oluline energiakaubanduse vaatevinklist, sest eelkõige just kemikaalide või toksiliste energiatoodete turvalise nõuete kehtestamisel on oluline lähtuda just SPS lepingust.

WTO vaekogu leidis kaasuses Euroopa Ühendused – sardiinid⁹⁰, et TBT leping kui *lex specialis* kohaldumine peab eelnema GATT artikkel III lõike 4 kohaldumisele. Vaekogu viitas oma otsuses apellatsioonikogu otsusele Euroopa Ühendused – banaanid III⁹¹, kus apellatsioonikogu ütles, et „vaekogu peaks kohaldama litsentsilepingut esimesena, sest see leping tegeleb spetsiifiliselt ja detailselt impordi litsentseerimise protseduuride administreerimisega“. Vaekogu arvates soovib apellatsioonikogu, et kui kaks lepingut kohalduvad korraga, siis vaekogu peaks spetsiifilisemat lepingut kohaldama enne üldisema lepingu kohaldamist. Kasutades sama paralleeli nagu seda kasutas vaekogu WTO sardiinide kaasuses, võiks väita, et kuna TBT leping tegeleb spetsiifiliselt ja detailselt tehniliste standarditega, siis arvestades poolte kaebustega peaks TBT lepingu analüüs toimuma enne analüüsi GATT'i lepingu alusel.

WTO vaekogu uuris kaasuses Euroopa Ühendused – hormoonid⁹² Euroopa Ühenduste sanitaarmeetmete kooskõla GATT'i artiklitega I ja III ja mõningate punktidega SPS lepingus. Mis puudutab GATT'i artikli III suhestumist SPS lepinguga, siis vaekogu leidis, et „kuna me oleme leidnud, et Euroopa Ühenduste kõnealused meetmed ei ole vastavuses SPS lepinguga,

⁹⁰ European Communities - Trade Description of Sardines, 26.09.2002 /25.07.2003/. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds231_e.htm (06.05.2012)

⁹¹ European Communities - Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, 25.09.1997/ 11.12.2008/ - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm (6.05.2012)

⁹² European Communities - Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), 16.01.1998 /25.09.2009/. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm (6.05.2012)

ei näe [vaekogu] vajadust edasi uurida, kas Euroopa Ühenduste meetmed on kooskõlas GATT'i artiklitega I ja III.“ Euroopa Ühendused argumenteerisid, et kui vaekogu leiab ebakõla GATT'i artiklitega I ja III, peaks ta uurima, kas selline ebakõla oleks põhjendatav GATT'i artikli XX punktis b esitatud erandiga ja peaks seega tagasi pöörama SPS lepingu, mille alusel on juba leitud ebakõla. Kuna aga Euroopa Ühendused ei pakkunud mingeid kaitsvaid argumente GATT'i artikkel XX punkti b põhjenduseks, ei oleks ebakõla GATT'i artiklitega I ja III igal juhul põhjendatav. Seega tuleb SPS lepingu tõlgendamisel järgida ka GATT'i printsiipide rikkumise argumente, sest vastasel juhul ei saaks nende rikkumiste põhjendatust kontrollida GATT'i artiklis XX esitatud eranditega.

2. Keskkonnaalaste aspektide reguleerimine WTO raamistikus

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on kontrollida, kas kliimasoojenemise vältimiseks Euroopa Liidu, USA ja teiste WTO liikmete poolt kasvuhoonegaaside piiramiseks kehtestatud süsinikumaksu on võimalik kehtestada kooskõlas WTO õigusega üksnes diskrimineerivalt? Seega on oluline uurida, mil viisil on võimalik jõustada ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon ja selle Kyoto protokoll WTO õigusraamistikus.

ÜRO kliima raamkonventsiooni ülesandeks on globaalse koostöö arendamine kliimamuutusi põhjustavate kasvuhoonegaaside emissioonide stabiliseerimiseks ja vähendamiseks. Konventsiooni eesmärk on saavutada kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni stabiliseerumine atmosfääris tasemel, mis hoiaks ära ohtliku inimtekkelise sekkumise kliimasüsteemi. Sellise taseme peaks saavutama ajavahemikus, mis oleks piisav ökosüsteemide looduslikuks kohanemiseks kliimamuutusele, tagaks toiduainete tootmise ja võimaldaks majandusliku arengu jätkumist säästlikul viisil.⁹³ Kyoto protokolliga on sätestatud konkreetsed kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgid arenenud ja üleminekumajandusega riikidele.

Mõlemad, nii ÜRO kliima raamkonventsioon kui ka Kyoto raamprotokoll tunnustavad avatud turgude ja kohustuste võtmise seost, mis puudutab kasvuhoonegaaside heitkoguste vähendamist. ÜRO kliima raamkonventsiooni artikli 3 lõige 5 ütleb, et lepingu osapooled peaksid tegema koostööd, et luua toetav ja avatud rahvusvaheline majandussüsteem, mis viib kõikide osapoolte, eriti arengumaade säästvate majanduslikule kasvule ja arengule, võimaldades neil seega paremini tegeleda kliimamuutustega seonduvate probleemidega. Kliimamuutuste vastu suunatud abinõud, kaasa arvatud WTO liikmete poolt ühepoolselt kehtestatud abinõud, ei tohi muutuda omavolilise või õigustamatu diskrimineerimise või varjatud piirangute abinõuks rahvusvahelises kaubanduses.⁹⁴ Sellest järeldan, et lepingu osapooled peaksid säilitama avatud turu ja lähtuma WTO reeglitest, kui nad viivad ellu kohalikku kliimamuutuste poliitikat, sest ka WTO lepingu preambulas on viide keskkonnakaitse ning säästva arengu kohta.⁹⁵

⁹³ ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon ning Kyoto protokoll kohta koostatud ülevaade. - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.envir.ee/52222> (7.05.2012)

⁹⁴ ÜRO kliima raamkonventsiooni artikkel 3 lg 5. - RT II 1994, 14, 43.

⁹⁵ Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123.

Kui WTO liikmelisus on lähedal ülemaailmsusele (WTO-l on 10.02.2011 seisuga 153 liiget)⁹⁶, siis ÜRO kliima raamkonventsioonil ja selle Kyoto protokollil on küll suur arv liikmeid⁹⁷, aga paljud liikmed (näit Hiina) ei ole võtnud endale konkreetset kasvuhoonegaaside vähendamise või piiramise kohustust. Vastavalt rahvusvahelisele lepinguõigusele ei ole ÜRO kliima raamkonventsiooni ja Kyoto protokollil alusel võetud kohustused kohustuslikud neile riikidele, kes ei ole raamkonventsiooni ega selle protokolliga liitunud. Kui süsinikumaksu kasutatakse süsinikdioksiidi vähendamiseks Kyoto protokolliga liitunud liikmete suhtes, siis need meetmed ei peaks kohalduma väljapool Kyoto süsteemi. Need riigid, kes on WTO liikmed, saaksid tugineda GATT-i alusel tulenevatele õigustele, kui süsinikumaksud oleksid vastuolus GATT reeglitega. Kõik WTO riigid saaksid WTO vaekogus vaidlustada samadel tingimustel lubamatut süsinikumaksu olenemata sellest, kas nad oleksid Kyoto protokollist tulenevate kohustustega liitunud või mitte.

ÜRO kliima raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokollist tulenevate süsinikureostuse vähendamiseks on mitmed riigid ja riikide liidud välja töötanud skeeme süsinikureostuse kontrolli alla saamiseks ning seejärel süsinikureostuse ning sellest tuleneva kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamise piiramiseks. Euroopa Liit on atmosfääri paisatavate süsinikukoguste piiramiseks kehtestanud heitkogustega kauplemise süsteemi (*Emissions Trading System (ETS)*), USA-l on loomisel sarnane heitkogustega kauplemise süsteem, mida püüti esialgu edutult reguleerida Ameerika puhta energia ja turvalisuse seaduse eelnõu vastuvõtmisega (*American Clean Energy and Security Act*). Praeguseks hetkeks on USA heitkogustega kauplemise süsteemi loomisest loobunud, pidades seda liiga kulukaks. Sellele vaatama arutatakse USA-s erinevaid võimalusi kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamise vähendamiseks. Kõike seda vaatamata sellele, et USA pole Kyoto protokolliga liitunud. Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteemi reguleerib 13.10.2003. aastal vastu võetud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2003/87/EÜ⁹⁸. 23. aprillil 2009 täiustati ja laiendati esialgse direktiivi 2003/87/EÜ täiendava direktiivi 2009/29/EÜ⁹⁹ heakskiitmisega. Kui

⁹⁶ Members and Observers of the WTO. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (6.05.2012)

⁹⁷ United Nations Framework Convention on Climate Change (kodulehekülj). Arvutivõrgus saadaval:

http://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php (6.05.2012)

⁹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2003/87/EÜ, 13. oktoober 2003, millega luuakse ühenduses kasvuhoonegaaside saastekvootidega kauplemise süsteem ja muudetakse nõukogu direktiivi

96/61/EÜ EMPs kohaldatav tekst. ELT L 275, 25.10.2003, lk 32—46 (eestikeelne eriväljaanne: Peatükk 15 Kõide 07 Lk 631 - 646).

⁹⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/29/EÜ, 23. aprill 2009, millega muudetakse direktiivi 2003/87/EÜ, et täiustada ja laiendada ühenduse kasvuhoonegaaside saastekvootidega kauplemise süsteemi (EMP kohaldatav tekst). ELT L 140, 5.6.2009, lk 63 – 87.

esimese direktiivi eesmärgiks oli kasvuhoonegaaside saastekvootidega luua piiramise ja kauplemise süsteem, siis teise eesmärgiks oli süsteemi veelgi laiendada ja täiustada.

Vastavalt Keskkonnaministeriumis valminud kokkuvõttele on Euroopa Liidu saastekvootidega kauplemise süsteem (ETS) nn heitkogustega piiramise ja kauplemise süsteem. Heitkogustega piiramise ja kauplemise süsteemi abil piiratakse lubatud heitkoguste üldist taset, kuid selle piires on süsteemis osalejatel võimalik saastekvoote vastavalt vajadusele osta ja müüa. Süsteem hõlmab käesoleval hetkel üle 10 000 energia- ja tööstussektori ettevõtte, mis põhjustavad poole Euroopa Liidu CO₂ heitmetest ja 40% kasvuhoonegaaside heitmetest. ETSi direktiiv 2009/29/EÜ rakendub 2013. aastal, mil süsteemi kaasatakse ka mõned uued tööstussektorid nagu ammoniaagi ja alumiiniumi tootjad ning kaks täiendavat gaasi (dihämmastikoksiid ja perfluorosüsivesinikud).¹⁰⁰

USA-l oli 2009. aastal plaanis kehtestada sarnane süsteem Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteemile. USA õigusakti algne nimi oli *The Waxman-Markey Bill*, hiljem muudeti nimi Ameerika puhta energia ja turvalisuse seaduse eelnõuks. USA heitkogustega piiramise ja kauplemise (*cap-and-trade*) süsteemi loomisel nähti ette, et see kataks 85 protsenti USA süsinikdioksiidi emissioonidest kaugema eesmärgiga vähendada kasvuhoonegaaside keskkonda paiskamist 80% hoides kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamist 2050. aastal 2005. aasta tasemel.¹⁰¹ Kasvuhoonegaaside väljapaiskamise lagi sooviti seada elektritootjatele, bensiinitööstustehastele, maagaasi pakkujatele ja teistele energiamahukatele tööstustele, nagu raud ja teras, tsement ning paber. Ameerika puhta energia ja turvalisuse akt ei leidnud majanduslikel kaalutlustel Senati toetust ja ei ole hetkel arutlusel. Samas on aga arutlusel teised võimalused kasvuhoonegaaside piiramiseks ja vähendamiseks. Üheks selliseks on Ameerika jõuseaduse eelnõu (*American Power Act*), mis pakub kahe erineva piirangu loomist. Üks piiraks fluor-süsivesinike (HFC) tarbimist ja teine vähendaks kasvuhoonegaaside emissioone. Teiseks süsiniku piirangute ja energia Ameerika uuendamise seaduse eelnõu (*Carbon Limits and Energy for America's Renewal Act*), mille eesmärgiks on panna lagi kõikidele emissioonidele fossiilsete kütuste põletamisel, reguleerides süsiniku sisaldust kõikides kütustes, mis müüakse USA-sse.¹⁰² Kindlasti on USA-s ka teisi olulisi seaduseelnõusid, mille eesmärgiks on piirata kasvuhoonegaaside keskkonda paiskamist. Antud magistritöö kontekstis on aga oluline, milliselt saaks selliseid

¹⁰⁰ Euroopa Liidu kliimapoliitika ülevaade. - Arvutivõrgust saadaval: <http://www.envir.ee/1159209> (6.05.2012)

¹⁰¹ American Clean Energy and Security Act of 2009 (eelnõu), arvutivõrgus saadaval: <http://www.opencongress.org/bill/111-h2454/show> (6.05.2012)

¹⁰² John Larsen. Emissions Reductions Under Pollution Reduction Proposals in The 111th U.S. Congress, 2010. - Arvutivõrgus saadaval: http://pdf.wri.org/usclimatetargets_2010-06-08.pdf (6.05.2012)

piiravaid meetmeid teistele WTO liikmetele kohustuslikuks teha, kui need teised soovivad oma energiatooteid näiteks USA-sse eksportida.

Küsimus nii Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteemis kui ka USA erinevates süsiniku atmosfääri paiskamise piiramise viisides on see, kuidas 1) piirata ja vähendada kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamist kogu kontinendil ja 2) kuidas vältida nn süsiniku leket, kus süsinikku sisaldavad tooted liiguvad nendest jurisdiktsioonidest, kus kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamine ei ole piiratud sellistesse jurisdiktsioonidesse, kus see jällegi on piiratud. Sellise süsiniku lekke tulemusena liiguvad keskkonnakahjulikke tootmisviise harrastavad ettevõtted oma tootmised neisse piirkondadesse, kus keskkonda vähem kaitstakse, samas aga ekspordides keskkonnavaenulikult toodetud tooted tagasi nendesse piirkondadesse, kus keskkonnakaitsenõuded on kõrgemad. Sellise teguviisi tulemusel lahkuvad kõrgema keskkonnakaitsesega jurisdiktsioonidest lisaks ettevõtetele ka töökohad ja kapital, jättes maha küll puhta keskkonna, aga ka suhtelise vaesuse.

Seepärast on oluline, et kohalikele kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamise piiramisele, nagu seda tehakse Euroopa Liidus ja mujal, kehtiksid piirangud ka nn süsinikulekke tekkimiseks ja seepärast on vajalik leida lisaks keskkonnakaitselistele aspektidele võimalused konkurentsitingimuste sarnastamiseks.

Õigusteadlane Stefan Zlepting on öelnud oma raamatus „*Non-Economic Objectives in WTO Law: Justification Provisions of GATT, GATS, SPS and TBT Agreements*“, et keskkonna kaitseks turureguleerimismeetmete kasutamist saab argumenteerida kahel viisil. Ühel juhul saab rääkida võrdsetest kauplejatest, kes huvitatud võrdsetest kaubandustingimustest. Teised on tõelised keskkonnasõbrad, kes usuvad, et keskkonda peaks kaitsma nii kohalikul kui ka maailma tasandil.¹⁰³ Keskkonnaprobleemidel saab olla nii kohalik kui globaalne mõju. Kui mõju oleks vaid kohalik, siis oleks küsitav, kas teised riigid saaksid või võiksid võtta tarvitusele meetmeid, et mõjutada teisi riike muutma oma kohalikku keskkonnapoliitikat. Kuna enamik keskkonnaprobleeme on aga piiriülesed ja võivad väljenduda saastatuses, happevihmades, globaalses soojenemises jne, siis seepärast oleks ka oluline, et turureeglite kehtestamisega kui efektiivse meetmega oleks võimalik sundida teisi riike jõustama rahvusvaheliselt kokkulepitud keskkonnastandardeid.¹⁰⁴

¹⁰³ Stefan Zlepting. *Non-Economic Objectives in WTO Law: Justification Provisions of GATT, GATS, SPS and TBT Agreements*. Martinus Nijhoff Publishers, 2010, p. 35 /edaspidi Stefan Zlepting. *Non-Economic Objectives in WTO Law...*

¹⁰⁴ *Ibid.*

Teiseks oluliseks argumendiks oleks ebavõrdsete konkurentsitingimuste argument. Vastavalt selle argumendile muutub madalamate keskkonnanõuetega jurisdiktsioon investoritele atraktiivsemaks, sest tootmise käivitamisel on keskkonna nõuetega arvestamine tunduvalt odavam, kui kõrgete keskkonnakaitse nõuetega jurisdiktsioonil. Kui kulused tootmise käivitamisel ja hilisemal tootmisel tekib vähem, siis on tootmine odavam, ning väiksemate keskkonnanõuetega jurisdiktsioonis asuval tootjal tekib konkurentsieelis, mille abil oma tooteid soodsamalt teistesse jurisdiktsioonidesse müüa.¹⁰⁵ Seepärast oleks mõistlik luua turusüsteem, mis võimaldaks teatud rahvusvaheliste (globaalsete) keskkonnastandardite eiramisel rakendada nende WTO liikmete ettevõtete suhtes teatud keskkonda kahjustavate toodete osas kõrgemaid makse. Teatud juhtudel, kui energiatoote tootmiseks on keskkonda eriti suures ulatuses saastatud, võiks nende konkreetsete toodete suhtes kasutada ka impordipiiranguid.

Euroopa Liit on juba välja öelnud, et soovib heitkoguste kauplemissüsteemi kaasata ka need lennuettevõtjad, kes korraldavad lende Euroopa Liidu liikmesriikidesse. Lendudele Euroopa Liitu ja Euroopa Liidust arvutatakse välja süsiniku atmosfääri paiskamise määr ja see maksustatakse vastavalt Euroopa Liidu heitkoguste maksustamise süsteemis esitatud kavale. Lennuettevõtjatele antakse 85% saastekvootidest tasuta, aga ülejäänud 15% osas korraldatakse oksjon. Euroopa Liidu kliimameetmete volinik Connie Hedegaard ütles 31.05.2011 tehtud avalduses „*Time to get serious about aviation emissions!*“ lennuettevõtete heitkoguste saastekvootide süsteemi võtmise õigustuseks: „Kuidas me saame ial loota, et tavaline kodanik peaks tegema oma osa kliimamuutuste vastases võitluses, kui finantsisti Hong Kongist või Londonist või ärimest Guandongist või Frankfurdist ei ole üldse kutsutud panustama nendesse suurtesse olulistesse heitkoguste väljapaiskamistesse, mis kantakse atmosfääri kontinentidevahelisel lennul?“¹⁰⁶ Seepärast on Euroopa Liit otsustanud viia rahvusvaheliste lendude heitkogused rahvuslikesse heitkoguste kauplemissüsteemidesse. Euroopa Komisjoni kliimameetmete volinik lisas, et Euroopa Liit annab endale aru, et saastekoguste vähendamiseks oleks tegelikkuses vaja globaalset süsteemi, aga sellise süsteemi kehtestamine võtab aega. Et mitte dubleerida globaalseid ettevõtmisi heitkoguste vähendamisel, arvestab Euroopa Liit sellega kui välisriik kasutab sarnaseid heitkoguste vähendamise meetmeid oma väljuvatele lendudele, siis need lennud välistatakse Euroopa

¹⁰⁵ Stefan Zlepting. Non-economic objectives in WTO law..., p. 35

¹⁰⁶ Connie Hedegaard. Time to get serious about aviation emissions! 2011. - Arvutivõrgus saadaval: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/hedegaard/headlines/articles/2011-05-31_01_en.htm (6.05.2012)

Liidu heitkoguste kauplemise süsteemist.¹⁰⁷ Seega on Euroopa Liit kolmandate riikide lennuettevõtjate osas kehtestamas süsteemi, kus ta sisuliselt maksustab kolmandate riikide lennuettevõtjaid süsinikdioksiidi atmosfääri paiskamise eest, isegi siis kui see heitkoguste atmosfääri paiskamine toimub väljapool Euroopa Liidu territooriumi.

Ka USA kaalus sarnase heitkoguste kauplemissüsteemi sisseviimist. Ameerika puhta energia ja turvalisuse seaduse eelnõu¹⁰⁸ (*American Clean Energy and Security Act of 2009*) vastuvõtmisel oleks 2018. aastal vastava rahvusvahelise leppe puudumisel nõutud USA presidendilt rahvusvahelise toetuste süsteemi loomist importtoodetele. Selline süsteem oleks tähendanud USA heitkoguste kauplemissüsteemi laiendamist spetsiifilistele importtoodetele. Skeemi alusel oleksid spetsiifiliste toodete importijad pidanud ostma saastekvoote USA saastekvootide turult, enne kui kaubad oleks saanud USA-sse eksportida. Saastekvootide hinnad oleksid olnud nii USA kui välismaistele tootjatele samaväärsed. Kogu süsteem oleks olnud sarnane impordilubade süsteemile, arvestades samas aga sellega, et sarnased importtooted oleksid olnud võrdselt koheldud kohalike toodetega, nagu nõuab WTO mittediskrimineerimise põhimõtte GATT'i artiklis III.¹⁰⁹ Seega ka USA kaalus heitkoguste kauplemise süsteemi kohustuslikuks muutmist USA-sse kaupu ja teenuseid importida soovivatele ettevõtetele, kelle kaupade ja teenuste tootmiseks kasutatakse kasvuhoonegaase eritavaid tootmisviise.

Analüüsida tuleks seega, kas energiatoodete impordil Euroopa Liitu või USA-sse või mõne teise WTO liikme jurisdiktsiooni on võimalik mittediskrimineerivalt kehtestada süsinikumaksu. Süsinikumaksu kehtestamine võib antud juhul tähendada ka olukorda, kus välismaine tootja on kohustatud Euroopa Liidu või USA oksjonilt ostma heitkoguste reostuskvooti, et oma kaupu Euroopa Liidu, USA või mõne teise WTO liikme turul müüa. Kõigepealt analüüsingi, kas süsinikumaksu kehtestamine oleks kooskõlas GATT artiklitega I, II ja III, ehk WTO mittediskrimineerimise põhimõtte ning eeliskohtlemise põhimõttega ja kas ühel WTO liikmel on võimalik teisele WTO liikmele ette kirjutada teise liikme ettevõtja poolt kasutatavaid tootmisviise ning kontrollida nende vastavust keskkonnanõuetele. Samuti uurin, kas tooteid saab eristada nende tootmisprotsessi järgi, arvestades sellega, et toote lõplikud omadused on ühesugused. Kolmandaks uurin, kas süsinikumaksu õigusliku põhjendusena saaks kasutada GATT'i artiklis XX toodud erandit ehk juhul, kui süsinikumaksu kehtestamine

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ American Clean Energy and Security Act of 2009 (eelnõu). - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.opencongress.org/bill/111-h2454/show> (6.05.2012)

¹⁰⁹ The Waxman-Markey Bill at a Glance, 2009. - Arvutivõrgus saadaval: <http://thinkcarbon.wordpress.com/2009/06/24/the-waxman-markey-bill-at-a-glance/> (6.05.2012)

oleks WTO mittediskrimineerimise printsiibiga vastuolus, kas sel juhul oleks võimalik vastavalt GATT'i artiklile XX võimalik põhjendada, et süsinikumaksu kehtestamine on kooskõlas WTO reeglitega.

2.1 WTO liikmete võrdse kohtlemise printsiibi rakendamine süsinikumaksu kehtestamisel

Maailma Energianõukogu (WEC) rakkerühm leidis 2009. aastal avaldatud uurimuses „*Trade and Investment Rules for Energy: Promoting the sustainable supply and use of energy for the greatest benefit of all*“, et seoses majanduslangusega on eriti oluline maailmas säilitada avatud turg energiatoodete ja teenustele.¹¹⁰ Kui ühest küljest on äärmiselt oluline, et vabakaubandus ja avatud turg energiatoodetele ning teenustele säiliks, siis samuti on oluline, et ka võimalikud täiendavad keskkonnakaitseks kehtestatud maksud oleks eesmärgipärased ja ei oleks kehtestatud eesmärgiga oma riigi energiatootjaid teiste riikide konkureerivate energiatootjate konkurentsi eest. Kui üldine WTO raamistik lubab seada vaid rahaliselt mõõdetavaid tolle, mis peaksid teoorias minema vaid vähenemise suunas ja tollid peaksid olema eeliskohtlemise reeglite kohaselt kõikidele WTO riikidele ühetaolised (va tolliliidu sisesed tollid) ning koguselised impordipiirangud on üldjuhul WTO õigusraamistikus üldse keelatud, siis millisel viisil oleks võimalik seada täiendavaid keskkonnaga seotud makse selliselt, et need ei oleks vastuolus GATT'i artikliga I kehtestatud eeliskohtlemise süsteemiga, olles samal ajal vastavuses ka võrdset kohtlemist nõudvate GATT'i artiklitega II ja III? GATT'i artikliga II on määratletud erinevate WTO liikmete võrdse kohtlemise põhimõte, GATT'i artikliga III on aga määratletud WTO liikme jurisdiktsioonis tegutsevate importööride võrdne kohtlemine võrreldes WTO liikmest impordi sihtriigi omamaiste ettevõtetega.

Küsimus on niisiis selles, kui laialt saab tõlgendada GATT'i artikleid I, II ja III? Kas ühe WTO liikme ettevõttelt saab WTO raamistikus nõuda, et ta osaleks teise WTO liikme heitgaaside reostuskvootide oksjonil ja oleks sunnitud reostuskvoote ostma, et oma tooteid esimese WTO liikme territooriumil müüa? Antud juhul toimuks reostamine teise WTO liikme territooriumil ja seega tekib küsimus, kui kaugele saab üks WTO liige minna, et nõuda kas teiselt WTO liikmelt või selle jurisdiktsioonis tegutsevalt ettevõttelt keskkonnanõuete täitmist. Nagu eelpool kirjeldatud, ei puuduta küsimus vaid keskkonnakaitset, vaid ka

¹¹⁰ World Energy Council, *Trade and Investment Rules for Energy: Promoting the sustainable supply and use of energy for the greatest benefit of all*, 2009. - Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.worldenergy.org/publications/trade_and_investment_rules_for_energy/default.asp (06.05.2012)

võrdseid konkurentsitingimusi selle WTO liikme turul, kelle ettevõtteid peavad kõrgemaid keskkonnanõudeid järgima ning nende nõuete järgmiseks investeeringuid tegema, mis muudab aga seeläbi pakutava toote hinna kallimaks ning asetab ettevõtja ebavõrdsesse konkurentsitingimustesse.

Kui vaadata ajaloolist WTO õiguse kujunemist vaekogu ja apellatsioonikogu kohtupraktikat analüüsides, siis ajalooliselt äärmiselt olulises kaasuses, mis ei loonud küll pretsedenti, aga oli esimene keskkonnakaitsjate poolt palju kritiseeritud lahend, ei saavutanud keskkonnakaitselised eesmärgid vabakaubanduse eesmärkidega võrreldes positiivset tulemust. Kaasuses USA – tuunikala impordipiirangud¹¹¹ palus Mehhiko 25. jaanuaril 1991 GATT'i nõukogult (WTO DSB eelkäija) luua vaekogu GATT'i artikli XXIII lõike 2 (koguseliste piirangute keeld), et otsustada USA piirangute üle tuunikala impordil Mehhikost ja teistest riikidest, kes püüdsid tuunikala USA-sse importida läbi Mehhiko. Mehhiko leidis, et piirangud on USA poolt kehtestatud 1972. aastal vastu võetud mereimetajate kaitse akti (*Marine Mammal Protection Act*) muutmise tulemusena. Selle akti muutmisega 1) rikkus USA GATT'i artiklis XI toodud keeldu kehtestada koguselisi piiranguid; 2) rikkus USA GATT'i artikli XIII sätet, mis keelas diskrimineerivalt administreerida koguselisi piiranguid, sest USA keelas tuunikala impordi konkreetsest piirkonnast - *Eastern Tropical Pacific*. 3) rikkus nõuet olla kooskõlas välismaiste ja omamaiste toodete samaväärse kohtlemisega GATT'i artiklis III. Mehhiko soovis vaekogult, et see nõuaks USA-lt riigisisese õiguse GATT-i reeglitega kooskõlla viimist. USA leidis oma vastulauses, et mereimetajate kaitse akti alusel vastu võetud meetmed olid GATT artikli III lõike 4 alusel lubatud, kui importija oli koheldud sarnaselt omamaisele ettevõttele ja sel juhul ei kohaldunud GATT artiklid XI ja XIII.

Tuunikala püügiprotsess toimus selliselt, et tuunikala asukoht leiti delfiinide liikumise järgi, seejärel sihtiti delfiine, sest delfiinid ujusid koos tuunikalaga ja delfiinide liikumise järgi oli tuunikala püügiks lihtsamini leitav. Seinnoodaga võrke kasutati selliselt, et nii tuunikala kui delfiinid jäid tuunikala püüdmiseks mõeldud võrku. Selle tulemusena said delfiinid viga, mõnikord surmavalt või uppusid võrgus kinnihoidmise tagajärjel. Kalamehed viitasid delfiinide surmale kui juhuslikule kaasnähtusele. Sellist „juhuslikku hukkamist“ oli võimalik teatud protseduuridega vältida, nagu näiteks seinnoodaga võrkude kasutuselt

¹¹¹ Joel P. Trachtman. United States - Restrictions on Imports of Tuna. - The American Journal of International Law, Vol. 86, No. 1, 1992, pp. 142-151 /edaspidi Joel P. Trachtman, United States - Restrictions on Imports of Tuna/

eemaldamisega.¹¹² Seega oli antud juhul oluline, milliselt teise riigi ettevõtjad tuunikala püüdsid, ehk teise riigi kalameeste poolt kasutatav tootmisprotsess. Tootmisprotsessi puhul oli oluline ka see, et see leidis aset teises riigis, selle otsesed negatiivsed mõjud delfiinidele saabusid samuti teises riigis ja tootmisprotsess oli kontrollitud teise riigi seaduste ning teise riigi asjaomaste organite poolt.

Nii Mehhikos kui ka USA-s oli tuunikala püük seadusandluses reguleeritud, et vähendada delfiinide juhuslikku hukkamist. USA regulatsioon oli rangem kui Mehhikol. Üldiselt oli USA õiguses delfiinide tapmine keelatud, aga tööstuslikul tuunikalapüügil oli see lubatud. 1972. aastal vastu võetud seadus kutsus üles USA rahandusministrit kehtestama impordipiirangud tööstuslikule kalapüügile, kui selleks kasutatakse tehnoloogiat, mis tekitab delfiinide „juhuslikku hukkamist“ suuremal hulgal, kui USA „keskmise standardi“ kohaselt.¹¹³ Sellest tulenes, et teise riigi keskkonnakaitsestandardeid mõõdeti oma riigi keskkonnakaitsestandardite suhtes, mis tähendas esiteks seda, et USA pidi välja selgitama, kui palju hukkab tuunikala püügil delfiine, kui neid tuunikala püüavad USA kalalaevad, seejärel pidi USA saama mõõta sarnast „juhusliku hukkamise“ protsenti Mehhikos, et oleks võimalik võrrelda USA omamaiste kalurite keskkonnoahtlikku tegevust võrrelduna Mehhiko kalurite tegevusega. Kõike seda oli vaja selleks, et üleüldse tekiksid võrdlusandmed GATT'i artiklis III nõutud võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamiseks, aga seda viisil, mis seadis arengumaadele ühepoolset sama kõrged keskkonnakaitse standardid kui arenenud riikidele.

USA kongress täiendas mereimetajate kaitse akti 1974. aastal spetsiifiliste piirangutega, mis tähendas, et tuunikala, mis on püütud seinnoodaga võrkudega, võib USA-sse importida vaid juhul, kui välisriigi valitsus demonstreerib, et: 1) konkreetse riigi poolt on sisse viinud delfiinide kaitse programm, mis on „võrreldav“ USA laevadel kasutatavaga; 2) tavaline keskmine juhuslik delfiinide hukkamise määr on võrreldav USA laevadel kehtiva määraga.¹¹⁴ Jällegi võrreldi teiste riikide poolt kehtestatavat keskkonnakaitse standardit omamaise keskkonnakaitsestandardiga ja teistele riikidele tehti kohustuslikuks järgida samaväärseid keskkonnakaitsestandardeid omamaiste keskkonnakaitsestandarditega.

Vastavalt mereimetajate kaitse akti muudatustele ei tohtinud pärast 1991. aastat juhuslik delfiinide hukkamise määr olla kõrgem kui 1,25 korda võrrelduna USA keskmise määraga samal perioodil. Lisaks sellele tehti vahet ka erinevate delfiinide liikidel ning seati vastavad

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ *Ibid.*

protsentuaalsed lubatavad „juhusliku hukkamise“ määrad. Kongress oli mereimetajate kaitse akti muutmisel motiveeritud kahest aspektist: 1) delfiinide kaitsest ja 2) USA kalapüügiettevõtete konkurentsivõimest, arvestades sellega, et USA kalameestel tuli täita kõrgemaid keskkonnakaitse nõudeid kui teistel kalameestel, kelle poolt püütud tuunikala USA turul müüdi.¹¹⁵

Kuni aastani 1990. ei suudetud USA-s võrrelda tuunikala importööride ja omamaiste kalapüügiettevõtete poolt delfiinide „juhusliku hukkamise“ määra. See oli vajalik, et 1988. aastal vastu võetud seadusemuudatusi ellu viia. Seepärast lubati tuunikala importi olenemata delfiinide „juhusliku hukkamise“ määrast. 6. septembril 1990 kehtestas USA rahandusminister tuunikala impordipiirangud Mehhikole, Venetsueelale, Vanatule, Panamale, ja Ekvadorile.¹¹⁶

Vaekogu tegi GATT artikli III tõlgendamisel kaks kriitilist otsust leides, et 1) GATT'i artiklit III ei saa laiendada tootmismeetoditele, vaid artikkel III peab käsitlema vaid toodet ennast; 2) importiv riik ei saa kasutada GATT'i artiklit III, et jõustada meetmeid teises riigis, mida ei ole otseselt tootega impordi sihtriiki üle toodud, (kasutades selleks koguseliste piiranguid, mille seadmist keelavad GATT'i artikleid XI ja XIII).¹¹⁷ See tähendab, et vastavalt vaekogu otsusele saaks antud kaasuse põhjal üks riik teisest riigist imporditud kaupa võrrelda vaid kauba kui lõpp-produkti võrdlemisel, mitte kauba tootmiseks kasutatud tootmismeetodeid võrreldes ja seega ei saa üks riik teisele ette kirjutada, kuidas teises riigis tootmisprotsess peaks toimuma ning milliseid viisil tuleks kaupa toota. Keskkonnakaitse meetmed kui tootmismeetmed oleks sel juhul väljaspool GATT'i artikli III tõlgendust, sest kui üks riik ei saa mõjutada teise riigi tootmisprotsesse, ei saa ta seda teha antud kaasuse põhjal ka keskkonnakaalutlustel. Antud kaasuse puhul aga vaekogu lõppjäreldused GATT'i nõukogu kinnitust ei saanud ja seega ei jõustunud sellised järeldused kui pretsedent järgmisteks WTO liikmete vahelisteks vaidlusteks. Ka ei nõudnud Mehhiko USA-lt vaekogu otsuse täitmist vaid tegi antud asjas USA-ga omavahelise poliitilise kokkuleppe. Tulemuseks oli, et tuunikala ja delfiinide kaasus oli heaks hoiatavaks näiteks, kui keskkonnavaenulikult võib GATT'i artikleid tõlgendada, aga tulevased WTO kaasused muutsid senist lähenemist märksa keskkonnasõbralikumaks.

¹¹⁵ Joel P. Trachtman. United States - Restrictions on Imports of Tuna, pp. 142-151

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 147

WTO lepingu jõustumisega 1995. aasta 1. jaanuaril jõustus ka keskkonnasõbralik säte WTO lepingu preambulas, samuti jõustusid mitmed muud olulised keskkonda kaitsvad sätted erinevates WTO lepingu lisades. Nii WTO vaekogu kui ka apellatsioonikogu asusid WTO lepingu jõustumise tulemusel GATT-i sätteid tõlgendama kooskõlas WTO lepingu preambulaga. Kaasuses USA - standardid ümbertöödeldud ja tavalisele bensiinile¹¹⁸ otsustas apellatsioonikogu reeglite üle, mis kehtestati USA puhta õhu akti alusel ja sätestasid standardid bensiini puhtusele (*gasoline rule*). Reeglitega nõuti bensiini importijatelt erinevate kütuse puhtuse standardite samaväärset täitmist võrreldes USA bensiinitootjatega.

USA keskkonnakaitse agentuur kehtestas nõuded, et USA linnapiirkondades müüdaks puhtamat, ümbertöödeldud bensiini, põhjendades seda asjaoluga, et linnapiirkondades on halvem õhu kvaliteet. Teistes USA piirkondades võis endiselt müüa tavalist bensiini, mis ei pidanud vastama kõrgematele kvaliteedinõuetele. Sealjuures tavaline bensiin, mida müüsid iseseisvad kütusetootjad, töötlejad või importijad, ei tohtinud olla halvema kvaliteediga kui see, mida samad kütusemüüjad reklaamisid enne 1990. aastat. USA kongress seadis puhta õhu akti heakskiitmise tulemusel igale kütusemüüjale individuaalse kohustusliku standardi bensiini kvaliteedi osas, millele konkreetse bensiinimüüja bensiin pidi vastama.¹¹⁹ USA kongress tekitas puhta õhu akti heaks kiites seega erinevate bensiinimüüjate vahel diskrimineeriva kohtlemise GATT'i artiklite I ja III tähenduses.

GATT'i artiklite I ja III rikkumine tuligi standardite määratlemistest, mis mõnedele bensiinimüüjatele seatud olid. Venetsueela ja Brasiilia vaidlustasid USA puhta õhu akti GATT'i artikli I alusel, mis nõuab WTO liikmete eeliskohtlemist ja artikkel III lõigete 1 ja 4 alusel, mis nõuavad WTO liikmete ettevõtete poolt toodetud toodete samaväärset kohtlemist omamaiste ettevõtete toodetega. USA vastas, et puhta õhu aktiga sätestatud kohustuslik kvaliteedimäär on arvatud USA bensiinitootjate keskmise määra järgi.¹²⁰ Jällegi kehtestati toote kvaliteedikriteeriumid lähtuvalt omamaistest standarditest ning need standardid kehtestati ühepoolselt teiste WTO liikmete suhtes kohustuslikena. Kuna USA ei lubanud bensiini importijatel bensiini kvaliteedistandardeid alandada 1990. aasta tasemelt, ehkki USA maapiirkondades oleks võinud müüa ka madalama kvaliteediga bensiini, siis oli tegemist diskrimineeriva käitumisega, kus üheltpoolt diskrimineeriti välismaiseid bensiini importööre

¹¹⁸ United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20.05.1996.

- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis07_e.htm (6.05.2012)

¹¹⁹ Maury D. Shenk. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline. - The American Journal of International Law, Vol. 90, No. 4, 1996, pp. 669-671 /edaspidi Maury D. Shenk. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline/

¹²⁰ *Ibid.*

omavahel, kehtestades neile üksteisest erinevad bensiini kvaliteedistandardid ja teiselt poolt diskrimineeriti välismaiste bensiinimüüjate tegevust võrreldes USA omamaiste bensiinimüüjatega.

WTO vaekogu leidis, et bensiini kvaliteedi reeglid USA puhta õhu aktis käsitlevad imporditud bensiini halvemini USA omamaisest bensiinist. Selline käitumine on vastuolus GATT'i artikli III lõikega 4. Vaekogu otsuse kohaselt tekitati puhta õhu akti kehtestades olukord, kus kohalikele bensiinitootjatele tekkisid võrreldes importööridega oluliselt soodsamad müügitingimused. Vaekogu ei leidnud otsest seost imporditud bensiini ja USA omamaise bensiini parema kohtlemise kohta võrreldes imporditud bensiiniga, mis oleks tulenenud bensiini keemilise koostise erinevustest ja USA eesmärgist säästa puhast õhku. Apellatsioonikogu leidis, et USA ei olnud: 1) teinud piisavat koostööd Venetsueela ja Brasiiliaga, et vähendada tekkinud erimeelsusi; 2) võtnud arvesse USA poolt kohustuslikuna kehtestatud bensiini puhtuse standardist tulenevat mõju bensiini importijatele. Apellatsioonikogu järeldas seega, et USA tegevusetus tekitas diskrimineerimise, mida oleks saanud ette näha ja seega ei olnud USA tegevus kütuse impordipiirangute seadmisel tahtmatu ega ka möödapääsmatu.¹²¹

Kaasusest tuleneb veel üks oluline aspekt. Nimelt peaks rahvusvahelise koostöö abil leidma kokkuleppelise lahenduse kehtestatavatele standarditele. Kui kütuse kvaliteedistandardid või ka teised keskkonda säästvad standardid kehtestada vaid ühepoolsest, jääb alati üles küsimus, kas standardid on kehtestatud pigem selleks, et konkurente turult eemale hoida või on sellised standardid tõepoolsest põhjendatud. Kui standardid WTO liikmete või vähemalt huvitatud WTO liikmete vahel kokku leppida, siis ei ole reaalne, et standardite puhul oleks tegemist ka diskrimineerimisega. GATT'i artikkel I raamistikus räägitakse läbi erinevaid maksumäärasid, sama saab teha ka muude standardite läbirääkimisel kas siis GATT artikli I raames või hoopis tehniliste lisade - TBT või SPS'i raamistik. Kui laiendada appellatsioonikogu poolt kaasuses standardid ümbertöödeldud ja tavalisele bensiinile süsinikumaksu kehtestamisele, siis ka sel juhul, et tegemist oleks GATT artikliga I kooskõlas oleva regulatsiooniga, tuleks süsinikumaks kehtestada kokkuleppel teiste WTO liikmete või vähemalt teiste WTO liikmetest osapooltega, keda maksu kehtestamine otseselt mõjutaks. Samuti tuleks süsinikumaksu kehtestamisel arvestada sellega, et kui võrrelda erinevate energiatoodete tootmisel reostuse koguseid sarnase omamaiste tööstuse poolt eritatud reostuse kogustega, siis see ei pruugi olla piisav alus maksu kehtestamiseks. Erinevate osapoolte vahel tuleks läbi

¹²¹ Maury D. Shenk. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, pp. 669 - 671

rääkida ja kehtestada sellised standardid, mis ei annaks eelist vaid omamaisele energiatööstusele. WTO reeglistikus on oluline liikmete võrdne kohtlemine ja liikmete võrdse kohtlemise saab tagada vaid ühiselt läbiräägitud ja kokkulepitud standardite kehtestamisega. Nagu hilisemas WTO kohtupraktikas selgub, ei ole ühtne standardite läbirääkimine ainukeseks võimaluseks kõrgemate keskkonnastandardite jõustamisel.

WTO kaasuses USA - krevettide ja krevetitoodete impordipiirangud kehtestas USA majandusministeeriumi¹²² kalandusosakond¹²³ juunis 1987 ohustatud liikide akti alusel normi, mis nõudis teatava suurusega krevetitraaleritelt, kes tegutsesid Mehhiko lahe piirkonnas, kas kilpkonnade eemaldamisseadmeid või piirangut krevetivõrkude laevadele hiivamise ajale. 21. novembril 1989. võttis USA kongress vastu seadusemuudatuse¹²⁴, mis instrueeris USA presidenti alkatama läbirääkimised teiste riikidega, et kokku leppida bilateraalsed ja multilateraalsed lepingud kaitsmaks merekilpkonni ja keelama krevettide ning krevetitoodete impordi kui krevetid olid püütud kaubanduslikuks otstarbeks kasutatava tehnoloogiaga, millel võis olla ebasoodne mõju merekilpkonnadele.¹²⁵

Läbirääkimistel oli kaks eesmärki: 1) võrdsustada nn mänguväli USA krevetipüüdjate, kes pidid lähtuma kõrgematest keskkonnanõuetest ja välismaiste krevetipüüdjate vahel, kes selliseid kõrgeid keskkonnanõudeid täitma ei pidanud; 2) anda täiendav survestamisvahend keskkonnakaitsjatele, et nad saaksid seeläbi veelgi rohkem survestada teiste riikide valitsusi keskkonnakaitsse nõuete tõstmisel.¹²⁶

Kongressi poolt vastu võetud seadusetäiendus ütles, et krevette võivad importida: 1) riigid, kelle krevetitraaleritel on kasutusel kilpkonnaeemaldamise seadmed; 2) riigid, kelle valitsused on vastu võtnud „sarnase“ keskkonnakaitselise programmi merekilpkonnade kaitseks, nagu seda on teinud USA ja keskmine hukkunud kilpkonnade hulk krevetipüügil on võrreldav USA krevetitraalerite keskmisega.¹²⁷ Ka käesoleval juhul mõõdeti hukkunud kilpkonnade hulka võrrelduna USA enda sarnase statistikaga, et otsustada kas impordipiirangud teiste WTO liikmete krevettidele oleks põhjendatud või mitte. Jällegi tekitab küsitavusi, kas ühepoolsete standardite alusel kehtestatavad impordipiirangud WTO kohtus jäävad püsima? Samuti

¹²² Inglise keeles - *Department of Commerce*

¹²³ Inglise keeles - *National Marine Fisheries Service*

¹²⁴ Sektsiooni 609 seaduses 101-162

¹²⁵ Gregory Shaffer. United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. - *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 2, 1999, pp. 507-514 /edaspidi Gregory Shaffer. United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products/

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Ibid.*

tekitab siin küsimusi kilpkonnaeemaldajate kasutamise kohustuse panemine teiste riikide ettevõtetele?

USA välisministeerium tõlgendas seadusemuudatust selliselt, et see kohaldub ainult Kariibi mere ja Lääne-Atlandi regiooni riikidele. Detsembris 1995. otsustas USA rahvusvahelise kaubanduse kohus, et 1. maist 1996 tuleb seadusemuudatust tõlgendada laiemalt so kõigile riikidele, kelle krevetitraalerid võivad mõjuda negatiivselt merekilpkonnade arvukusele. Seepeale kaebasid 11 riiki WTO vaekogule USA seadusemuudatuse peale. 15. mail 1998 aastal otsustas vaekogu, et USA impordikeeld oli vastuolus GATT'i artikliga XI ja ei mahtunud GATT'i artikli XX (erandid) põhiteksti rakendusalas. Vaekogu põhjendas otsust sellega, et USA impordipiirangud krevettidele ja krevetitoodetele ohustasid selgelt rahvusvahelist kaubandussüsteemi.¹²⁸ Diskrimineerimine oli siin selles, et USA välisministeerium kohaldas seadusemuudatust vaid teatud regioonidele, teistele regioonidele seadusemuudatust ei kohaldatud ja seega koheldi neid soodsamalt kui Kariibimere ja Lääne-Atlandi regiooni riike. Vaekogu leidis, et impordipiirang oli vastuolus koguseliste piirangute kehtestamise keeluga, sest lahendusi oleks saanud krevettide impordikeelu asemel leida teisigi. GATT'i artikli XX kohaldamisest kirjutan vastavas peatükis.

Apellatsioonikogu otsis tasakaalu rahvusvahelise kaubandusõiguse ja keskkonnakaitse vahel ning leidis oma järeldustes seadusemuudatusel olevat kuus probleemi:

1) USA nõudis kõigilt eksportivatelt riikidelt, kes soovisid kasutada nende õigusi GATT'i lepingu alusel kasutusele võtta sisuliselt samasugune keskkonnakaitseline poliitika, nagu seda oli teinud USA. Apellatsioonikogu leidis, et sellisel nõudel oli põhjendamatult sunniviisiline mõju teiste riikide valitsuste otsustele ja leidis, et USA ei võtnud piisavalt arvesse liikmete erinevusi.¹²⁹ Riikidel on erinevate kohustuste täitmisel erinev võimekus. Ka WTO raamistikus tehakse vahet arenguriikidel ja arenenud riikidel. Arenenud riigid aitavad arenguriikidel erinevate tehniliste ja investeeringuid vajavate probleemidega toime tulla, seda eriti keskkonnakaitse küsimustes, kus keskkonnareostus võib avaldada otsest mõju ümbritsevale keskkonnale riigipiire arvestamata.

2) apellatsioonikogu leidis, et isegi kui USA-sse imporditavad krevetid on püütud USA poolt ettekirjutatud meetodil, ei luba USA neid ikkagi importida, kui krevetipüüdja asukohariik sellist ohutut püügiviisi oma seadustes ei nõua.¹³⁰ See tähendab, et kui välismaine krevetipüügifirma kehtestaks iseseisvalt kõrgemad standardid ja vastaks seega USA poolt

¹²⁸ Gregory Shaffer. United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, pp. 507 - 514

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

kehtestatud standarditele, ei saaks ta krevette ikkagi USA-sse eksportida, sest USA järgiks vaid teiste liikmesriikide poolt kehtestatud standardeid, aga mitte reaalselt keskkonnakaitseks ettevõetud tegevusi.

3) USA oli edukalt läbi rääkinud merekilpkonnade kaitse ja säilitamise Ameerika konventsiooni, mis demonstreerib, et rahvusvahelised menetlused on saadaval ja teostatavad. Samas ei olnud USA kunagi tõsiselt proovinud läbi rääkida sarnast konventsiooni oma nelja vastaspoolega.¹³¹ Apellatsioonikogu kinnitas seega, et USA oleks pidanud oma kaubanduspartneritega läbi rääkima ja kokku leppima standardeid, mis oleksid kaitsnud keskkonda ja samas säilitanud ka õiglased kaubandustingimused. Selle asemel kehtestati USA poolt koheselt impordipiirangud, mida aga appellatsioonikogu eelpool nimetatud põhjustel heaks ei kiitnud.

4) appellatsioonikogu leidis, et USA oli diskrimineerinud erinevaid WTO liikmeid omavahel, sest oli nõudnud erinevaid üleminekuperioode kilpkonnade eemaldajate kasutuselevõtuks. Kariibimere ja Lääne-Atlandi regioonile oli antud kolmeaastane üleminekuperiood, ülejäänud maailmale vaid nelja kuine üleminekuperiood.¹³² WTO liikmete võrdne kohtlemine on üks WTO põhiprintsiipi ja sellega tuleb WTO liikmetel erinevaid nõudeid kehtestades arvestada. Andes ühele maailma regioonile parema üleminekuperioodi keskkonnanõuete täitmiseks võrreldes teise regiooniga, rikutakse WTO liikmete võrdse kohtlemise põhimõtet.

5) appellatsioonikogu arvates oli USA käitunud valesti, sest oli oluliselt rohkem aidanud Kariibi mere ja Lääne-Atlandi piirkonna riikidel nõutud krevetipüügitehnoloogiat kasutusele võtta võrreldes teiste riikidega, kelle hulgas olid ka vastustajad.¹³³ Tegemist on pigem küsitava seisukohaga, sest küsimusi tekitab, kas USA üldse oleks pidanud aitama uut tehnoloogiat kasutusele võtta. Selge on aga see, et appellatsioonikogu leidis USA tegevuses diskrimineerimise, sest Kariibi mere ja Lääne-Atlandi regiooni riikidele oli antud abi ja piisav aeg uue tehnoloogia kasutusele võtmisel. Sellise kahe eelise tulemusel tekkis regioonil ka eelis teiste riikide ees olla kiiremini valmis USA poolt dikteeritud nõudeid täitma.

6) appellatsioonikogu selgitas mõistet „õigustamatu diskrimineerimine“ GATT artiklis XX.¹³⁴ Õigustamatu diskrimineerimise vältimiseks oleks USA-l välisriikide valitsustele ja importööridele tulnud luua administratiivne menetlus, et nad oleksid saanud algselt USA reeglite vastu menetluse USA riigiasutustes või kohtus. Apellatsioonikogu leidis, et USA meetmed olid õigustamatud, sest sertifitseerimisprotsess ei olnud läbipaistev ja etteennustatav ega pakkunud vaidlustavale riigile ära kuulamisvõimalust. Apellatsioonikogu viitas GATT'i

¹³¹ Gregory Shaffer. United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, pp. 507 - 514

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

artiklile X (kaubanduseeskirjade avaldamine ja rakendamine) nõudmaks USA-lt välismaiste kauplejate ja välisriikide nõuetekohast menetlust. Ilma sellise menetluseta ei oma välismaised kauplejad kaitset õigustamatu administratiivse tegevuse eest.¹³⁵ Seega tuleks kõrgemate keskkonnastandardite kehtestamisel luua nn suhtluskanal administratsiooni, et teiste WTO liikmete ettevõtted saaksid näidata, et nad on täitnud nõutud keskkonnanõuded ning omaksid seeläbi põhjendamatute piiranguteta ligipääsu kõrgemaid keskkonnanõudeid kehtestanud riigi turule. Järgmises kaasuses on aga kesksel kohal küsimus, kuidas saab WTO õigusraamistikus kasutada teaduslikke tõendeid tõendamaks, et teatud juhtudel on kaupade impordipiirangud inimelu või keskkonna kaitseks põhjendatud.

Kaasuses Euroopa Ühendused - meetmed, mis mõjutavad asbesti ja asbesti sisaldavaid tooteid, vaidlustas Kanada Prantsusmaa seaduse, mis keelas asbesti ja asbesti sisaldavate toodete impordi. Kanada väitis, et GATT'i artiklist III tuleneva rahvusliku kohtlemise printsiibi eiramisega on rikutud ka koguseline impordipiirangu keeldu, mis tuleneb GATT'i artiklist XI ja tehniliste kaubandustõkete kohta sõlmitud lepingut.¹³⁶ Keskseks küsimuseks oli, kas asbesti ja asbesti sisaldavate toodete impordikeeld oli diskrimineeriv või oli „sarnaste toodete“ kasutamine ka Prantsusmaal keelatud.

Prantsusmaa väitis, et asbestile kohaldatud impordikeeld on kehtestatud toetudes teaduslikele tõenditele põhjusel, et kokkupuude asbestiga võib põhjustada tõsiseid haigusi sh kopsuvähki. Vaekogu leidis, et asbesti mittesisaldavad alternatiivid ja asbesti sisaldavad tooted on „sarnased tooted“ GATT'i artikkel III lõike 4 tähenduses ja seega on rikutud GATT artiklist III tulenevat võrdse kohtlemise põhimõtet. Vaekogu leidis samas, et Prantsusmaa meetmed olid põhjendatud GATT'i artikli XX (erandid) põhiteksti osas ja GATT'i artikli XX punktiga b kui meetmed, mis „on vajalikud inimeste, loomade või taimede elu ja tervise kaitseks“. Vaekogu leidis ka, et asbest ei olnud reguleeritud TBT lepinguga, sest impordikeeld ei ole oma olemuselt „tehniline meede“.¹³⁷ Seega leidis vaekogu, et Prantsusmaa poolt kehtestatud impordipiirang asbestile ja asbesti sisaldavatele toodetele on põhjendatud, sest vastavalt teaduslikele tõenditele on asbest inimestele ohtlik, leides samas, et GATT'i artiklis XX esitatud erandeid oli vaja kasutada, sest vastasel juhul oleks Prantsusmaa tegevus asbesti ja asbesti sisaldavate toodete impordil olnud vastuolus GATT'i artiklis III esitatud mittediskrimineerimise põhimõttega.

¹³⁵ Gregory Shaffer. United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, pp. 507-514

¹³⁶ Bernard H. Oxman, ed. European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products. - The American Journal of International Law, vol 96, No 2, 2002, pp. 435 – 439 /edaspidi Bernard H. Oxman, ed. European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products/

¹³⁷ *Ibid.*

Apellatsioonikogu oli üldjoontes nõus vaekogu seisukohtadega, aga modifitseeris selle põhjendusi, leides, et asbesti mittesisaldavad tooted ei ole „sarnased“ asbesti sisaldavate toodetega GATT'i artikkel III lõike 4 tähenduses. Apellatsioonikogu võrdles GATT'i artikli III lõiget 2 GATT'i artikli III lõikega 4 ja leidis, et kahe lõike rakendusala on sarnane, aga lihtsalt leidmine, et üks tootegrupp on teisega sarnane ei ole piisav tõendamaks, et rikutud on artikkel III lõike 4 rakendusala. Oluline on tõestada, et toimunud on imporditud toodete ebavõrdne kohtlemine.¹³⁸

Apellatsioonikogu kinnitas, et vaekogul on laiaulatuslik õigus hinnata küsimust, mis on teaduslik fakt. Prantsusmaa poliitika vahetamaks suurema terviseriskiga asbesti väiksema riskiga alternatiividega leidis apellatsioonikogu toetuse. Apellatsioonikogu ütles, et WTO liige võib heas usus vastu võetud otsustes toetuda teaduslikele allikatele, mis sel hetkel võivad esitada erinevat, aga kvalifitseeritud ja respektseeritud arvamust. WTO liige ei pea automaatselt sellist arvamust järgima. Seepärast ei pea vaekogu GATT'i artikkel XX punkti b alusel jõudma otsusele, kasutades selleks ülekaalukat tõendamiskaalu.¹³⁹ Seega võib WTO liige kasutada ka keskkonnakaitse eesmärgil teadlaste hinnangut, kui mingi tootmisviis või toode oleks teatud viisil tootmisel keskkonnale ohutum. Mida laiaulatuslikum ja suuremat hulka teadlasi seisukoht haarab, seda vähem ülekaalukat tõendamiskaalu oleks WTO raamistikus vaja kasutada. Kui küsimus hõlmaks inimtegevuse tulemusel toimuvat kliima soojenemist kui teadusliku fakti, siis oleks seda WTO raamistikus võimalik argumenteerida. On selge, et leidub teadlasi, kes arvavad et kliima soojenemine ei ole inimtegevuse tulemus, aga sellele vaatamata on olemas suur hulk teadlasi, kes arvavad vastupidist. WTO õigusraamistikus on võimalik seda lähtuvalt asbesti kaasusele esitada, eriti kui teadlastepoolne väide on kinnitust leidnud ka muu liikmetepoolse tegevusena nagu näiteks ÜRO kliima raamkonventsiooni heakskiitmisega.

Juhul, kui süsinikumaks ei oleks määratud samadele importtoodetele kõikide võimalike WTO liikmete jurisdiktsioonides tegutsevatele ettevõtete poolt eksporditavatele energiatoodetele võrdsel määral, arvestades nende poolset süsiniku atmosfääri paiskamise määra, sel juhul diskrimineeriks erinevate WTO liikmete jurisdiktsioonides tegutsevate ettevõtete toodete vahel nende kasvuhoonegaaside vähendamise meetmete osas ja see oleks vastuolus eeliskohtlemise printsiibiga GATT'i artiklis I. Juhul, kui impordile kehtestatavad nn

¹³⁸ Bernard H. Oxman, ed. European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products, pp. 435 - 439

¹³⁹ Ibid.

süsinikumaksud oleksid kehtestatud neile toodetele, mis imporditakse sellistest riikidest, kus süsiniku piiramise ja kauplemise süsteem ei eksisteeri, oleks see GATT'i printsiipide alusel õiguslikult korrektne (so mittediskrimineeriv) välja arvatud juhul, kui ettevõtja pole ise keskkonnastandardeid selleks tõstnud, et kas vähem või üldse mitte süsinikumaksu maksta, tootes seega kas keskkonnasõbralikumalt või päris keskkonnasõbralikult.

Kui ühest küljest on GATT'i artikli I alusel WTO liikmete vahel kokkulepitud enamsoodustusrežiim ja sellega seotud tollimaksud, mida aeg-ajalt WTO liikmete vahel läbi räägitakse, et kokkulepitud maksimummäärasid veelgi madalamaks läbi rääkida, siis süsinikumaksu kehtestamine muudaks olemasolevat maksusüsteemi oluliselt. Seepärast on kaheldud ka, kas süsinikumaksu kehtestamise näol või reostuskvootide müümisel ettevõtetele, on üleüldse tegemist maksuga. Tegemist oleks justkui sihtotstarbelise tasuga, mida määratakse eesmärgiga kompenseerida loodusele tekitatud kahju, nagu see on määratletud ka Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 53. Raha kogutaks neilt, kes reostavad ja see raha kasutatakse looduskaitse eesmärkidel, et muuta inimtegevus keskkonnasõbralikumaks, et töötada välja erinevaid keskkonnasõbralikke kaupade ja teenuste tootmisviise, luua ja kasutada uusi filtreid või muid keskkonda kaitsvaid tehnoloogiaid. Samas on aga saastekvootide müümise näol tegu ikkagi maksuga, sest see on riiklikult kehtestatud ja selle kogumist korraldavad riigid sunnimeetmete abil. Kui kohalikud heitkoguste piiramise meetmed, nagu Ameerika puhta energia ja turvalisuse seaduse eelnõu või Euroopa Liidu ETS ei oleks maksumeetmed, siis võiks väita ka, et nad ei kuulu GATT'i artikli II rakendusalasasse. Kuna heitkoguste reostuskvootide müük on riiklikult korraldatud ja nad reaalselt paneksid rahalisi kohustusi nii kohalikele ettevõtetele kui ka importööridele, siis on tegu minu arvates küll maksumeetmega, mis läheks GATT'i artikli II rakendusalasasse.

Nagu eelpool kirjeldatud WTO kreveti ja kilpkonnakaasuses¹⁴⁰ nähtus, ei saa WTO liikmed WTO põhiprintsiipidega kooskõlas kehtestada ühepoolseid nõudeid teistele WTO liikmetele. Ka keskkonnakaitsemeetmed tuleb teiste WTO liikmetega läbi rääkida ning arvestada tuleb ka teiste läbirääkimiste osapoolte võimetega keskkonnanõuete täitmisel. Kui USA ja Euroopa Liit on võimelised kehtestama ja järgima kõrgemaid keskkonnakaitsestandardeid kui teiste nende jurisdiktsioonis kauplevate WTO liikmete ettevõtted, siis keskkonnakaitse standardeid ei saa määrata vaid USA või Euroopa Liidu keskmist reostuse taset arvesse võttes. Arvestada tuleb sellega, et kõik WTO liikmed pole võimelised selliseid standardeid

¹⁴⁰ United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12.10.1998 /21.11.2001/. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm (6.05.2012)

järgima ja seega tuleb luua standardid, mis aitaks küll keskkonda kaitsta, aga aitaks samas ka vähem võimekate riikide ettevõtted keskkonnastandardite järgimisel paremale tasemele. Ka ei saa keskkonnastandardite kehtestamisel lähtuda vaid teise WTO liikme siseriiklikust õigusest, sest liikme jurisdiktsioonis tegutseval ettevõttel peab jääma võimalus tõsta keskkonnakaitsestandardid nõutud tasemele ka ilma selle WTO liikme poolt kehtestatavaid reegleid ootamata.

Kui eelpool nimetatud ajaloolises tuunikala ja delfiini¹⁴¹ kaasuses ei olnud vaekogu nõus sellega, et üks riik kehtestab meetmeid keskkonnakaitseks teise riigi territooriumil, siis hiljem on WTO õigus selles osas edasi arenenud. Kreveti- ja kilpkonnakaasuses¹⁴² leidis apellatsioonikogu, et keskkonnakaitsereglid peaksid olema WTO liikmete vahel kokku lepitud ja seega saaks ühiselt keskkonnakaitseregleid kehtestada ning seda saaks teha ka teiste riikide territooriumile ulatuvalt. Kui analüüsida uusimat vaekogu kaasust USA - tuunikala delfiinid - WTO reeglid keskkonnasõbralike märgiste kasutamisel¹⁴³, siis ka selles nõutakse, et USA poolt teatud kindlate tootmisprotsesside nõudmiseks tuleb kõigepealt nendest nõutavad standardid kehtestada rahvusvahelisel tasandil. Põhjenduseks on, et arenguriikidel on tunduvalt keerukam saavutada selliseid tootmisstandardeid nagu arenenud riikidel. Juhul kui teatud tootmisstandarditest on saanud „rahvusvahelised standardid“, siis saab üks WTO liige teiselt nende standardite täitmist ka nõuda. Küsida võiks seega, kas Euroopa Liit või USA võiks kehtestada nn süsinikumaksu teiste WTO liikmete poolt tehtava keskkonnareostuse vähendamiseks? Vastuseks saab olla, et see oleks kindlasti võimalik vastava kokkuleppe korral. Kui aga vastavat kokkulepet ei saavutata, siis ei oleks süsinikumaksu kehtestamine WTO õigusraamistikus mittediskrimineerivalt võimalik. Süsinikumaksu kehtestamine ei ole WTO raamistikus aga välistatud, kui seda põhjendatakse GATT artiklis XX toodud eranditega.

Küsimus tekib ka selles, kas neid WTO liikmeid, kes on ÜRO kliima raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokollil alusel võtnud endale kohustuse kasvuhoonegaaside heitkoguseid piirata, tuleks WTO raamistikus kohelda samaväärselt nendega, kes neid kohustusi võtnud ei

¹⁴¹ United States - Restrictions on Imports of Tuna, 3.09.1991. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis04_e.htm (6.05.2012)

¹⁴² United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12.10.1998 /21.11.2001/. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm (6.05.2012)

¹⁴³ Elizabeth Trujillo. The Tuna-Dolphin Encore - WTO Rules on Environmental Labeling. – The American Society of International Law, 2012. - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.asil.org/insights120307.cfm> (6.05.2012)

ole? Kui küsimust analüüsida eelpool kirjeldatud kreveti ja kilpkonna kaasuse¹⁴⁴ valguses, siis võiks väita, et need riigid, kes on ÜRO kliima raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokollil alusel võtnud endale kohustuse kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamist piirata, oleks justkui ka WTO raamistikus võtnud vajaliku rahvusvahelise keskkonnakaitse kohustuse, mida saaks WTO raamistikus näiteks süsinikumaksu kehtestamisega jõustada. Kui aga vaadata WTO kaasust Brasiilia- protekteeritud rehvid¹⁴⁵, siis võiks järeldada, et vaekogu ja apellatsioonikogu lähtuks otsuse tegemisel vaid WTO lepingust ja tõlgendaks WTO liikmete teisi rahvusvahelisi kohustusi vaid WTO lepingust tulenevate kohustuste täitmisest lähtuvalt. Seega, kui WTO liige võtaks endale teise rahvusvahelise lepingu alusel näiteks keskkonda säästva kohustuse, mis oleks vastuolus vaba turumajanduse põhimõtetega, lähtuks WTO vaekogu WTO lepingus märgitud eranditest ja preambulas esitatud säästliku arengu sättest, kaalumaks kas WTO liikme poolt võetud kohustust saaks täita ka vaba turumajandust järgides ning WTO põhiprintsiipe austades.

Kindlasti tuleb väita, et süsinikumaksu saaks GATT'i artiklite II ja III alusel kehtestada vaid neile toodetele, mis on süsinikumaksuga maksustatud ka siseriiklikult. Süsinikumaksud oleksid GATT'i artiklite II ja III alusel lubatud vaid juhul, kui nad vastaksid mittediskrimineerimise nõuetele. Kui süsinikumaks kehtestada süsinikku sisaldavatele importtoodetele, aga mitte sarnastele omamaistele toodetele samasugusel viisil või kui süsinikumaksul oleks sügavam majanduslik mõju kui see mõju oleks sarnastele omamaistele toodetele, oleks süsinikumaks vastuolus GATT'i artikliga III. Kuna aga GATT'i artikkel III peaks kaitsma võrdseid konkurentsitingimusi, siis ebavõrdse konkurentsitingimusena tuleks arvesse võtta ka see, kui välisriikide ettevõtted võivad oma tootmist korraldada keskkonnavaenulikumalt ja eksportida kaupa, mida nad saavad soodsamalt toota, sest ei pea keskkonnakaitse nõuetele nii suurel määral rahaliselt panustama. Seega võiks väita, et WTO liikmete suhtes süsinikumaksu kehtestamata jätmine võiks olla GATT'i artikli III rikkumine. See aga ei vasta tõele, sest GATT'i artikkel III ei luba kohelda teiste WTO liikmete ettevõtteid halvemini omamaistest ettevõtetest, omamaiseid ettevõtteid võib aga WTO õigusraamistikus kohelda halvemini kui teiste WTO liikmete ettevõtteid.

Järelikult oleks ühe WTO liikme poolt teiste WTO liikmete jurisdiktsioonis tegutsevate ettevõtete toodetele süsinikumaksu kehtestamine GATT'i artiklite I, II ja III alusel võimalik

¹⁴⁴ United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12.10.1998 /21.11.2001/. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm (6.05.2012)

¹⁴⁵ Brazil - Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres, 20.08.2009.

- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds332_e.htm (6.05.2012)

vaid juhul, kui see üks osapool teistega süsinikumaksu kehtestamise kokku lepiks. Nagu nähtub järgmisest punktist, saaks WTO liikmete vahelise kokkuleppe puudumisel süsinikumaksu kehtestada „sarnase toote“ erineval defineerimisel, kus rohkem süsinikku atmosfääri paiskavad energiatooted loetakse erinevateks vähem süsinikku keskkonda paiskavatest toodetest, aga ka sel juhul tuleb arvestada WTO kohtupraktika erisustega.

2.2 “Sarnase toote” defineerimine keskkonnasõbraliku tootmise põhjal

Kontrollimaks, kas „sarnase toote“ defineerimist saaks kasutada eraldamaks keskkonnakahjulikult toodetud energiatoodet vähem keskkonnavaenulikult toodetud energiatoodetest või suisa keskkonnasõbralikult toodetud energiatoodetest, tuleks vaadata WTO kohtupraktikat „sarnase toote“ defineerimisel. WTO kaasuses Euroopa Ühendused - meetmed, mis mõjutavad asbesti ja asbesti sisaldavaid tooteid,¹⁴⁶ kasutas vaekogu toodete sarnasuse kaalumisel 1970. aastal GATT piirimaksude korrigeerimise komitee töögrupi raportis esitatud testi.¹⁴⁷ Kuna üheks oluliseks aspektiks „sarnase toote“ tuvastamisel on toote konkureerimine ja võimalik vahetatavus võrreldava tootega, siis tuvastati toote konkureerivus järgmiselt: toote omaduste, olemuse ja kvaliteedi alusel, samuti toote lõppkasutuse, tarbija eelistuste ja käitumise järgi ning toote tarifitseerimise alusel. Kasutades eelpool nimetatud testi, leidis vaekogu asbesti kaasuses, et asbesti sisaldavad tooted ja alternatiivid on sarnased tooted, sest neil on sarnased funktsioonid, nad on omavahel vahetatavad nende tulemuslikkuse tõttu. Samuti oleks mõlema toote lõppkasutus identne või vähemalt sarnane. Vaekogu ei pidanud vajalikuks kontrollida terviseriski kui olulist määratlust „sarnase toote“ määratlemisel.¹⁴⁸ Järelikult otsustas vaekogu asbesti kaasuses, et toote koostisosa, mis tekitab terviseriski või võiks olla ohtlik keskkonnale ei ole „sarnase toote“ defineerimisel oluline. WTO liige saab sellele vaatamata toote impordi keelata, kasutamata selleks „sarnase toote“ määratlemist. Apellatsioonikogu vaekogu lähenemist aga heaks ei kiitnud.

Apellatsioonikogu kiitis heaks vaekogu poolt läbiviidud „sarnase toote“ määratlemise testi, aga lisas, et kontrollida on vaja kõiki toote füüsilisi omadusi, mis omaksid tähtsust toote lõppkasutuses. Apellatsioonikogu leidis, et ka kantserogeensus ja toksilisus on olulised aspektid krüsootiilasbesti kiudude määratlemisel. Toote toksilisus on oluline lõpptarbija

¹⁴⁶ European Communities - Measures affecting asbestos and asbestos-containing products, 5.04.2001. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm (6.05.2012)

¹⁴⁷ GATT. “Border Tax Adjustments”, Report of the Working Party adopted on 2 December 1970 (L/3464). – Arvutivõrgus saadaval: www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/bordertax.pdf (7.05.2012)

¹⁴⁸ Bernard H. Oxman, ed. European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products, pp. 435 - 439

tarbimiseelistuste analüüsimisel. Apellatsioonikogu täheldas, et asbestil ja selle alternatiividel on küll lõpptarbija poolt sarnaseid kasutusi, aga on ka selliseid kasutusi, kus asbesti selle alternatiividega vahetada pole võimalik. Kanada ei pakkunud tarbija eelistuste osas tõendeid ja ei täitnud sellega oma tõendamiskoorumist toote „sarnasuse“ tõestamiseks. Asbesti tarifitseerimine võrreldes tema alternatiividega oli erinev. Apellatsioonikogu tegi läbi „sarnase toote“ tuvastamise testi kontrollimaks asbesti kasutust tsemenditoodetes ja leidis lõpuks, et mõlemad: aine ise ja toode, mis ainet sisaldab, ei ole „sarnane toode“, kui seda võrrelda asbesti mittesisaldava alternatiivse tootega.¹⁴⁹ Seega võiks asbesti kaasuse järelalusena väita, et ka toote komponentide keskkonnoahtlikus võiks olla üheks aluseks väitmaks, et tegemist ei ole „sarnase tootega“ seda eriti juhul, kui tarbijad toodet erinevalt tajuvad. Kui meenutada eelpool kirjeldatud kaasust Euroopa Liit – meetmed loomade sööda proteiinile¹⁵⁰, siis pidas vaekogu oluliseks ära märkida nii toote omadused proteiini sisalduse näol, toote tarifitseerimise alused ja toote lõppkasutuse. Kui meenutada kaasust Hispaania - röstimata kohvi tariifimenetlus,¹⁵¹ siis seal võttis vaekogu GATT'i artikkel I osas seisukoha, et toote organoleptilised erisused tulenevad toote tootmise piirkonna geograafilistest erinevustest, maaharimise meetmetest, kohviubade töötlemisest, geneetilistest faktoritest, Hispaania tarifitseerimise süsteemi erisustest võrreldes teiste riikidega ja toote lõppkasutusest.¹⁵² Nii söödaproteiini kaasus kui ka röstimata kohvi kaasus viitavad sellele, et „sarnase toote“ defineerimisel võib vaadata toote koostist ja toote tootmisprotsessi iseärasusi. Kui algses tuunikala ja delfiini kaasuses ei lubanud vaekogu „sarnase toote“ defineerimisel toote tootmisprotsessiga arvestada, vaid vaadata tuli toodet kui lõpp-produkti, siis asbesti, loomade söödaproteiini ja röstimata kohvi kaasustes minnakse toote koostise defineerimisel märksa kaugemale, arvestades ka toote tootmisprotsesse ja mõju ümbritsevale keskkonnale.

Seega võiks väita, et kui energiat toodetakse keskkonnasõbralikult ja seda esitletakse lõpptarbijale kui erinevat toodet võrreldes teiste energiatoodetega, mille tootmine ei ole nii keskkonnasõbralik, siis võiks neid tooteid käsitleda eelpool läbitehtava testi tulemusel kui erinevaid tooteid. Eristamaks keskkonda kahjustavaid tooteid keskkonnasõbralikest toodetest peab ka vastavat energiatoodet tootva WTO liikme jurisdiktsioonis tooteid eristama, klassifitseerides nad erinevate tariifide alusel, tehes meediakampaaniat ja selgitades, et

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ European Economic Community - Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal-Feed Proteins, 25.01.1990. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/al1pl1_e.htm (6.05.2012)

¹⁵¹ Spain - Tariff treatment of unroasted coffee, 11.06.1981. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/80coffee.pdf (6.05.2012)

¹⁵² Won-Mog Choi. „Like Products“ in International Trade Law..., pp. 22

lõpptarbija saaks aru toote erinevusest võrreldes teiste samasugust lõpptulemust pakkuvate toodetega. Oluline oleks, et isik ostaks „rohelist“ tuuleenergiat ka põhjusel, et tegemist on keskkonnasäästlikult toodetud energiaga. Kui elektrienergia omadused ja kvaliteet ning toote lõppkasutus on sarnased ning toote tootmisprotsess keskkonnasõbralik, arvestades ka seda, et lõpptarbija eelistab toodet just sel põhjusel, siis võiks väita, et näiteks põlevkivienergia ja „roheline“ tuuleenergia, mis on toodetud keskkonnasõbralikult, ei ole sarnased tooted vaatamata sellele, et lõppkasutus oleks neil energiatoodetel sama.

Kui teatud energiatoodete kohta oleks võimalik väita, et tegemist ei ole GATT'i artiklite I, II ja III raamistikus „sarnaste toodetega“, siis saaks neid tooteid ka erinevalt maksustada. WTO asbesti kaasuses leiti, et inimese tervisele ohtliku toote impordile võib seada impordipiirangu. Keskkonnaohtlikule tootele vähem koormava meetmena saaks kehtestada ka süsinikumaksu. Oluline on sealjuures järgida, et „sarnasele“ omamaisele tootele oleks kehtestatud sarnane maks. Kui aga energiatoodete impordi piiravaid meetmeid või ka süsinikumaksu kehtestamisel ei saa järgida GATT'i artiklites I, II ja III esitatud WTO peamisi printsiipe, siis on teatud juhtudel võimalik põhjendada ühepoolsete piiravate meetmete kasutamist GATT'i artiklis XX esitatud eranditega.

2.3 WTO üldise tolli- ja kaubanduskokkulepe artiklis XX esitatud erandite rakendamine süsinikumaksu kehtestamisel

Keskkonnaga seotud WTO põhiprintsiipide täitmise keeldumise aluseid reguleeritakse GATT'i lepingu artikli XX lõigetes b ja g. Artikli XX punktis b sätestatakse erand juhuks kui on vajadus kaitsta inimese, looma või taime elu või tervist. Artikkel XX lõikes g on toodud erand millega tagatakse taastumatute loodusressursside kaitse, kui need sarnased piiravad meetmed on tõhusalt rakendatud ka kohaliku tootmise või tarbimise suhetes. GATT'i artikli XX põhitekstis on aga öeldud, et erandeid ei peaks kasutama viisil, mis tekitaks omavolilise või põhjendamatu diskrimineerimise riikide vahel kus kehtiks samad tingimused või kui see tekitaks rahvusvahelise kaubanduse varjatud piiramist. Seega võib GATT'i mittediskrimineerimise ja võrdse kohtlemise printsiipi teatud juhtudel piirata, aga see ei tohi olla meelevaldne ega põhjendamatu diskrimineerimine ja ei tohi tekitada varjatud proteksionismi.

Ajaloolises kaasuses USA – tuunikala impordipiirangud¹⁵³ väitis USA GATT'i artikli III kohaldamise alternatiivina, et kui GATT'i artikkel III ei kohaldu, siis soovib ta väita, et on kasutanud erandit GATT'i artikli XX punktis b. Mehhiko väitis, et GATT'i artikkel XX punktis b esitatud erandit ei peaks saama kasutada, kui on olemas vähem turgu piiravaid meetmeid nagu rahvusvahelised läbirääkimised ja koostöö. Vaekogu nõustus Mehhiko argumendiga, sest USA ei olnud demonstreerinud, et oli ammendanud kõik teised GATT-iga kooskõlas olevad võimalused, enne kui kasutas GATT-iga vastuolus olevaid meetmeid ja ka põhjusel, et USA oli kasutanud tingimusi, mis olid liiga ettearvamatud. Vaekogu viitas artikli XX punkti b proportsionaalse kasutamise osas kaasusele Tai – piirangud imporditud sigarettidele ja siseriiklik sigarettide maksustamine¹⁵⁴, kus otsustati, et artikli XX punkt b oli mõeldud kasutada koos teiste GATT'i sätetega niikaua kuni vastolud olid ärahoitavad. Seega oli vaekogu oma otsustuses pigem vabakaubanduse meelne, ega soovinud USA põhjendusi GATT'i artikli XX rakendamisel arvestada. Hilisemas kohtupraktikas tõlgendasid vaekogu ja apellatsioonikogu GATT'i artiklis XX esitatud piiranguid siiski laiemalt. Samas on oluline, et vaekogu nõustus Mehhiko väitega, et USA oleks pidanud vähemalt proovima kasutada rahvusvahelisi läbirääkimisi ja koostööd keskkonnakaitseliste eesmärkide saavutamiseks. Rahvusvaheline kaubandus vajab toimimiseks rahvusvahelist koostööd ja WTO liikmete koostööle sundimise nõue on WTO DSU reeglistikus ka kirjeldatud. Seepärast on arusaadav, et igasuguste ühepoolsete piirangute kehtestamisel WTO õigusraamistikus tuleks vähemalt püüda teisi osapooli kaasata, kui see aga ei õnnestu ja ühepoolne piirang on põhjendatud, siis saab sellist piirangut ka kohaldada.

Ka kaasuses USA - standardid ümbertöödeldud ja tavalisele bensiinile¹⁵⁵ leidis USA, et tema poolt seatud piirangud bensiini impordile on põhjendatavad GATT'i artiklis XX sätestatud erandiga. Vaekogu leidis küll, et ehkki puhas õhk on GATT'i artikkel XX punkti g alusel taastumatu loodusressurss ja poliitika, millega säästetakse puhast õhku on poliitika, mille aluseks saab olla GATT'i artikli XX punkt g. Siiski ei ole USA poolt kehtestatud puhta õhu akti bensiini puhtuse standardite osa peamiseks eesmärgiks taastumatute ressursside säästmine. Vaekogu ei leidnud otsest põhjust imporditud bensiini ja omamaise bensiini erinevaks kohtlemiseks, sest imporditud bensiin oli keemiliselt sarnane kohalikule bensiinile. Samas ei tuvastanud vaekogu USA poolt teiste WTO liikmete suhtes kehtestatud

¹⁵³ Joel P. Trachtman. United States - Restrictions on Imports of Tuna, pp. 142 - 151

¹⁵⁴ Thailand - Restrictions on the Importation of and Internal Taxes on Cigarettes, 7.11.1990. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis03_e.htm (6.05.2012)

¹⁵⁵ United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20.05.1996.

- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis07_e.htm (6.05.2012)

diskrimineeriva õigusakti põhjendusena eesmärki säästa puhast õhku.¹⁵⁶ Apellatsioonikogu lükkas ümber vaekogu-poolse artikkel XX punkti g tõlgenduse ja leidis märkimisväärse seose puhta õhu seaduse ning selle alusel välja antud kütuse puhtuse standardite reeglite ja puhta õhu säilitamise poliitika vahel. Sellele vaatamata otsustas apellatsioonikogu, et puhta õhu akti bensiini puhtuse regulatsioon oli vastuolus GATT'i artikkel XX põhitektiga „meetmeid ei rakendata viisil, mis kujutaks endast meelevaldset või õigustamatut diskrimineerimist maade vahel, kus valitsevad ühed ja samad tingimused, või rahvusvahelise kaubanduse varjatud piiramist“. Põhjuseks nimetas apellatsioonikogu asjaolu, et 1) USA ei teinud piisavat koostööd Venetsueela ja Brasiiliaga, et vähendada tekkinud erimeelsusi ja 2) USA ei võtnud arvesse USA poolt kehtestatud bensiinipuhtuse standardist tulenevat kohustavat mõju bensiini importijatele. Apellatsioonikogu järeldas seega, et USA tegevusetus tekitas diskrimineerimise, mida oleks saanud ette näha, mis ei olnud tahtmatu või möödapääsmatu ning seepärast moodustas USA tegevus ebaõiglase diskrimineerimise ning rahvusvahelise kaubanduse varjatud piiramise mis on aga vastuolus artikkel XX põhitektiga.¹⁵⁷ Apellatsioonikogu leidis seega, et GATT'i artiklis XX esitatud piirangute kehtestamiseks oleks tulnud piirangu kehtestamise objektiks olevate WTO liikmetega vähemalt püüda uutes standardites kokku leppida. Kui kokkulepe ei oleks õnnestunud, siis oleks saanud piiranguid GATT'i artikli XX alusel põhjendada. Apellatsioonikogu võttis järgmise seisukoha: „ehkki GATT'i artiklis XX on juriidiliselt korrektne seada erandeid, ei tohi neid erandeid seada selliselt, et nad nurjaksid või sunniks mõnd teist liiget loobuma GATT'i õiguse alusel olevatest õigustest“. ¹⁵⁸ See tähendab, et kohaldades artiklist XX tulenevat erandit, ei peaks seda rakendama selliselt, et WTO õiguse tõlgendamise tulemusel rahvusvaheline kaubandus ei toimiks. USA-poolset diskrimineerivat käitumist ei saanud põhjendada eesmärgiga säästa puhast õhku, kui puhta õhu akti alusel olid kehtestatud diskrimineerivad bensiinipuhtuse reeglid erinevate WTO liikmete jurisdiktsioonides tegutsevate ettevõtete poolt toodetud bensiinile. Ühtsed, WTO liikmete ja omamaistele bensiinitootjatele kehtestatud standardid, mis oleks oleksid omavahel läbi räägitud ning seejärel kehtestatud, oleksid taganud WTO õigusraamistikus korrektse tegutsemise. Seda isegi juhul, kui nende standardite kehtestamiseks oleks pidanud osaliselt kasutama GATT'i artikli XX punkti g alusel põhjendatavaid koguselisi impordipiiranguid.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Maury D. Shenk. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, pp. 669 - 671

¹⁵⁸ *Ibid.*

WTO kaasuses USA - krevettide ja krevetitoodete impordipiirangud¹⁵⁹ põhjendas USA jällegi krevettide impordile seatud koguselisi piiranguid GATT'i artikli XX punktidega b ja g. Apellatsioonikogu oli nõus, et väljend „taastumatu loodusvara“ võis tähendada ka elavate liikide kaitset ja merekilpkonnad võiks olla küll üks neist liikidest, mida GATT'i artikli XX punkti g alusel tehtud erandiga kaitsta võiks. Hindamaks, kas merekilpkonnade kaitse on õiguspärane ka GATT'i artikkel XX põhiteksti alusel, asus appellatsioonikoda seisukohale, et „taastumatud loodusvarad“ ei ole „staatilisised“ vaid „evolutsioonilised“. Apellatsioonikogu leidis, et artiklit XX tuleb tõlgendada kaasaegse teemapüstitusena, mis on tõstatatud WTO liikmete poolt, et kaitsta ja säilitada keskkonda. Apellatsioonikogu viitas WTO lepingu preambulale kus viidatakse eesmärgile, milleks on „säästlik areng“. Säästliku arengu eesmärk ei olnud sõnaselgelt GATT'i lepingu osa, mis kehtis 1947. aastast, aga oli kehtestatud WTO lepinguga 1995. aasta 1. jaanuarist. Lisaks muudele küsimustele selgitas appellatsioonikogu mõistet „õigustamatu diskrimineerimine“ GATT'i artiklis XX. Õigustamatu diskrimineerimise vältimiseks oleks USA-l välisriikide valitsustele ja kauplejatele tulnud luua administratiivne menetlus, et nad oleksid saanud algatada USA reeglite vastu menetluse USA riigiasutustes või kohtus. Apellatsioonikogu leidis, et USA poolt GATT'i artikli XX alusel võetud meetmed olid õigustamatud, sest sertifitseerimisprotsess ei olnud läbipaistev ja etteennustatav ning ei pakkunud vaidlustavale riigile ärakuulamisvõimalust. Seega, leidis appellatsioonikogu jällegi, et GATT'i artikli XX alusel kehtestatavad piirangud peavad andma võimaluse keskkonda säästvalt käituda ning seda ka ühepoolsete piirangute kehtestajale siduvalt kommunikeerida. Kui piiranguid kehtestava WTO liikme eesmärgiks on keskkonda kaitsta, siis peaks olema võimalus ka näidata, et keskkonnakaitsenõudeid täidetakse. Kui sellist nõuete täitmise kommunikatsiooniviisi ei eksisteeriks, jääks alati õhku küsimus, kas keskkonnakaitsereeglid on kehtestatud eesmärgipäraselt või pigem oma siseturu kaitseks.

Kaasuses Euroopa Ühendused - meetmed, mis mõjutavad asbesti ja asbesti sisaldavaid tooteid, langetasid nii vaekogu kui ka appellatsioonikogu Prantsusmaa poolt seatud impordipiirangut toetava otsuse. Apellatsioonikogu toetas vaekogu järeldusi, et GATT'i artikli XX punktis b esitatud erand „vajalikud inimeste, loomade või taimede elu ja tervise kaitseks“ on asbestile seatud impordipiirangute seadmisel põhjendatud. Apellatsioonikogu nõustus, et vaekogul on laiaulatuslik õigus hinnata küsimust, mis on teaduslik fakt. Prantsusmaa poliitika vahetamaks suurema terviseriskiga asbesti väiksema riskiga alternatiividega leidis appellatsioonikogu toetuse. Apellatsioonikogu ütles, et WTO liige võib heas usus langetatud otsustes toetuda teaduslikele allikatele, mis sel hetkel võivad esitada

¹⁵⁹ Gregory Shaffer. United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, pp. 507 - 514

erinevat, aga kvalifitseeritud ja respektseeritud arvamust. WTO liige ei pea sealjuures automaatselt sellist arvamust järgima. Seepärast ei pea vaekogu GATT'i artikkel XX punkti b alusel jõudma otsusele kasutades selleks ülekaalukat tõendamiskaalu.¹⁶⁰ Antud kaasusest nähtub, et teatud juhtudel on WTO õigusraamistikus võimalik GATT'i artikli XX punktis b esitatud erandit rakendada, kui eelmised lahendid olid negatiivse tulemusega, siis otseselt inimestele ohtliku ehitusmaterjali impordipiirang oli põhjendatav. Oluline oli antud kaasuses ka teadusliku fakti kasutamine piirangu põhjendamiseks, ning apellatsioonikogu poolt aktsepteeritud õigus vahetada inimestele ohtlikum ehitusmaterjal vähem ohtlikuga.

Kaasuses Brasiilia – protekteeritud rehvid¹⁶¹ kehtestas Brasiilia koguselise piirangu protekteeritud rehvide impordile Brasiiliasse. Brasiilia väitis, et protekteeritud rehvide impordile seatud piirang oli kooskõlas GATT'i artikli XX punktiga b, sest protekteeritud rehvide osas ei ole Brasiilial olemas korralikku prügikäitlussüsteemi ja seega sattusid kasutatud rehvid metsa alla ja neid põletati inimeste poolt. Põletamisel erituv toksiline gaas tekitas moskiitodega seotud haigusi, nagu kollapalavik (*dengue fever*) või malaaria. Õigusliku menetluse tulemusel pidi Brasiilia tegema erandi impordipiirangule protekteeritud rehvide kohta Mercosur'i riikidele. Lisaks sellele oli Brasiilia riigikohus teinud ettekirjutuse keelamaks impordipiirangu kasutatud rehvidele, mille tulemusel oli Brasiilia protekteeritud rehvide tootjatel lubatud kasutada välismaiseid kasutatud rehve kui toorainet. Vaekogu leidis, et Brasiilia poolt seatud impordipiirang protekteeritud rehvidele oli vastuolus GATT'i artikli XI lõikega 1 (koguseliste piirangute keeld). Vaekogu leidis ka, et seatud impordipiirang ei ole kooskõlas GATT'i artiklist XX tuleneva erandiga. Vaekogu leidis, et impordipiirang oli ajutiselt põhjendatav GATT'i artikli XX punktiga b kui „vajalik inimeste, loomade või taimede elu ja tervise kaitseks“. Veel suurema hulga rehvide saabumine Brasiiliasse, mis on muu hulgas ka protekteeritud rehvide impordi küsimus, tekitavad lisariske inimeste, loomade ja taimede elule ja tervisele läbi suurima moskiitodega seotud haiguste esinemissageduse põhjusel, et rehvide põletamisel tekkivad gaasid on toksilised. Samas ei pidanud vaekogu sellist piirangut põhjendatutuks pikemas perspektiivis, sest üleliigsete kasutatud rehvide probleem oli võimalik lahendada parema prügikogumis- ja käitlemissüsteemi loomisega.¹⁶²

¹⁶⁰ Bernard H. Oxman, ed. European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products, pp. 435 - 439

¹⁶¹ David J. Bedermann, ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres. - The American Journal of International Law, vol 102, No 3, 2008, pp. 610 – 616 /edaspidi David J. Bedermann, ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres/

¹⁶² *Ibid.*

Apellatsioonikogu ei olnud nõus, et alternatiivsed prügikogumis- ja käitlemismeetmed oleksid võinud asendada impordikeeldu. Kui apellatsioonikogu otsustab GATT'i artikkel XX alusel, kas erinevad faktorid artikli kohaldamiseks on omavahel tasakaalus, otsustab ta tavaliselt just selle järgi, kas meede on vajalik seatud eesmärgi täitmiseks.¹⁶³ Mida selgem on eesmärgipärasus, seda kergemini nõustub apellatsioonikogu meetme põhjenduse kui vajalikuga. GATT'i artikli XX põhiteksti¹⁶⁴ rakendamiseks on pigem vaja häid põhjendusi kui näidata diskrimineerimise mõjusid.¹⁶⁵ Seega on GATT'i artikli XX kohaldamiseks vaja näidata, et inimeste, loomade või keskkonnakaitse on artikli kohaldamise tõeliseks põhjuseks. Tegemist on WTO printsiipide eiramise võimalusega ja on arusaadav, et WTO kohus järgib selliste piirangute kehtestamist erilise tähelepanuga. Oluline on ka see, et GATT'i artikli XX kohaldamisel ei diskrimineeritaks erinevaid WTO liikmeid omavahel, aga see ei ole siiski kõige olulisem küsimus kui eesmärgiks on inimeste, looduse või keskkonna kaitse.

Tulenevalt WTO vaekogu ja apellatsioonikogu praktikast saaks ka süsinikumaksu kehtestamist energiatoodetele põhjendada GATT'i artikli XX punktidega b ja g. Kui keskkonnakaitse eesmärgil võiks energiatoodete impordile seada GATT'i artikli XX kohaldamisel koguselise impordipiirangu, siis vähem koormavaks viisiks ühepoolseid keskkonnakaitselisi nõudmisi jõustada oleks süsinikumaksu kehtestamine. Lähtuvalt WTO kohtupraktikast tuleks kõigepealt püüda teiste WTO liikmetega süsinikumaksu kehtestamise põhimõtted läbirääkida. Samuti tuleks läbi rääkida tehnilised standardid, kuidas keskkonda paremini kaitsta. See tähendab, et rahvusvaheliselt tuleks läbi rääkida aktsepteeritud lahendused võimalikult vähe keskkonda reostaval viisil energia tootmiseks. Juhul, kui läbirääkimised ja ühtsete standardite kehtestamine ei õnnestu, võiks WTO liige ühepoolset kehtestada keskkonnakaitse eesmärgil GATT'i artikli XX alusel piirangu, mis võiks olla sõltuvalt reostuse suurusest süsinikumaks, aga võiks olla ka täielik impordipiirang.

¹⁶³ *Ibid*, p. 614

¹⁶⁴ GATT artikli XX põhitekst „väljendatud meetmeid ei rakendata viisil, mis kujutaks endast meelevaldset või õigustamatut diskrimineerimist maade vahel“.

¹⁶⁵ David J. Bedermann, ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres, p. 615

3. Järeldused

Keskkonnakaitse eesmärgil süsinikumaksu kehtestamine oleks WTO õigusraamistikus mittediskrimineerivalt võimalik juhul, kui kehtestatava maksuga ei diskrimineeritaks erinevate WTO liikmete tooteid omavahel¹⁶⁶ ega ka erinevate WTO liikmete tooteid omamaiste¹⁶⁷ toodetega. ÜRO kliima raamkonventsiooni Kyoto protokollu rakendamise tulemusena loodud kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamise piiramise ja kauplemise süsteemi saaks rakendada, kehtestades näiteks Euroopa Liidu või USA poolt süsinikumaksu järgmisel viisil. Nii kohalikud tootjad kui importöörid peaksid välja arvutama, kui palju süsinikdioksiidi toote või teenuse osutamiseks kulub. Seejärel kehtestaks USA või Euroopa Liit „piira ja kauple“ meetodi alusel neile ettevõtetele sarnased õigused osta süsinikdioksiidi saastekvoote ning saada ka tagastusi või vabastusi lähtuvalt kehtestatud skeemist. Selle tulemusena oleksid välisettevõtted koheldud sarnaselt omamaistele ettevõtetele, sest ka neil oleks kõik õigused osa saada saastekvootide börsil kaubeldavatest saastekvootidest, et pärast nende saastekvootide hankimist oma tooteid USA või Euroopa Liidu turule müüa. Keerukaks muudab süsteemi aga see, et mil viisil õnnestuks ühe riigi ametiasutusel (näiteks keskkonnaametil) teise riigi ettevõtte tootmisprotsesse kontrollida? Kuidas saaks näiteks väita, et Venemaal põlevkivi põletamise teel elektrienergiat tootev elektrijaam saastab süsinikdioksiidi eristades oluliselt rohkem keskkonda kui sarnane elektrijaam Eestis? Samal ajal võib Eestis asuv elektrijaam olla teinud suuri investeeringuid süsinikdioksiidi erituse vähendamiseks, aga Venemaal asuv elektrijaam mitte. Seepärast oleks ikkagi vaja rahvusvahelist koostööd, et esiteks kehtestada ühtsed rahvusvahelised standardid saastatuse hulga mõõtmiseks. Samuti oleks vajalik teadlaste ja konkreetse energiatootmise valdkonna ülemaailmse organisatsiooni poolt nägemus, millisel viisil saastamist vähendada (selliseks organisatsiooniks võiks teoorias olla näiteks Maailma Energianõukogu, Rahvusvaheline Energiaagentuur, vms) ja lisaks kõigele eelnevale tuleks luua ka ühised ekspertkomisjonid, kes kontrolliksid konkreetsetes ettevõtetes tootmisprotsesse, vaataks üle keskkonnakaitseks ette võetud meetmeid ning otsustaks tootmisprotsessi või toote keskkonnoahtlikkuse üle, et selle turule tulekut siis vastavalt piirata või süsinikumaksuga maksustada. Kõige selle eelduseks oleks aga, et WTO liikmed lepiksid omavahel kokku ühtse lähenemise, mil viisil ja kui suures ulatuses tuleks keskkonda kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamise eest kaitsta, ning kuidas seda täpselt tehtaks. Kokkuvõttes tuleb seega järeldada, et olemasolevas WTO õigusraamistikus pole süsinikumaksu võimalik ühel WTO liikmel teiste WTO liikmete

¹⁶⁶ GATT artikkel II lg 2 punkt a

¹⁶⁷ GATT artikkel III lg 2

ettevõtete poolt imporditavate sarnaste energiatoodete suhtes mittediskrimineerivalt kehtestada. Ainukeseks võimaluseks süsinikumaksu mittediskrimineerivaks kehtestamiseks sarnastele energiatoodetele oleks selles WTO liikmete vahel kokku leppida.

Teiseks võimaluseks oleks eristada erineval viisil toodetud energiatooted ja teenuseid nende sarnasuse („*like*“) põhjal, tehes läbi sarnase toote testi. Võrreldes näiteks tuulejõul toodetud elektrienergiat põlevkivi põletamise teel saadava elektrienergiaga. Niiviisi jäetaks tuuleenergia kasutamise tulemusel saadavale elektrienergiale süsinikumaks kehtestamata, aga kehtestataks see samas põlevkivi põletamise teel saadavale elektrienergiale. Sellisel viisil elektrienergia eraldamine oleks kooskõlas GATT'i artiklite II ja III mittediskrimineerimise põhimõtetega, sest toote tootmise viis võib lähtuvalt WTO apellatsioonikogu Hispaania - röstimata kohvi kaasusele olla igati põhjendatav. Seda eriti, kui lisaks erinevale tootmise viisile, on erinevus ka hinnaelastsuses - nn roheline energia on kallim ja lõpptarbija tajuks toodet põlevkivi põletamise saamise tulemusel saadavast elektrienergiast erinevalt.

Kolmandaks võimaluseks oleks teatavate suuremat süsinikureostust tekitavate energiatoodete kohtlemine diskrimineerivalt GATT'i artiklite I ja III alusel. Diskrimineerivalt seataks koguselisi piiranguid, keelataks sissevedu sootuks või maksustataks diskrimineerivalt neid energiatooted, mille impordi piiramist saaks põhjendada GATT'i artikli XX punktides b ja g esitatud erandiga. GATT'i artikli XX põhitekst ütleb, et artiklis kasutatavaid erandeid võib rakendada vaid juhul, kui meetmeid ei kujutaks endast meelevaldset või õigustamatut diskrimineerimist maade vahel, kus valitsevad ühed ja samad tingimused. Meetmeid saab aga rakendada juhul, kui need vastavalt GATT'i artikli XX punktile b on vajalikud inimeste, loomade või taimede elu ja tervise kaitseks, või vastavalt GATT'i artikli XX punktile g on seotud taastumatute loodusvarade säästmisega, kui need meetmed kehtestatakse seoses omamaise toodangu või tarbimise piirangutega. See tähendab, et GATT'i mittediskrimineerimist nõudvaid printsiipe saab eirata juhul, kui need on vajalikud inimeste kaitseks, nagu seda tehti asbesti kaasuses¹⁶⁸, looduskaitse kaalutlustel, nagu seda tehti tuunikala ja delfiini kaasuses¹⁶⁹ või kui need on seotud taastumatute loodusvarade kaitsmisega, nagu see oli bensiini kaasuses¹⁷⁰, kus kaitsti puhast õhku. Samas on erandite

¹⁶⁸ European Communities - Measures affecting asbestos and asbestos-containing products, 5.04.2001. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm (6.05.2012)

¹⁶⁹ United States - Restrictions on Imports of Tuna, 3.09.1991. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis04_e.htm (6.05.2012)

¹⁷⁰ United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20.05.1996.

- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis07_e.htm (6.05.2012)

kasutamine raskendatud. Erandite kasutamiseks peaks WTO liige tegema kõik selleks, et asjasse puutuvate WTO liikmetega kokku leppida kõrgendatud keskkonnastandardid saavutamaks uut kvalitatiivset tasandit, nagu seda nõuti krevettide kaasuses¹⁷¹ kilpkonni eiravate kalavõrkude kasutusele võtmise kohta. Samuti peab WTO liige inimeste tervise või keskkonnakaitse eesmärgi saavutama turgu kõige vähem koormavaid meetmeid kasutades. Kui reostamist on võimalik piirata maksustamise abil, siis peab ta maksustama, aga mitte koguseliste piirangutega importi blokeerima. Samuti peaks erandeid kasutada sooviv liige andma teistele asjasse puutuvatele WTO liikmetele võimaluse suhelda ning olla kaasatud konkreetse nõude täitmiseks loodud õiguslikus süsteemis, andes näiteks välismaisele ettevõttele, kelle toote suhtes GATT'i artikli XX punktide b või g alusel kehtestatud erand on kehtestatud, õiguse pöörduda näiteks kohaliku keskkonnaameti poole, et ettevõtte saaks demonstreerida oma toodete ja tootmisprotsesside vastavust keskkonnanõuetele. Lisaks eelpool nimetatule ei peaks diskrimineerima nende liikmesriikide ettevõtteid, kes ei ole sama kõrgeid keskkonnastandardeid kehtestanud kui näiteks USA või Euroopa Liit seda nõuavad, vaid võib diskrimineerida neid konkreetseid ettevõtteid (ja nende tooteid), kes on oma tootmisprotsessi ülesse ehitanud selliselt, et need tooted ise või nende tootmine keskkonnanõuetele ei vasta, nagu seda käsitleti uusimas tuunikala ja delfiini kaasuses.¹⁷² Ettevõtted võivad seega ühepoolselt täita kõrgemaid keskkonnastandardeid kui nende riigid miinimumstandarditena ette on näinud. Seda eelkõige vastamaks teiste WTO liikmete poolt nõutud kõrgemate keskkonnakaitsestandardite nõude täitmiseks, et nad saaksid oma kaupu ja teenuseid kõrgemaid keskkonnastandardeid nõudnud riikidesse eksportida. Erandite kehtestamise eesmärgiks GATT'i artikli XX punktide b ja g alusel on inimeste, loomade ja keskkonnakaitse. WTO apellatsioonikogu on Brasiilia - protekteeritud rehvide kaasuses¹⁷³ jõudnud järeldusele, et GATT'i artiklis XX tulenevaid piiranguid võib kasutada ka juhul, kui see diskrimineerib erinevaid WTO liikmeid omavahel, sest ülimalt eesmärgiks artikli kohaldamisel on siiski selle eesmärk ehk siis inimeste, loomade ja keskkonnakaitse.

Neljandaks ja ilmselt kõige mõistlikumaks viisiks oleks energiatoodete ning teenuste osas WTO raamistikus kokku leppida WTO lepingu lisa sarnaselt põllumajanduslepingule.¹⁷⁴

¹⁷¹ United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12.10.1998 /21.11.2001/. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm (6.05.2012)

¹⁷² United States - Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products, 15.09.2011 /20.01.2012/. - Arvutivõrgus saadaval:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm (6.05.2012)

¹⁷³ Brazil - Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres, 20.08.2009.

- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds332_e.htm (6.05.2012)

¹⁷⁴ Põllumajandusleping. - RT II 1999, 22, 123.

Leppes saaksid WTO liikmed käsitleda energiatootmisele omaseid probleeme ja kindlasti muu hulgas ka energiatootmiseks vajalike keskkonnanõuete kehtestamist, muutmist ning jõustamist. Energia tooted ja teenuste regulatsioon paikneb praegusel juhul WTO lepingu erinevates lisades (energiatooted GATT-is ja energia ülekandeteenused teoreetiliselt GATS-is) ning on mõnevõrra erinevalt reguleeritud, siis tulevikus peaks WTO liikmete poolt peetavate läbirääkimiste tulemusena tekkima ühtne, kogu valdkonda hõlmav regulatsioon, sest lisaks keskkonnakaitselistele aspektidele on oluline ka energiatoodete ja teenuste kasutust kaaluda võrdsematel alustel. Näiteks sooja saab toota nii elektri, gaasi, vedelkütuse kui ka tahkekütuse abil. Kõigil neil on omad eelised hinna, kättesaadavuse ja kasutatavuse osas, samas on kõigil neil ka omad kulud kasutamisel, oma keskkonnamõju nende kaevandamisel, transpordil, kasutamisel heitgaaside eritamise näol ja nendest tulenevate jäätmete ladustamisel. Samuti on erinevad energiatoodete tootmiseks saadavad loodusressursid saadaval erinevatest maailma piirkondadest, erinevate WTO liikmete territooriumidelt. See sunnib WTO õigusraamistikus kaaluma lisaks eelpool nimetatud meetmetele ka erisusi, mis on antavad arengumaadele, sest nii standardid kui nõuded on arenenud riikidele ja arengumaadele enamasti erinevad ja sellega tuleks ühtse kogu energiatoodete ja teenuste temaatikat haaravat valdkonda ka arvestada.

Kokkulepete saavutamine sellises olulises küsimuses nagu energiakaubandus ei saa olema lihtne. Samas on kõik võimalused selleks siiski olemas. Euroopa Liit, Lõuna-Aafrika Vabariik ja teised on alustanud energiaturu liberaliseerimisega, et kaotada ära energiatootmise valdkonnas olevad monopolid ning tekitada energiatootmise valdkonnas erinevate tootjate vahel konkurents. Kui ühelt poolt tagatakse riiklike meetmetega ning standarditega energiatoodete ja teenuste osutamise järjepidevus, siis teisalt luuakse konkurentsitingimused, et energiatootmise ettevõtted oleksid veelgi efektiivsemad, pakuksid elanikkonnale soodsama hinnaga võimalikult häid energiatootmeid ja teenuseid ning arvestaksid sealjuures ka kehtestatud keskkonnastandarditega. Energiatoodete ja teenuste turu liberaliseerimine Euroopa Liidus ja mujal on heaks aluseks ka selleks, et selles valdkonnas toimuks suurem globaalne konkurents. Oluline on, et energiatooted ja teenused liiguksid arenenud riikidest ka arenguriikidesse, sest see aitaks oluliselt kaasa ka nende arengule. Ülemaailmse energiaturu avanemisega oleks aga oluline, et kokku lepitaks ka ülemaailmsed keskkonnastandardid energiatoodete ja teenuste tootmiseks, sest see tagab võrdsemad konkurentsitingimused nii energiatootjatele ja teenusepakkujatele ja samas kaitseb ka meie ühist vara - looduskeskkonda. Sellise koostöö tulemusena realiseeruks muu hulgas ka üks WTO eesmärke - aidata kaasa globaalsele majanduskasvule, arvestades sealjuures ka mõjuga keskkonnale.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli otsida lahendusi Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokollile jõustamiseks WTO õigusraamistikus viisil, mis üheltpoolt kaitseks meie elukeskkonda kliimasoojenemise ja sellest tulenevate negatiivsete mõjude eest, teiselt poolt aga võimaldaks säilitada olemasoleva globaalse ärikeskkonna sh WTO eeliskohtlemise printsiibi ja mittediskrimineerimise põhimõtte. Teema käsitlemisel leidis aset läbi rahvusvahelise energiakaubanduse regulatsiooni, mis on antud hetkel Eesti seisukohalt eriti oluline seoses Venemaa peatse WTO liikmelisusega.

Magistritöö esimeses peatükis käsitlesin WTO õigust laiemalt, uurides WTO õiguse kujunemist, käsitledes WTO olulisemaid lepinguid ning nendes sisalduvaid peamisi printsiipe. WTO toimimise paremaks mõistmiseks andsin ülevaate ka vaidluste lahendamise süsteemist, selle vajalikkusest ning eesmärkidest. WTO vaidluste lahendamise süsteem lähtub eelkõige WTO liikmete vahelisest koostööst, mida siis erinevate WTO lepingutes toodud printsiipide tõlgendamise ja erandite kohaldamise teel WTO kui terviku huvides rakendatakse. WTO vaekogu ja apellatsioonikogu otsused lähtuvad WTO lepingute tõlgendamisest rahvusvahelise kaubanduse toimimisest, aga loomulikult arvestatakse erandite kohaldamisel ka keskkonna, inimeste tervise ja teiste oluliste aspektidega.

Peamisteks printsiipideks WTO õigusraamistikus on 1) enamsoodustusrežiim mis tähendab, et üks WTO liige käsitleb teisi WTO liikmeid omavahel võrdsetena; 2) mittediskrimineerimise printsiip, millest tulenevalt peab WTO liikme sarnaseid tooteid kohtlema võrdselt või paremini kui omamaiseid tooteid; 3) sidumiskohustus, mis tähendab, et WTO liikmed lepivad multilateraalsete läbirääkimiste teel kokku tariifikohustustes, millest kõrgemaid tariife ei peaks WTO liikmed üksteise suhtes kohaldama; 4) koguseliste piirangute keeld, mis tagab avatud turu WTO liikmete vahelisele kaubandusele. WTO eesmärgiks on tagada peamiste printsiipide toimimine, avada seeläbi turg WTO liikmete ettevõtetele kaubanduseks ja tekitada majanduskasv läbi suurema turu.

Käsitlesin ka sarnase toote defineerimisega seotud probleemistikku, mis on WTO õiguse tõlgendamiseks üheks oluliseks õiguslikuks küsimuseks, sest eelnevalt nimetatud enamsoodustusrežiim ja mittediskrimineerimise printsiip kehtivad just „sarnastele toodetele“. Analüüsides sarnase toote defineerimisega seotud probleemistikku uurisin erinevate

õigusteadlaste arvamusi, vaatlesin sarnase toote defineerimist tolliväärtuse määramise lepingus ja erinevates WTO kaasustes. Leidsin, et sarnase toote defineerimisel tuleb vastavalt WTO kohtupraktikale arvestada: 1) toote omadusi ja kvaliteeti; 2) toote lõppkasutust konkreetsel turul; 3) toote tariifi klassifikatsiooni ja 4) lõpptarbija maitse ja tarbimisharjumustega. Samuti leidsin tulenevalt Hispaania - röstimata kohvi kaasusest ja Euroopa Liidu – meetmed loomade söödaproteiini kaasusest, et sarnase toote defineerimisel on võimalik teatud juhtudel eraldada keskkonnasõbralikult toodetud energiatooted keskkonnavaenulikult toodetud energiatoodetest.

Lisaks peamistele printsiipidele ja sarnase toote defineerimise iseärasustele käsitlesin ka WTO õigusraamistikus kasutatavaid erandeid, mille kohaldamisel võib WTO peamisi printsiipe eirata. Peamiste printsiipide nagu mittediskrimineerimise printsiibi eiramine on WTO õigusraamistikus küll võimalik, aga WTO kohtul on erandite kohaldamise osas arvukas kohtupraktika, mida käsitlesin võimaliku süsinikumaksu kehtestamise võtmes. Erandite kasutamise suurimaks õigusliku hinnangu andmise küsimuseks on see, kas erandit on pigem kasutatud omamaise tööstuse kaitseks või tõepoolest eesmärgipäraselt inimeste, loomade või looduskaitse eesmärkidel.

Uurisin WTO õiguse seoseid teiste rahvusvaheliste konventsioonidega, seda eriti võimalike teiste rahvusvaheliste konventsioonide tõlgendamisel konfliktide korral WTO õigusega. Selleks uurisin õigusteadlase Joost Pauwelyni seisukohti, rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni asjakohaseid sätteid ja WTO kohtupraktikat, kus kaasuses Brasiilia – protekteeritud rehvid otsustas apellatsioonikogu, et WTO õiguse tõlgendamisel suhetes teiste rahvusvaheliste konventsioonidega tuleb ikkagi lähtuda WTO aluspõhimõtetest.

Uurisin erinevate energiatoodete ja teenuste õiguslikku reguleerimist WTO õigusraamistikus. Leidsin, et elektrienergia, kivisüsi, gaas ja diiselmootor on käsitletavad kaupadena GATT'i raamistikus, ülekandeteenused aga teenustena GATS'i raamistikus. Kirjeldasin energiateenuste reguleerimist GATS'i raamistikus, aga leidsin samas, et kuna paljudel juhtudel toimub energiateenuste osutamine valitsuste kontrollitavate monopolide poolt mida osutatakse ka valitsuste funktsioonide täitmiseks, siis on tänaseni jäänud GATS'i regulatsioon energiateenuste osutamisel kasutamatuks. Euroopa Liidus, Lõuna-Aafrika Vabariigis ja mitmete teiste WTO liikmete poolt toimub käesoleval hetkel energiateenuseid osutavate ettevõtete funktsionaalsete osade eraldamine, siis tulevikus on oodata, et ka energiateenuste

osutamisel saab olema vaba konkurents ja seega saaks ka energiateenuste pakkumist GATS'i raamistikus paremini käsitleda.

WTO energiatoodete reguleerimise osas käsitlesin ka tehniliste kaubandustõkete lepingu (TBT) ja sanitaar- ja fütosanitaarmeetmete rakendamise lepingu (SPS) iseärasusi energia regulatsioonis ning GATT lepingus esitatud põhimõtete tõlgendamist suhetes TBT ja SPS lepingutega. TBT lepinguga kehtestatakse WTO liikmete poolt vabatahtlikud või kohustuslikud toote tehnilised standardid ning kontrollitakse kehtestatud standardite täitmist. Samuti saab TBT lepingule tuginedes kehtestada kohustuslikke või vabatahtlikke keskkonnasõbraliku märgistuse meetodeid. SPS käsitleb toiduohutuse, inimese, looma ja taime tervise ning turvalisuse nõudeid, tunnustades liikmete õigust kehtestada sanitaar- ja fütosanitaarmeetmeid. Ka SPS leping lubab liikmetel luua meetmeid keskkonnakaitselistel kaalutlustel. Vastavalt kaasusele Euroopa Ühendused – sardiinid leidis vaekogu, et TBT leping kui *lex specialis* kohaldumine peab eelnema GATT artikkel III lõike 4 kohaldumisele. Kaasuses Euroopa Ühendused - hormoonid uuris vaekogu Euroopa Ühenduste sanitaarmeetmete kooskõla GATT artiklitega I ja III ja mõningate punktidega SPS lepingus ning leidis, et SPS lepingu tõlgendamisel tuleb järgida ka GATT printsiipide rikkumise argumente, sest vastasel juhul ei saaks nende rikkumiste põhjendatust kontrollida GATT artiklis XX esitatud eranditega.

Magistritöö teises peatükis käsitlesin keskkonnakaitselistele aspektide reguleerimist WTO raamistikus. Selleks uurisin kõigepealt ÜRO kliima raamkonventsiooni ja selle Kyoto protokolli kohaldamise võimalusi WTO õigusraamistikus. Vaatlesin Euroopa Liidu saastekvoodi kauplemise süsteemi ETS ja USA-s plaanitud sarnast heitkoguste piiramise ja kauplemise süsteemi Ameerika puhta energia ja turvalisuse seaduse eelnõud ning andsin ülevaate teistest sarnastest algatustest USA-s. Seejärel käsitlesin Euroopa Liidu plaani laiendada Euroopa Liidu sisene heitkoguste kauplemise süsteem lennunduse valdkonnas neile kontinentide vahelistele lendudele, mille algus või sihtpunktiks on mõni Euroopa Liidu liikmesriigi lennujaam. Kirjutasin sarnastest rahvusvahelisest heitkoguse maksustamise plaanist ka USA näitel. Analüüsisin heitkoguste maksustamist Euroopa Liidu või USA heitkoguste turult reostuskvoodi ostmise ehk süsinikumaksu kehtestamise plaani WTO kohtupraktika põhjal. Põhjendusena esitasin süsinikumaksu kehtestamise vajadust kahel viisil:

- 1) piirata ja vähendada kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamist kogu kontinendil ja
- 2) vältida nn süsiniku leket, kus süsinikku sisaldavad tooted liiguvad nendest

jurisdiktsioonidest, kus kasvuhoonegaaside atmosfääri paiskamine ei ole piiratud sellistesse jurisdiktsioonidesse, kus see jällegi on piiratud.

Analüüsisin WTO kohtupraktika põhjal WTO liikmete võrdse kohtlemise printsiibi rakendamise võimalusi süsinikumaksu kehtestamisel. Uurisin WTO kohtupraktika ajaloolist arengut, kus WTO eelsel ajal (GATT raamistikus) oli WTO kohus pigem turumajanduse ja vabaturu keskne, tehes ajaloolises kaasuses USA – tuunikala impordipiirangud pigem turumajandust ja riikide suveräänsust esile tõstva otsuse. Hilisemates kaasustes lähtus WTO aga aina rohkem ka keskkonnakaitselistest aspektidest, rõhutades alati WTO liikmete vahelist koostööd ning rõhutades otsuses alati seda, et eelkõige peaksid WTO liikmed kehtestatavad keskkonnastandardid omavahel läbi rääkima ja kokku leppima.

Kohtupraktika analüüsil märkisin ära veel seda, et kui USA – tuunikala impordipiirangute kaasuses lähtus vaekogu iga riigi õigusest määratleda oma territooriumil ise tootmisprotsess ja keskkonnastandardid ning WTO kontekstis luges vaid lõpp-produkt, siis hilisemates kohtulahendites võttis WTO kohus pigem seisukoha, et teise riigi territooriumil toimuvatesse tootmisprotsessidesse saab sekkuda ja teisele riigile saab ette kirjutada, kuidas keskkonnasäästlikult toota. Seda isegi kui keskkonda kahjustatakse toote tootmisriigis ja toote keskkonnakahjulik mõju ei kandu otseselt üle toote ekspordi sihtriiki. Samas leidis WTO kohus alati, et keskkonnastandardeid ei peaks kehtestama ühepoolsetl vaid koostöös rahvusvahelise kogukonnaga.

Leidmaks lahendusi kliimasoojenemise vastu võitlemiseks, kontrollisin WTO lepingute ja kaasuste analüüsi kaudu kas kliimasoojenemise vältimiseks Euroopa Liidu, USA või mõne teise WTO liikme poolt kehtestatavat süsinikumaksu on olemasolevas WTO õigusraamistikus võimalik kehtestada vaid diskrimineerivalt? Järeldasin, et antud juhul saaks süsinikumaksu WTO õigusraamistikus kehtestada vaid diskrimineerivalt. Mittediskrimineerival viisil süsinikumaksu kehtestamine eeldaks WTO liikmete vahelisi kokkuleppeid, mida aga hetkel saavutatud ei ole.

Samuti kontrollisin uurides WTO lepingute sätteid ja kohtupraktikat, kas WTO mittediskrimineerimise põhimõtet oleks võimalik järgida „sarnase toote“ defineerimise abil? Leidsin, et keskkonnasõbralikku „rohelist“ näiteks tuulejõul toodetud elektrit on võimalik lähtuvalt WTO kohtupraktikast eristada keskkonnavaenulikuma näiteks põlevkivi põletamise teel saadud energiast. Ehkki toote lõpptulemus on sama, seisnevad erinevused

tootmisprotsessis, hinnaelastsuses, tariffitseerimises ja lõpptarbija-poolses toote tunnetuses. Seega on võimalik väita, et tooted ei ole sarnased ja nende suhtes saab rakendada erinevat maksustamist.

Kontrollisin ka GATT artikli XX punktides b ja g toodud erandite kasutamise võimalusi süsinikumaksu diskrimineerival kehtestamisel ühe või mitme WTO liikme poolt. Leidsin, et ehkki erandi ühepoolne kasutamine võib olla raskelt põhjendatav, on see siiski inimeste ja loomade tervise või looduskaitse seisukohast võimalik. Kaasuses Brasiilia – protekteeritud rehvid leidis apellatsioonikogu, et ehkki oluline on GATT artikli XX kohaldamisel, et erinevaid WTO liikmeid ei diskrimineeritaks erandi kohaldamisel üksteist, on kõige olulisem siiski inimeste, looduse või keskkonna kaitse.

Järeldasin, et ehkki antud juhul pole süsinikumaksu sarnastele toodetele WTO raamistikus mittediskrimineerivalt võimalik kohaldada, saaks süsinikumaksu kohaldada erinevatele energiatoodetele ja samuti saaks rakendada GATT artiklis XX toodud erandit. Kõige paremaks viisiks energiatoodete ja teenuste kaubanduse reguleerimiseks WTO raamistikus oleks aga kokku leppida kogu energiavaldkonda hõlmav WTO lepingu lisa sarnaselt põllumajandusvaldkonnale. Sarnast seisukohta on esindanud ka WTO peadirektori Pascal Lamy 16.09.2010 maailma energiakongressil peetud kõnes.

WTO missiooniks on vastavalt WTO peadirektori Pascal Lamy sõnadele „avada turg kõigi hüvanguks“. Tegemist on ülla eesmärgiga, mis leiab väga mitmeti tõlgendamist. Kui vaadata maailma majanduse ajaloolist arengut ja Adam Smithi 1776. aastal legendaarses raamatus „*Rahvaste jõukus*“ väljendatud seisukohti, siis ajaloolises arengus on turgude avamine ja barjääride eemaldamine andnud pigem maailma majanduskasvu soosiva tõuke. Ehkki WTO missioon - avada turg kõigi hüvanguks - kannab positiivset eesmärki, on oluline, et turgude avamisel järgitaks ka keskkonnakaitselist eesmärki, sest ka see on kõigi meie hüvanguks.

Carbon tax against global warming? Environmental protection aspects in the energy trade area of the WTO legal framework

Summary

Throughout past years, environmental protection and global warming have been high on the worldwide agenda. Tsunamis in the Indian and Pacific Oceans, hurricanes in the Caribbean, floods in Europe – all these events have made global warming and issues on environmental protection most disputed daily news. Natural environment is the world's most precious resource, if pollution occurs in one country, it can spread to other countries and deteriorate and harm natural- and living environment that knows no borders.

International trade of energy is also very important. We consume energy products and services on a daily basis by utilizing heat, electricity and means of transportation. By trading energy goods and services we are able to utilize a greater variety of different energy goods and services. The international trade in energy goods and services gives an opportunity for states and companies to specialize in and produce products and services, which are most appropriate in these particular circumstances. Already in 1776 Adam Smith wrote in one of his books *The Wealth of Nations* - "specialization gives an opportunity for division of labor. Division of labor is wise, because it gives the opportunity for everyone to focus on those activities, where they are the best."

Clean natural environment is also one of the primary responsibilities according to the Constitution of the Republic of Estonia. Paragraph 53 of the constitution states that everyone has a duty to preserve the human and natural environment and to compensate for damage caused to the environment by him or her. The environmental protection is important for the sustainability of our life and it is also important for vitality and health of the people.

Thus, on one hand we need energy goods and services for our everyday existence and on the other we need clean natural- and living environment. Since natural resources for energy products and services are excavated from different countries, we need to trade these resources amongst countries. The World Trade Organization (WTO) was established on 1st of January 1995 with the aim to facilitate trade of goods, services and intellectual property amongst its members.

According to the WTO's statute, the organisation promotes open market but also aims to protect the environment. The delicate balance between free trade among the members of the WTO and environmental protection is written to the recital of the founding agreement. Moreover, environmental protection as an important principle is stated in two of the most important conventions within the WTO framework – General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and General Agreement on Trade in Services (GATS). On a global level, the environmental protection is also regulated by the United Nations Framework Convention on Climate Change and its Kyoto Protocol.

The aim of the present master thesis is to study the aspects of environmental protection in the international energy trade. Which are the rules and how these rules have been implemented within the WTO's legal framework developed for the purpose of facilitating free trade and non-discrimination? It is difficult to lay down new border taxes or customs duties in the WTO legal framework, and it is difficult to raise border taxes already established. One of the main principles among the WTO members is a non-discrimination principle, which means that rules established within the WTO legal framework have to be created, bearing in mind equality of the members. At the same time it is also important that trade rules created by the WTO would take into consideration measures for environmental protection.

One of the major challenges according to World Energy Council (WEC) is the enforcement of the United Nations Framework Convention on Climate Change and its Kyoto protocol within the WTO's legal framework. It has to be done according to WEC in such a manner, that it would protect the world against global warming and at the same time maintain the current business environment including the most-favorite-nation principle and the non-discrimination principle within the WTO legal framework.

Moreover, it would be necessary that in case the European Union and United States of America would develop environmental protection programs to reduce greenhouse gases by using cap-and-trade or other schemes, it would avoid *carbon leakage* from other countries and territories, where greenhouse gas reduction programs are not implemented. *Carbon leakage* means that industry and jobs move to the areas of the world, where environmental protection standards are not the strictest. One of the solutions would be establishing carbon tax, which would create an equal “playing field” among countries with higher environmental protection standards in comparison to the countries with lower standards. It would mean that companies who are interested in selling their products and services on the European Union or US markets

should pay carbon tax while exporting their carbon rich products. The aim of the carbon tax is also forcing the companies to use increasingly environmental friendly production methods while producing their energy products or services.

The author of the present master thesis poses a hypothesis that carbon tax established by European Union, the US, or any other WTO member state can only be viewed as being discriminatory in nature within the WTO legal framework; whereas non-discrimination principle is one of the fundamental principles of the WTO. The author had to verify whether the carbon tax established by one of the member states of the WTO was indeed in conflict with the non-discrimination principle of the organisation. The author also had to verify whether it would be possible to observe the WTO non-discriminatory principle by universally defining the “like products” and differentiating between energy products produced in environmentally friendly way from other energy products. In addition, the author had to verify whether it was feasible to exercise exceptions pursuant to GATT article XX to be able justify discrimination in WTO’s legal framework.

To be able to answer the abovementioned questions, the author has used historic research methods. The formation of the WTO law and its’ relations with environmental law, including United Nations Framework Convention on Climate Change, and Kyoto Protocol in its historic development have been examined. In the legal analysis, all the key methods of the positivist approach to the legal science including comparative and analytical methods have been used. Furthermore, being interested in the future law; the author has proposed a legal solution to establishing carbon tax within the WTO legal framework.

In the first part of the master thesis the author has given an overview of the WTO law in its wider sense. The author has studied the historic development of the WTO law, as well as most important legislation namely multilateral treaties in the WTO’s legal framework. For better understanding of the functioning of the WTO, an overview of the dispute settlement system of the WTO and its aims and its necessity has been given. The WTO’s dispute settlement system is based on the co-operation among WTO members, which is applied by interpreting the WTO’s multilateral treaties including its founding principles. The panel and the appellate body, both decide cases from the market standpoint. The most important issue for the so called WTO court is functioning of the trade among the members of the WTO. However, the panel and the appellate body have to take into account the impact to the environment, health and other important aspects.

As noted before, the most important principles in the WTO framework are 1) most favored nations principle, which means that one member of the WTO should treat the other members of the WTO as equal partners; 2) national treatment on internal taxation and regulation (non-discrimination principle), which states that member of the WTO should treat the products and services of the other members in a equal footing or even better, compared to its own products; 3) bindings, which means that members of the WTO agree in multilateral negotiations the tariff schedules (schedule of concessions) and it is not accepted if they would rise taxes above mutually set limits; 4) general elimination of quantitative restrictions, which guarantees the open trade between the members of the WTO. The aim of the WTO is to ensure the functioning of the main principles, to open up the markets for trade and to generate the economic growth via larger market. The director general of the WTO Mr. Pascal Lamy has formulated the mission statement for the WTO, it reads as follows: “The World Trade Organization is the international organization whose primary purpose is to open trade for the benefit of all.”

To be able to understand the founding principles of the WTO, the author had to study and describe how the “like products” have been defined in the WTO’s legal framework. Defining “like products” is one of the key questions while studying the WTO’s main principles, because most favoured nation’s treatment principle and national treatment principle are valid only for the like products. Whilst analyzing issues related to interpretation of the “like products”, the author had to study the opinions of different legal experts. The author also had to examine interpretation of the “like products” within the WTO’s customs valuation agreement and in the case law. While studying the interpretations, the author discovered that according to case law the following criteria should be taken into account: 1) the characteristic and quality of the products; 2) the end use of the product in particular market; 3) the tariff classification of the product and 4) consumption and taste of the end user.

In addition, the author described the legal exceptions in the GATT framework to protect human life and health and the environment within the WTO’s legal framework. It is possible to refrain from applying the founding principles of the WTO therefore there exists quite an extensive case law where the exceptions have been applied. The author has analysed the possibility to exercise the exceptions in the context of establishing carbon tax. The biggest dilemma while applying the exceptions is whether these exceptions have been used to protect the domestic industry or whether the exceptions are truly been used purposefully.

The author studied the interaction between WTO law and other international conventions. The main question posed was how to interpret WTO law in cases which conflict with the norms with some other international convention. The author explained the views of the legal scholar Joost Pauwelyn, who explained the reciprocal nature of the WTO law and in certain cases where there is a conflict between assumed obligations from WTO law and other laws (e.g. human rights law or environmental law), the obligations assumed within WTO should not prevail. According to the case of Brazil - retreaded tires the appellate body of the WTO decided while interpreting WTO law in relations with *Mercosur* convention that obligations coming from WTO law should prevail. The panel and the appellate body cannot diminish the rights and obligations of the members in the WTO in its legal framework therefore it has to be based on the WTO rules while interpreting the rights and obligations of the members.

WTO energy regulation is based on GATT and GATS agreements and the WTO technical barrier agreement (TBT), which sets technical details for specifications, connections and labelling methods. The agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS) deals with food safety and also with human, animal and plant health and safety requirements. Both of the agreements have an importance to the WTO's energy trade regulation, because energy trade includes technical circuits, interconnections and technical standards - trade of oil and gas requires the management of chemicals. According to the WTO case European Communities – sardines, the panel discovered that TBT agreement as *lex specialis* should apply prior to GATT article III (national treatment principle). In the case European Communities – hormones the panel studied the relationship of the SPS agreement with GATT articles I (most favored nations principle) and III (national treatment principle) and found that while interpreting SPS agreement, the arguments of the inconsistencies with the principles in GATT agreement should also be controlled, because otherwise it would not be possible to control the applicability of the exceptions in GATT article XX.

In the second part of the master thesis, the author has examined the environmental protection aspects in the WTO legal framework. At first, the applicability of the United Nations Framework Convention on Climate Change and its Kyoto Protocol in the WTO legal framework were analysed. Moreover, the author studied the European Union's Emission Trading Scheme (ETS) as well as similar US designed emission trading schemes, like the American Clean Energy and Security Act of 2009 (ACES) and other similar initiatives. Along with new policy initiatives, the author has given an overview of the planned cap-and-trade

scheme by the European Union. Namely, the European Union has decided to impose a cap on carbon emissions from all international flights that arrive at or depart from an airport in the European Union. The plan to impose such a cap-and-trade scheme of the carbon emissions in relation with the WTO case law was also analysed. As a justification, the author proposed two arguments: 1) to limit and diminish the dioxide output all around the world; 2) to avoid *carbon leakage*, where products, containing large amount of carbon would be produced in jurisdictions, where the environmental standards would not be in such a high level as for instance in European Union or in US.

One of the aims of this master thesis was to verify whether it would be feasible to impose carbon tax within the WTO framework. The author had to analyse WTO law in case law. Since specific cases on carbon taxes do not exist within the WTO legal framework, the author had to draw parallels from other environmental cases. At first, the author analysed the historic case of GATT (the predecessor of the WTO) United States – Restrictions on Imports of Tuna (1991), where the panel decided to emphasize the need for open market among the members of the GATT. It also stressed sovereignty of the states to decide whether the environment should be protected while producing certain products in their territory. In the following cases, the WTO panel and appellate body ruled more in the way, that environment should be protected, however, they always stressed, that the co-operation between member states of the WTO is important and environmental standards should be negotiated among the members of the WTO before they are imposed in a mandatory fashion.

With the aim of finding legal solutions against global warming, the author has controlled whether carbon tax imposed by one of the WTO members can be imposed within the WTO's legal framework only in discriminative manner? As a result, the author draws a conclusion that, at the current moment, it would be possible to impose the carbon tax only in discriminatory way. In theory it would be possible to impose carbon tax in non-discriminatory manner, but it nevertheless needs co-operation among the member states of the WTO. There is lack of legal mechanisms to be able to apply carbon tax in non-discriminatory way, because greenhouse gas emissions should be measured and energy production methods should be monitored. There should be collective control mechanism to visit particular energy producing companies and control their environmental activities. The kind of framework is non-existent in the current WTO legal framework and should be negotiated. Members of the WTO should agree on a new legal framework prior the imposition of non-discriminatory carbon tax as a mandatory requirement.

One of the aims in finding a legal solution was to control whether the WTO principles could be followed with legal interpretation of “like products” in such a way, that products produced in environmentally friendlier way could be taxed differently from the other products, even if the end use of the products is similar. The author has found that according to the WTO, European Union - measures affecting asbestos and asbestos-containing products, it was possible to distinguish between toxic and nontoxic products even if the end use of these products was similar. According to the case, in European Union - measures on animal feed proteins, the panel noted characteristics of the product, tariffication and the end-use of the product, as basis to determine whether the product is the “like product” or not. In case of Spain — Tariff treatment of unroasted coffee, the panel decided that organoleptic differences, which appear because the product has been produced in a different geographical region, because of cultivation measures, different processing of coffee beans, specific genetic factors or the differences of the Spanish tariffication system in comparison with the other WTO members and the end-use of the product, are all important factors in deciding the likeness of the product. As a result, the author draw a conclusion that it is possible to distinguish “green electricity”, which would be produced using windmills, from the electricity produced from oil shale, and it would be legally justified to set different tariffs for these energy products because they have been produced in different ways. Moreover, their tariffication is different, and they are marketed to the general public in different ways.

Finally, the author also analysed whether it would be feasible to apply exceptions set in GATT article XX paragraphs b and g so that the carbon tax could be established without applying the founding principles of the WTO. As a result, the author discovered that even if it would be difficult to justify the application of the exceptions in GATT article XX paragraphs b and g, it is still possible - if the true aim is to protect life or health of the population, animals or environment. In case of Brazil — measures affecting imports of retreaded tires, the appellate body decided that even if it is important that members of the WTO would not discriminate each other while applying the exceptions, it is even more important that human life and health, animals and environment would be protected, because that is true aim of the exception.

In assembling these studies, it was concluded that even if it would not be possible to establish a non-discriminative carbon tax for the “like” energy products within the WTO legal framework for the time being, it would be possible to establish a non-discriminative carbon

tax for different energy products. It would also be possible to establish discriminative carbon tax while applying exceptions to GATT article XX. However, the best solution in dealing with energy regulation within the WTO framework is to negotiate and agree a special multilateral agreement which would cover energy regulation in a similar comprehensive way as a multilateral agreement on agriculture. The issue of greenhouse gas emissions would be a part of this comprehensive agreement. Similar view has been shared on 22 October 2009 by the director general of the WTO, Mr. Pascal Lamy, while he delivered a speech on energy regulation at a World Energy Congress.

According to the director general Pascal Lamy, “WTO is the international organization whose primary purpose is to open trade for the benefit of all”. The clause “to open trade for the benefit of all” has wide interpretation possibilities. Adam Smith had similar message already 1776 in his legendary book *Wealth of Nations*, where he stated that the market barriers should be removed for the benefit of all. If we look back to the historic economic development, we have to discover, that the removal of market barriers have really had a positive impact on the world economic growth. However, whilst having an open market is a positive, we should bear in mind the environmental costs and aspects of environmental protection established for the universal benefit.

Kasutatud materjalide loetelu

Kasutatud kirjandus

1. Bedermann, David J. ed. Brazil – Measures Affecting Imports of Retraded Tyres. - The American Journal of International Law, vol 102, No 3, 2008, pp. 610 – 616
2. Bergh, Caroline Van Den. Reciprocity Clause and International Trade Law. - Journal of Energy & Natural Resources Law, VOL 27, No 2, 2009, pp. 228 - 257
3. Bossche, Peter Van Den. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. 2 ed., Cambridge University Press, 2008.
4. Bronckers, Marco. Reinard Quick ed., New Direction in International Economic Law: Essays in Honour of John H. Jackson. Kluwer Law International, 2000
5. Cassese, Antonio. International Law, Oxford University Press, USA; 1st ed. 2001
6. Center for International Environmental Law. Is world trade law a barrier to saving our climate? 2009. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.ciel.org/Publications/ClimateTradeReport_foee-ciel_sep09.pdf
(6.05.2012)
7. Choi, Won-Mog. „Like Products“ in International Trade Law: Towards Consistent GATT/WTO Jurisprudence. Oxford University Press, 2003
8. Cottier, Thomas. Malumfashi, Garba. Matteotti-Berkutova, Sofya. Nartova, Olga. Sépibus, Joëlle De. Digdeli, Sadeq Z. Energy in WTO law and policy. World Trade Institute, 2010, pp. 1 - 25. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_forum_e/wtr10_7may10_e.pdf
(6.05.2012)
9. Eberhard, Anton. From State to Market and Back Again: South Africa's Power Sector Reforms. - Economic and Political Weekly, Vol. 40, No. 50, 2005, pp. 5309 - 5317
10. Hedegaard, Connie. Time to get serious about aviation emissions! 2011. - Arvutivõrgus saadaval: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/hedegaard/headlines/articles/2011-05-31_01_en.htm (6.05.2012)
11. Jackson, John H. Sovereignty, the WTO, and Changing Fundamentals of International Law. Cambridge University Press, 2006
12. Kaubisch, Arndt. Letters from Friends: The Admissibility of *Amicus Curiae* Briefs in WTO Dispute Settlement. ELSA, 2004. -Arvutivõrgus saadaval:
http://norway.elsa.org/fileadmin/user_upload/elsa_international/PDF/SPEL/SPEL04_1_KAUBISCH.pdf

13. Koskenniemi, Martti. Fragmentation of International Law: Difficulties arising from the diversification and expansion of International law, Report of the Study Group of the International Law Commission, Fifty-eighth session, Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006. - Arvutivõrgus saadaval:
http://untreaty.un.org/ilc/guide/1_9.htm (6.05.2012)
14. Koskenniemi, Martti. The Fate of Public International Law: Between Technique and Politics, *The Modern Law Review*, Volume 70, January 2007, No 1, p. 1 - 30
15. Lamy, Pascal. "A stronger WTO rule book could benefit the energy sector". World Energy Congress 2010, Montreal, 16 September 2010. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl169_e.htm (6.05.2012)
16. Larsen, John. Emissions Reductions Under Pollution Reduction Proposals in The 111th U.S. Congress, 2010. Arvutivõrgus saadaval:
http://pdf.wri.org/usclimatetargets_2010-06-08.pdf (5.06.2011)
17. Matsushita, Mitsuo. Schoebaum, Thomas J. Mavroidis, Petros. *The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy*. Oxford University Press, 2003
18. Mavroidis, Petros C. *The General Agreement on Tariffs and Trade: A Commentary*. Oxford University Press, 2005
19. McRae, Donald M. *GATT Article XX and the WTO appellate Body, New Direction in International Economic Law: Essays in Honour of John H. Jackson*. Kluwer Law International, 2000
20. Oxman, Bernard H. ed., *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*. - *The American Journal of International Law*, vol 96, No 2, 2002, pp. 435 – 439
21. Pauwelyn, Joost. *Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*, Cambridge University Press, 2008.
22. Rubini, Luca. *The Definition of Subsidy and State Aid: WTO and EC Law in Comparative Perspective*. Oxford University Press, 2009
23. Taylor, Martyn. *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge University Press, 2006
24. Trachtman, Joel P. *United States - Restrictions on Imports of Tuna*. - *The American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 1, 1992, pp. 142 - 151
25. Tully, Stephen. *The Human Right to Access Electricity*. - *The Electricity Journal*, Volume 19, Issue 3, 2006, pp. 30 - 39

26. Shaffer, Gregory. United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. - The American Journal of International Law, Vol. 93, No. 2, 1999, pp. 507-514
27. Shenk, Maury D. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline. - The American Journal of International Law, Vol. 90, No. 4, 1996, pp. 669 - 674
28. Smith, Adam. The Wealth of Nations. Bantam Dell, 2003
29. Stiglitz, Joseph E. Globalization and its discontents. Penguin books, 2002
30. Stiglitz, Joseph E. Vaba langemine: Ameerika, vabaturg ja maailmamajanduse langus. Tänapäev, 2011
31. Zlepting, Stefan. Non-Economic Objectives in WTO Law: Justification Provisions of GATT, GATS, SPS and TBT Agreements. Martinus Nijhoff Publishers, 2010
32. Trujillo, Elizabeth. The Tuna-Dolphin Encore - WTO Rules on Environmental Labeling, The American Society of International Law, 2012. - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.asil.org/insights120307.cfm>
33. Wallach, Lori. Sforza, Michelle. Nader, Ralph. Whose Trade Organization? : Corporate Globalization and the Erosion of Democracy. Public Citizen Group, 1999
34. World Energy Council, Trade and Investment Rules for Energy: Promoting the sustainable supply and use of energy for the greatest benefit of all. 2009. - Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.worldenergy.org/publications/trade_and_investment_rules_for_energy/default.asp (06.05.2012)
35. WTO Background Note by the Secretariat. Energy Services, S/C/W/52, 9 September 1998. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/w52.doc (5.06.2012)
36. Yearwood, Ronnie R. F. The Interaction between World Trade Organisation (WTO) Law and External International Law: The constrained openness of WTO law (a prologue to a theory). Routledge Research in International Economic Law, 2012

Kasutatud õigusaktid

1. 15. aprilli 1994. a Marrakeši deklaratsioon. - RT II 1999, 22, 123.
2. 1994. aasta üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe (GATT). - RT II 1999, 22, 123;

3. Eesti Vabariigi Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga) ühinemise protokollit ratifitseerimise seadus, vastu võetud 29.09.1999, RT II 1999, 22, 123.
4. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.
5. Eksportkauba eelinspekterimise leping. - RT II 1999, 22, 123.
6. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2003/87/EÜ, 13. oktoober 2003, millega luuakse ühenduses kasvuhoonegaaside saastekvootidega kauplemise süsteem ja muudetakse nõukogu direktiivi 96/61/EÜ EMPs kohaldatav tekst. ELT L 275, 25.10.2003, lk 32 - 46 (eestikeelne eriväljaanne: Peatükk 15 Köide 07 Lk 631 - 646).
7. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/29/EÜ, 23. aprill 2009, millega muudetakse direktiivi 2003/87/EÜ, et täiustada ja laiendada ühenduse kasvuhoonegaaside saastekvootidega kauplemise süsteemi (EMPs kohaldatav tekst). ELT L 140, 5.6.2009, lk 63 – 87
8. Euroopa Ühenduste ja nende liikmesriikide ning Eesti Vabariigi vaheline assotsieerumisleping (Euroopa leping). - RT II 1995, 22, 120.
9. GATT 1994 VI artikli rakendamise leping. - RT II 1999, 22, 123.
10. GATT 1994 VII artikli rakendamise leping, - RT II 1999, 22, 123.
11. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [terviktekst]. RT II 2000, 11, 57.
12. Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping (TRIPS). - RT II 1999, 22, 123.
13. Kaitsemeetmete leping. - RT II 1999, 22, 123.
14. Kaubandusalaste investeerimismeetmete leping. - RT II 1999, 22, 123.
15. Kaubanduspoliitika läbivaatamise mehhanism. - RT II 1999, 22, 123.
16. Leping impordi litsentsimise protseduuride kohta. - RT II 1999, 22, 123.
17. Leping tehniliste kaubandustõkete kohta. - RT II 1999, 22, 123.
18. Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping (Marrakeši leping). - RT II 1999, 22, 123.
19. Mitmepoolsete kaubanduslääbirääkimiste Uruguay vooru tulemusi ühendav lõppakt. - RT II 1999, 22, 123.
20. Mõnepoolsed kaubanduslepingud - RT II 1999, 22, 123.
21. Otsus kaubanduse ja keskkonna kohta. - RT II 1999, 22, 123.
22. Otsus vähimarenenud maade kasuks võetud meetmete kohta. - RT II 1999, 22, 123.
23. Protokoll Eesti ühinemise kohta Maailma Kaubandusorganisatsiooni Asutamislepinguga (Marrakeši lepinguga). - RT II 1999, 22, 123.
24. Põllumajandusleping. - RT II 1999, 22, 123.

25. Päritolureeglite leping. - RT II 1999, 22, 123.
26. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. - RT II 2007, 15.
27. Sanitaar- ja fütosanitaarmedeteme rakendamise lepingut. - RT II 1999, 22, 123.
28. Subsiidiumide ja tasakaalustusmeetmete leping. - RT II 1999, 22, 123.
29. Teenustekaubanduse üldleping (GATS). - RT II 1999, 22, 123.
30. Tekstiil- ja rõivatoodete leping. - RT II 1999, 22, 123.
31. Vaidluste lahendamist reguleerivate eeskirjade ja protseduuride käsituslepe (DSU). - RT II 1999, 22, 123.
32. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsioon. - RT II 1994, 14, 43.
33. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni ratifitseerimise seadus. - RT II 1994, 14, 43.
34. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni Kyoto protokoll. RT II 2002, 26, 111.
35. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kliimamuutuste raamkonventsiooni Kyoto protokolli ratifitseerimise seadus. - RT II 2002, 26, 111.
36. Üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe (GATT 1947). - RT II 1999, 22, 123.

Kasutatud kohtupraktika

1. Spain - Tariff treatment of unroasted coffee, 11.06.1981. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/80coffee.pdf (6.05.2012)
2. European Economic Community - Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal-Feed Proteins, 25.01.1990. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispute_settlement_cbt_e/als1p1_e.htm (6.05.2012)
3. Thailand - Restrictions on the Importation of and Internal Taxes on Cigarettes, 7.11.1990. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis03_e.htm (6.05.2012)
4. United States - Restrictions on Imports of Tuna, 3.09.1991. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis04_e.htm (6.05.2012)
5. United States - Restrictions on Imports of Tuna II, 16.06.1994. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis05_e.htm (6.05.2012)

6. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20.05.1996.
- Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis07_e.htm
(6.05.2012)
7. Japan - Taxes on Alcoholic Beverages, 4.10.1996 /9.01.1998/. - Arvutivõrgus
saadaval: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm
(6.05.2012)
8. European Communities - Regime for the Importation, Sale and Distribution of
Bananas, 25.09.1997 /11.12.2008/. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm (6.05.2012)
9. European Communities - Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones),
16.01.1998 /25.09.2009/. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm (6.05.2012)
10. Canada – Measures Affecting Exports of Unprocessed Herring and Salmon,
22.03.1998. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis02_e.htm (6.05.2012)
11. United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12.10.1998
/21.11.2001/. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm (6.05.2012)
12. Korea - Taxes on Alcoholic Beverages, 18.01.1999 /27.01.2000/. - Arvutivõrgus
saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds75_e.htm (6.05.2012)
13. European Communities - Measures affecting asbestos and asbestos-containing
products, 5.04.2001. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm (6.05.2012)
14. European Communities - Trade Description of Sardines, 26.09.2002 /25.07.2003/. -
Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds231_e.htm (06.05.2012)
15. Brazil - Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres, 20.08.2009.
- Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds332_e.htm (6.05.2012)
16. United States - Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna
and Tuna Products, 15.09.2011 /20.01.2012/. - Arvutivõrgus saadaval:
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm (6.05.2012)

Muud allikad

1. American Clean Energy and Security Act of 2009 (eelnõu). - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.opencongress.org/bill/111-h2454/show> (6.05.2012)
2. Energiamärgis, info arvutivõrgus saadaval: <https://www.energia.ee/et/home/saveenergy/label> (6.05.2012)
3. Euroopa Liidu kliimapoliitika ülevaade. - Arvutivõrgust saadaval: <http://www.envir.ee/1159209> (6.05.2012)
4. GATT. "Border Tax Adjustments", Report of the Working Party adopted on 2 December 1970 (L/3464). – Arvutivõrgus saadaval: www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/bordertax.pdf (7.05.2012)
5. Maailma Kaubandusorganisatsiooni kodulehekülg. - Arvutivõrgus saadaval: www.wto.org (6.05.2012)
6. Members and Observers of the WTO. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (6.05.2012)
7. Mercosur kodulehekülg, info arvutivõrgus saadaval: www.mercosur.int (6.05.2012)
8. OECD, Development: Aid to developing countries falls because of global recession. 2012. - Arvutivõrgus saadaval: http://www.oecd.org/document/3/0,3746,en_21571361_44315115_50058883_1_1_1_1,00.html (6.05.2012)
9. The Waxman-Markey Bill at a Glance, 2009. - Arvutivõrgus saadaval: <http://thinkcarbon.wordpress.com/2009/06/24/the-waxman-markey-bill-at-a-glance/> (6.05.2012)
10. United Nations Framework Convention on Climate Change (kodulehekülg), arvutivõrgus saadaval: http://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php (6.05.2012)
11. United Nations Framework Convention on Climate Change (kodulehekülg). Arvutivõrgus saadaval: http://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php (6.05.2012)
12. Uruguay round, 1986 – 1994., info arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm (6.05.2012)
13. WTO missioon, info arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm (6.05.2012)
14. WTO organisatsiooni struktuuri, arvutivõrgus saadaval: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm (7.05.2012)

15. ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon ning Kyoto protokoll kohta koostatud ülevaade. - Arvutivõrgus saadaval: <http://www.envir.ee/52222> (7.05.2012)

Kasutatud lühendid

DSB – WTO peanõukogu, mis tegutseb vaidlusi lahendava organina

DSU - vaidluste lahendamist reguleerivate eeskirjade ja protseduuride käsituslepe

GATS - teenustekaubanduse üldleping

GATT - üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe GATT 1994

GATT 1947 – üldine tolli- ja kaubanduskokkulepe, mis kehtis enne WTO asutamist 1. jaanuaril 1995.

Mercosur (hispaania keeles *Mercado Comun del Sur*) - majanduslik ja poliitiline organisatsioon kuhu kuuluvad Argentiina, Brasiilia, Paraguay ja Uruguai.

TBT - leping tehniliste kaubandustõkete kohta

SPS - sanitaar- ja fütosanitaarmedetmete rakendamise leping

TRIPS – Intellektuaalomandi õiguste kaubandus aspektide leping

WEC – Maailma Energianõukogu

WTO – Maailma Kaubandusorganisatsioon